

PROTESTÁNS KÖZLÖNY

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

MEGJELENIK MINDEN VASÁRNAP.

SZERKESZTŐSÉGI SZÁLLÁS:

b.-farkas-utca 16. szám, hova a lap szellemi ügyeit illető küldemények a szerkesztő nevére címzendők.

ELŐFIZETÉSI ÁR:

Egész évre 6 frt, félévre 3 frt, évnegyedre 1 frt 50 kr.

HIRDETÉSI DIJ:

Egy négyszög centiméternyi tér egyszeri hirdetésnél 3 kr.

KÉZIRATOK NEM ADATNAK VISSZA.

KIADÓ HIVATAL:

„Magyar Polgár” nyomdája, b.-közép-utca 2. sz., hova az előfizetések és hirdetési díjak küldendők.

FELELŐS SZERKESZTŐ: SÁNDOR JÓZSEF. — KIADÓ: AJTAI K. ALBERT.

Gr. Lónyay Menyhért.

A halál erős és kegyetlen keze ismét keresztet vont anyaszentegyházunk egy igazi nagy férfianak neve elé s a sűrűen egymásra következő csapások, az alig fölszikkadt szemekben újlag könyeket serkesztenek.

Nagy emlékeink szaporodtak egygyel, de, jaj! azon az áron, hogy nagy embereink sora szorult szűkebbre s ha kegyeletünk házában egy új tábla nyer ékességet a történet keze által rávéselt ragyogó névtől, tanácskozásaink termében mely üresen maradt egy szék s főként az a hely, a melyet oly teljesen, oly urlakodó módon Lónyay Menyhért töltött be!

Siratja őt a magyar nemzeti közélet annyi és annyi munkaköre: a politika, a közgazdaság, a tudomány, a törvényhozás, a társadalmi és egyleti működés úgy szólván minden intézménye; siratja egy nagy kiterjedésű és tekintetű család — de nekünk, a magyar reformált egyháznak, a mi önzésünkben úgy tetszik, hogy legtöbbet talán mégis mi vesztettünk benne, hogy a mi törvényhozásunk, a mi közéletünk és kormányzatunk, a mi országos segélyalapunk rázkodik meg leggyökeresebben, a midőn egyik legelső rangú intézőnk, tervezőnk, vezérünk és munkásunk hagyja itt seregét azoknak, a kik megszoktuk az ő szavára hallgatni, az ő tanácsát követni, az ő gondolataira lelkesedni s az ő bámulatos munkaerején venni példát gyöngébb erőnk számára.

Oh mi jól emlékezünk azokra a küzdelmes időkre, a midőn a magyar protestantizmus vált a magyar alkotmányosság majdnem egyetlen védvárává s láttuk mint állt az, elején csak kevesek sorában, egyik legelsőnek gr. Lónyay Menyhért a bástyán, őrszemével és őrszavával rendületlenül, ő levén egyik, a ki az egyenetlen harcban a végén is győzelemre vezeté a kicsinyke serget, a protestans autonomia fegyverével.

Tudjuk jól, hogy a midőn a patens-küzdelem után az öt egyházkerület egyesülési munkálatai még meg sem valának inditva, sőt még kitervezve is csak kevesek agyában, vagy inkább szívében, lehetett: ő már akkor az unio egyik fő gyöker-ágának magvait hintegeti az országos domestic eszméjében s úgy ápolta, védte és fejlesztette a kicsinyke csirát, hogy az, ekkora alkotás-hoz mérve aránytalanul rövid idő alatt valósággá válhatott, életbe léphetett s a messzívágó alkotás ma éppen úgy volna Lónyay, mint országos segély-alapnak nevezhető.

S éreztük a konventeken, a zsinaton, láttuk, hogy a köztanácskozásokban mindig és mindenütt az ő bölcsesége és törhetlen akarata volt egyik vezérlő és támasztó erő a gyöngébbek számára, kik tőle nyerve eszmét és példát, maguk is tagjaivá, tényezőivé váltak annak az erős, hatalmas testületnek, a mely a nemzeti közélet és közmívelődés számottevő factoraként él és működik, tiszteletet és elösmertetést követel s vivott ki magának az ország törvényhozása előtt is, nyomatékos szavának meghallgattatást biztosítva a korona kegyelme és a kormány jogtisztelete körében is. És most mindez az erő és hatály csak drága emlékeink sorában foglal helyet, haló porai kihamvadva, csak a szellemvilágban tartja közösségét szeretett és oly hiven szolgált anyaszentegyházával. De ez a közösség megmaradt számunkra a halál kérlelhetetlen munkája után is. Gr. Lónyay Menyhért földi részeit könyvek közt adjuk vissza az anyaföldnek, de szellemét, alkotásait, példáját nem engedjük a koporsóba záratni — mienk, a reformált egyház elévülhetetlen tulajdonai maradnak azok mindig s ha teste csöndesen pihen, de szelleme hat, munkál és alkot közöttünk, mibennünk örökön.

És ezért hála neki, áldás rajta!

Sz. B.

A DUNAMELLÉKI REF. EGYHÁZKERÜLET ÜNNEPEI.

A dunamelléki ref. egyházkerületnek emlékezetes nagy napjai voltak a múlt hét végén és a lefolyt hét elején. Miként jeleztük volt, szombaton, f. hó 25-én tartott meg néh. *Török* Pál püspök emlékére a gyászistentisztelet s f. hó 26-án történt meg *Szász* Károly megválasztott püspök felavatása. Hétfőn és a következő napon az egyházkerület közgyűlése folyt.

A magyar prvtetantismus történetében fontos momentumot képező napok eseményeinek rövid képe itt következik

A gyász-istentisztelet.

Budapest egyik legszebb és folyton szépülő pontján fekvő Kálvintéri templomunkban szombaton d. e. 10 órakor vette kezdetét az istentisztelet.

A templom belsejét fekete gyászszal vonták be, az ajtóknál nehéz fekete függönyök voltak alkalmazva, ugyanily leplek fedték a templom belsejét a fal félmagasságáig. A templom belső hajója az egyházközség tagjai s a belépti jeggyel ellátott közönség részére volt fentartva. Az ur asztala körüli téren félkörben elhelyezett számos vidéki lelkész foglalt helyet. -- Az ur asztalától baloldalra az egyházmegyék gondnokai, segédgondnokai, továbbá a világi tanácsbírák, tanintézetek igazgatói és küldöttei foglaltak helyet. Ott voltak a többek közt *Lónyay* Menyhért gr. a dunamelléki egyházkerület főgondnoka, *Tisza* Lajos gr. a budapesti ref. egyház gondnoka, *Vizsoly* Gusztáv a tolna-baranyai egyházmegye kuratora, továbbá az ág. evangélikus egyház részéről *Fabiny* Teofil, a budapesti magyar, tót és német ág. ev. egyházak lelkészei, *Ballagi* Mór, *Gerlőczy* Károly s a pesti egyházközség presbiteriumának tagjai, *Papp* Gábor, *Kun* Bertalan és *Révész* Bálint református püspökök. Az oltártól jobboldalra eső padokon nőközség foglalt helyet. Az ünnepély délelőtt 10 órakor a gymn. tanulók dalkarának énekével kezdődött. A karének utolsó ütemei közben haladt fel *Szász* Károly, a püspök a szószékre. Buzgó fohászt bocsátott az eget urához, ezután pedig megkezdé nagyszabásu emlékbeszédét, melyet megkapni és e számunkban külön közölhetni lapunk elég szerencsés vala.

A beszédet, mely másfél óráig tartott, püspök atyánkfia remek imával fejezte be. A kegyeletes ünnepély a tanulók dalkarának énekével ért véget.

A felavatás.

A lélekemelő ünnepély a maga nemes egyszerűségében méltó nyilvánulása volt a protestáns felekezetek egymáshoz való benső ragaszkodásának. A templom hajóját díszes és előkelő közönség töltötte meg. Az ur asztala előtti tér az egyházi szertartáshoz tartozóknak s a testvérkerületek képviselőinek, valamint az ág. evang. és unitárius egyházak küldötteinek volt fenntartva.

A felavatandó püspök *Révész* Bálint felavatópüspökkel az egyházkerület nyolcz esperese közt foglalt helyet. Ott voltak az egyházkerületek és egyházmegyék, valamint az egyházak főgondnokai, segédgondnokai és gondnokai, az egyszerű palást mellett fényes magyar díszruhákban képviselve a világi elemet. Az evang. ágost. egyházat br. *Prónay* Dezső főfelügyelővel élükön, egy 10 tagu küldöttség képviselte,

A tiszántuli egyházkerület részéről megjelentek: *Kiss* Áron legidősb esperes, gróf *Ráday* Gedeon, *Tóth* Sámuel egy. k. főjegyző, *Szöllősy* Antal makói lelkész, *Szalay* József. A tiszáninneni egyházkerületet püspöke: *Kun* Bertalan képviselte. A dunántuli egyházkerület képviselői voltak: *Papp* Gábor püspök, *Beöthy* Zsigmond világi fő-

jegyző, *Vályi* Lajos egyházi főjegyző, *Csonka* Ferencz esperes, *Körmendy* Sándor esperes, *Véghelyi* Dezső veszprémi egyházmegyei gondnok, *Kopácsy* Árpád, *Závory* Elek, *Pápay* Leánder, *Kiss* Gábor egyh.-kerületi pénztárnok, *Szabó* József lelkész. *A mi erdélyi egyházkerületünket* — mint irtuk volt — *Szász* Domokos helyettes-püspök, *Tisza* László főgondnok, *Bánffy* Béla, *Lészay* Lajos, *Mezey* Albert, továbbá a szilágy-szolnoki egyházkerület részéről *Nagy* László esperes és dr. *Bedeczky* Endre képviselték.

Az egyházi szertartás kezdetével a gyülekezet énekelt az Oh Ur Isten! légy közöttünk! dicséretet, midőn az első vers végével a budapesti reform. egyház másod-lelkésze *Papp* K. lépett a szószékre, s az Ur segedelmül hívása után buzgó imában kérve áldást az ünnepre, *János* evangéliumának 21. része 15., 16. és 17. verseiben foglalt szent igékről tartott emelkedett szellemű egyházi beszédet. „Cziprusággal és pálmalombbal állok a hivek előtt“ — mondá — „megszentelem az elhunyt feledhetlen emléket és üdvözlöm az utódot, a kire nagy teendők várnak.“ Ezután feltüntette a református egyház püspökének nehéz helyzetét, utalva arra, hogy a *Kálvin* egyházának püspöke igazi hivatását az evangélium szerinti munkában lelheti fel. Bár munkája befelé irányul, az egyházhivatalok e legmagasbán álló egyének vannak leginkább kitéve a félreértésnek, a bántalomnak, a mikor csakis *Jézus* Krisztusban és a tiszta öntudatban találhat megnyugvást.

A hatásos egyházi beszéd után a főiskolai énekhar hatalmas karban énekelt el *Berzsenyi* „Fohászánek“ örök szép első szakát. E közben *Révész* Bálint püspök lépett ki az urasztala elé. Felavatási beszédében hivatkozott ama megtiszteltetésre, melylyel a dunamelléki egyházkerület kintüntette, midőn a felavatási szertartás végzésére meghívta. Az elérzékenyülés könnyei csillámlottak meg szemében, midőn ama veszteségről emlékezett meg, mely az összes protestáns egyházat *Török* Pál halálával érte, majd emelkedett lendületet vett szava, midőn ama reményeknek adott kifejezést, melyeket a felavatandó püspök személyéhez, annak kiváló képességeihez, hosszas hivataloskodása alatt szerzett tapasztalataihoz fűz az egyházkerület és az egész protestáns egyház bizalma. Megemlékezett a püspök vallás-nehézségeiről, melyek most annyival több figyelmet érdemelnek, mert a protestáns egyház előtt most merül fel a kérdés, melyet a főrendiház ujjászervezése teremt meg. Ebben kellően tájékozni magát, kielégíteni a számtalan egymással homlokegyenest álló nézeteket, mindenestre oly feladat, mely a mellett, hogy erős próbára teszi az illetőket, még megtámadásokra is alkalmat ad, úgy, hogy ekkor vigaszt, megnyugvást csak a tiszta öntudat nyujthat. Ezután megemlíté, hogy areformatus püspök felavatása nincs azokkal a fényes szertartásokkal összekötve, melyeket az ó testamentom *Áron* felszenteltetéséről leir. Lépj elő tehát megválasztott püspöke a dunamelléki egyházkerületnek, légy részese az egyszerű szertartásnak, mely az eskü letételéből és kézzátétel melletti áldásból áll.

Ekkor *Dobos* János egyházkerületi főjegyző lépett elő, felolvassa a püspöki esküformát. Az eskütétel után következett a tulajdonképeni szertartás, melyet *Révész* Bálint s a dunamelléki egyházkerület nyolcz esperesei végeztek. *Szász* Károly az ur asztala előtti zsámolyra térdelt le, előbb *Révész* Bálint mondott buzgó imát, majd az egyházkerület nyolcz esperese, *Sipos* Pál, *Kármán*, *Csekey* István, *Koncz*, *Baksay*, *Kovács* és *Szalay* vetették a térdelő fejére kezeiket az evangéliumi igéket hangoztatva. Az egyszerű, de annál meghatóbb szertartás után a „Jövel szentlélek uristen“ -ének allelujai közben *Szász* Ká-

roly, a felavatott püspök lépett az ur asztalához s megtartá beszédét, melynek kezdetén láthatólag küzdött a benső felindulással, mit lelkében a magasztos pillanat keltett. Végre visszanyerte hangjának érczét és felvette beszédének fonálát azzal a visszaemlékezéssel, mit benne első papi felszenteltetése keltett.

A hatásos egyházi beszéd után a főiskolai énekkar ifj. Szotyori Nagy Károly királyhymuszának dallamára Szász Károly következő énekét zengte el:

Nagy Isten szálljon rá szent lelked!
Bejöttét, kimentét szenteld meg!
Óvd szennytől palástját,
Áldd meg, ha áldást ad.
S virasszon szolgálodon, népeden
Órszemed, Istenünk! Ugy legyen.

A templomi szeriartás a 179-ik dicséret 10-ik versének elzengésével végződött.

Egy órára járt az idő, midőn a közönség sűrű tömegekben tódult kifelé a templomból. A templom udvarán a küldöttségek, a ref. presbyterium tagjai s a nagy közönség lelkesült éljenekkel fogadta a templomból távozó püspököt

Az üdvözlések.

Az ünnepély második része a ref. egyház tanács-termében folyt le, hová felgyülekeztek a testvérelekezetek és egyházkerületek küldöttségei, hogy a felavatott püspököt küldöik nevében üdvözöljék.

Az első üdvözlés az ágostai evang. egyház küldötteitől jött. Báró *Prónay* Dezső, az evang. egyház főfelügyelője volt a küldöttség szónoka, rövid, de magvas beszédben adva kifejezést az őszinte örömmek, melynek a testvér-lelekezet részese, midőn ily nagy napon az egymáshoz való ragaszkodást, benső szeretetet pecsételhetik meg. Szász Károly, midőn megköszöni az üdvözlést, lelkes szavakban hangsúlyozza a közös törzsből származó hitfelekezetek közös teendőit, egy irányu törekvéseit.

Dobos János, a dunamelléki egyházkerület főjegyzője, mint a lelkészi kar legidősbje, az egyházkerület összes lelkészeinek nevében kíván áldást a püspök jövődő működésére, mire *Szász* Károly Ur szolgálatában mindig nagy buzgalmat tanusított lelkészi kar támogatását kéri.

Papp Gábor püspök tisztársának a dunántuli szuperintendencia üdvözlését tolmácsolja. Kívánja, hogy a pallinurusi bölcsességét megtalálva kormányozza az egyházkerület hajóját s vezesse a biztos kikötőbe. *Szász* Károly válaszában ecsetelte, hogy az egyház adminisztrációjában mily váratlan akadályok gördülnek a fejlődés útjába s kérte a testvérkerületet, hogy közös akarattal építsenek a fundamentomon, a mit a nagy elődök leraktak.

Kun Bertalan a tiszántuli egyházkerület nevében és annak megbízásából hoz keresztyéni üdvözlést a felavatott püspöknek, melyért az meghatva mond köszönetet.

Megható jelenete volt az ünnepélynek, midőn *Révész* Bálint a tiszántuli kerület üdvözlését testvércsókával pecsételte meg a felavatott püspök ajakán.

Legmeghatóbb volt, midőn egyházkerületünk nevében *Szász* Domokos helyettes-püspök üdvözölte testvérét. Nemcsak a két testvér borult zokogó könnybe, hanem az összes jelenlevők a sirásig menő meghatottság és megindulás emlékezetes jelenetét éltek át.

Végül *Vámossy* Mihály a budapesti reform, főiskola igazgatója szólott Szász Károlyhoz, ki a tanintézetek apólasát, azok felvirágoztatását első és legfőbb kötelességének jelölte ki.

A megható mozzanatokban gazdag ünnepély két óra után végződött.

A lakoma.

Közel 200 vendég gyült össze a Hungária szállóban tartott *diszlakomára*. *Szász* Károlyon kívül ott voltak gr. *Lónyay* Menyhért főgondnok, *Tisza* Kálmán, mint a dunántuli kerület főgondnoka; *Prónay* Dezső báró, az evang. egyh. főfelügyelője, *Péchy* Tamás. stb. Több, mint 70 református lelkész.

A pohárköszöntők sorát gr. *Lónyay* Menyhért nyitotta, poharát a királyi családra s különösen ő felségére, mint alkotmányos uralkodóra emelve.

Ezután *Szász* Károly emelt poharat, éltetve a különböző kerületeket, s a kerületek közötti jó egyetértést, testvéries viszonyt.

Gr. *Tisza* Lajos pohárköszöntője szerint, a valódi választott nép a pesti reform. egyház közönsége, mely lelkészeül választotta azt, kit az egész kerület püspökéül tisztel. Adja Isten — mondá — hogy a pesti egyház sokáig élvezhesse azt a boldogságot, melynek részesévé lett akkor, midőn Szász Károlyt lelkészeül választotta.

Ezután ismét *Szász* Károly emelt poharat. Jól tudja — mondá — hogy ez az ünnepély az ő kedvéért, az ő tiszteletére rendeztetett. Az itt jelenlevők az ő vendégei volnának tulajdonképen, ő volna a házigazda. Ő e tiszté- nek azáltal vél eleget tehetni, hogy az ő szerény anyagi helyzetéhez képest felajánl ezer forintot. Ötszázat a pesti reform. theolog. akadémia tápintézet javára, ötszázat pedig a Budapesten építendő második ref. templom alapjaként. Mert hála Istennek — mondá — bár eléggé nagy, tágas a pesti ref. templom, de mégis felettébb szűk, nem csak a maihoz hasonló ünnepély alkalmával, de egyébkor is, kivált a főbb ünnepeken. Ő hiszi, hogy nincs nagyon messze az az idő, midőn a fővárosban a magyar reformátusok számára egy második templom fog épülni; ő erre a célra ajánlja fel az ezer forint másik felét.

Riadó taps és éljen rekesztette be a pohár-köszöntőt, mely tapsban ki volt fejezve az az őszinte óhajtás, hogy vajha a kívánságot mihamarább a való követné és a több, mint 20,000 lelket számláló reform. egyház számára a második templom alapköve tétetnék le.

Utána *Beöthy* Zsigmond kuriai bíró s a dunántuli ref. kerület küldötte emelt poharat. A két dunai kerület — mondá — egygyé olvasztatott hajdan a közös nyomatás, a közös szenvedések által; de egynek, édes testvérnek érzi magát a jelenben is, és rég várja az alkalmat, hogy a két kerületre várakozó kulturális missziót egyesülve teljesíthesse, hogy iskoláit a dunai kerület iskoláival minél közelebbi testvéries viszonyba hozhassa. Hangos éljen és helyeslés volt a viszhang e valóban korszerű toasztra.

Vadnay Károly több irótársa nevében köszöntött Szász Károlyra.

Szász Domokos id. b. Vay Miklósért, mint a királyhágón innen és tullező reform. egyház egyesítő kapcsáért emelt poharat.

Br. *Prónay* Dezső ismeretes szép hangján és megnyerő előadásával a dunamelléki reform. kerület két elnökéért Szász Károlyért és gróf Lónyaiért emelt poharat.

Ferencz József, az unitárius püspök, nagy tetszéssel fogadott beszédében Szász Károlyt és a hazai reform. egyházat éltette.

Utána *Kun* Bertalan püspök emelt poharat, éltetve a dunántuli reform. kerület főgondnokát, *Tisza* Kálmánt, különösen mint olyant, a ki, szóló nézete szerint, a protestáns egyház legdrágább és legföltettebb kincsének, az önkormányzati jognak kora ifjúságától kezdve hőkeblü védelmezője volt.

Papp Károly a kétféjü sasról szólva, *Tisza* Kálmánt s *Tisza* Lajost éltette.

Kiss Áron esperes zajos helyesléssel kísért beszédének kiindulási pontját egy ismeretes népdal képezte: Háromféle szeretőm van, — mondja a népdal. — Nekünk is három szeretőnk van: saját egyházunk, az evangélikus, az unitárius egyház. E három szeretőért, de most különösen az egyikért s ennek köztisztelet és közszeretben álló fejéért, báró *Prónay* Dezsőért emeli poharát.

Gr. *Ráday* Gedeon az egész hazai reform. egyház általánosan szeretett főpapjáért, *Révész* Bálintért emelt poharat, kinek mai beszédéből is oly sokat tanulhattunk és a protestáns egyház önkormányzati jogait oly ékesen fel-tüntető elveket hallottunk.

Szász Károly a magyar kormányért, melyet a lakomán *Tisza* Kálmán képvisel, emelt poharat, de különösen annak egyik nagyérdemű tagjáért, kitől ő 18 éven által oly sokat tanult és hiszi, hogy reform. egyházunk javára tanult, — *Trefort* miniszterért, kinek Magyarország művelődése és a magyar tudományos műveltség fejlesztése körül nagy érdemei vannak.

Tisza Kálmán általános figyelem közt szolt: „Em-lítették a prot. egyház küzdelmét — ugymond — mely-ben mi öregek részt vettünk. Én minden időben hangsulyoztam, hogy először magyar ember vagyok és protestáns, s még csak nemrég voltak hangok, hogy én a prot. egyház érdekeit fölálldozom. Azonban én mindig abban a véleményben voltam, hogy a prot. egyház jóléte csak az állam, a magyar állam jólétével együtt gondolható. Egyik jóléte a másik jólétével együtt gondolható. Egyik jóléte a másik jóléte. Igaz, mi harcoltunk a prot. egyház jogaiért, ott voltam én is a küzdők közt, s visszaemlékezve a multakra, azt kívánom, hogy az utódoknak soha se legyen alkalmuk a prot. egyház jogaiért harczra kelni, s kívánom, hogy a mi „öregek“ küzdelmeiről az utódok házi tűzhelyük mellett csak úgy beszéljenek, mint a vén katonák kiküzdött csatáinak emlékére. A magyar állam és a prot. egyház jóléteért üritem poharamat.“

A társaság 5 óráig maradt együtt.

A közgyűlés.

A közgyűlés lapunk kerete miatt ez alkalommal ránk nézve csak annyiban bír érdekl, hogy a felavatott püspök voltaképen itt kezdette meg első administratív teendőit.

Az ülést d. e. 9 órakor *Lónyay* Menyhért gróf főgondnok és *Sipos* Pál esperes, ez ideig püspökhelyettes, nyitották meg. *Sipos* Pál mindenek előtt a püspöki beiktatás megtörténtéről s a lefolyt ünnepiességekről tett jelentést. A közgyűlés ezt tudomásul vévén, *Révész* Bálint püspöknek, ki az új püspököt beiktatta, köszönetet szavazott s elhatározta, hogy ezt holnap küldöttség tolmácsolja előtte. *Sipos* Pál helyettes püspök ezután felhívta a közgyűlést, hogy választott és beiktatott püspöke lévén a kerületnek, ennek a püspöki teendőket és a hivatalirományait adja át. *Szász* Károly püspök zajos eljenzések közt foglalta el erre *Lónyay* gróf főgondnok mellett a társelnöki széket s beszédet intézett a közgyűléshez, melyet hasonlóképen alább közlünk.

A tetszéssel fogadott beszéd után áttért a közgyűlés a theologiai akadémia új szabálytervezetének tárgyalására. A tanácskozás déli 1 óráig tartott, a mikor is a napirend többi tárgyainak letárgyalását s a közgyűlés folytatását másnapra halasztották.

TÖRÖK PÁL EMLÉKEZETE.

(Egyházi beszéd.)

Alapige: 1. Kor. XV. 10. „Többet munkálkodtam, mint azok mindnyájan.“

Egy ledölt hatalmas oszlop, melynek ledöltével megdobb a föld, s még sokáig rezeg utána — s helyén, a hol állott vala, csak egy sötét üresség meredez utána az égnek — ez volt *Török* Pál s az ő élete.

Több egy évnél telt el azóta, hogy *Török* Pál fölött e helyen megzendültek az utolsó gyásznékek, elhangzott a magasságos eget kereső buzgó gyász-ima és sirjánál a búcsuszó. Porai fölött ott áll már a gránitoszlop, melyen neve betűi arannyal ragyognak, az őt mélyen gyászoló egyházának kegyeletétől emelve; de helye üres még — bár kétszeresen is betöltve — egyházunkban s e szószegekben; üres még egyházkerületünk kormányzó székén; üres — szíveinkben. Vagy ott nagyon is tele, az ő emlékezetével s hiánya érzetével!

Egy év rendesen elég, — oly gyöngye az emberi szív, s a kegyelmes gondviselés által oly fogékonyra van alkotva mindig új meg új benyomások elfogadására, — egy év rendesen elég szokott lenni arra, hogy az elhunytaknak, ha nevöket el nem felejtjük is, képök elhalványuljon emlékükből s az értök sajgott metsző bánatra csöndes enyhület boruljon. „A ti emlékezetetek hasonlatos lesz a hamuhoz!“ kiált fel *Jób*, s „Nincsen felőled emlékezet a halálban,“ sóhajt a zsoltár írója. A „halottak emlékezete elfelejtetett,“ mondja a mindent setéten látó *Predikátor* (*Predik. IX. 7.*) Mi mindnyájan tapasztaltuk magunkon, *Atyámfiai*, s nem egyszer tettünk miatta szemrehányást magunknak, hogy egy-egy kedvesünk, vagy barátunk képe az idő mindent elsimitó keze által mint elhalványodott emlékezetünkben, hogy hiába igyekszünk visszaidézni azt lelkünk álmaiban s panaszosan kiáltunk fel, hogy hát semmi sem maradt a mi reá emlékeztessen s pusztá neve nem elég varázsígének, hogy alakját élénk állítsa!

De *Török* Pált nem érheti ily feledés közöttünk. Sokszor meg fogunk akadni, egy-egy nehéz kérdésben s akkor így kiáltunk fel: hol van az ő bölcsesége, mely minden tévegből meg tudta találni a kivezető utat! Sokszor meg fog fogyatkozni bennünk a hit, ellankad a bátorság s megernyed a kitarítás a lelkesedéssel kezdett munkában — s akkor azt kiáltjuk: „hol van az ő hite, mely hegyeket mozdított ki helyökből?“ hol az ő bátorsága, — melylyel „ha vas lánczok között kellett volna is követiséget viselnie, nagy bátorsággal szólott mindig, a mint szükség volt szólnia“ — s mikor legtöbbször „háborúságot szenvedett és legtöbbször bosszúsággal illetetett, akkor veve legnagyobb bátorságot, sok tusakodással?“ És kiáltani fogunk, hol van az ő állhatatossága és szívós kitarítása, — melylyel az ő feltételeit soha el nem eitette, s minden harczot a diadalomig! És kiáltani fogunk: hol van az ő csodálatos alkotó képessége, — mely „mustármagból előfát növelt,“ az ő eszközökben kifogyhatatlan találékonysága, mely „két halacszkával s öt kenyérral ezereket meg tudott elégíteni,“ s mindenekfölött pedig az ő bámulatos tette-reje, mely soha el nem fogyott, meg nem lankadt s pihenést nem ismert — a melylyel ő méltán dicsekedhetett volna, mint *Pál* apostol — „én egymagam többet munkálkodtam, mint a többiek mindnyájan!“

Jöjtek *Atyámfiai* s tekintsük meg ennek a két *Pál*-nak, — a nagy apostolnak s a mi *Török* Pálunknak — a munkáját s e szemléből, melynek az egyikre nézve az *Írásban* fenntartott történeti tényeken, a másikra nézve

a mi személyes emlékezéseinken kell alapulni, — a mellett, hogy a halhatatlan érdemet megtiszteljük, a mi mostani ünnepi összejövetelünk közvetlen célja és feladata — még azt a tanúságot is fogjuk merithetni, hogy a mi Török Pálunk az apostoloknak s különösen a pogányok nagy apostolának méltó utóda volt, mert alkotásaiban s egész cselekvésmódjában ugyan attól a lélektől vezérelte tett, — s hogy nekünk is, ha valami nagyot akarunk tenni, ha valami maradandót akarunk alkotni ugyanazon lélektől vezéreltetve, ugyanazokon a nyomokon kell járnunk, a melyeken Pál apostol után — és előttünk — Török Pál járt.

I.

Krisztus Urunk, földön jártában, tizenkét legközelebbi tanítványt választott ki magának, a kik az ő tanításának és példájának terjesztői, az ő evangéliomának apostolai legyenek. Ezeknek mondá: „Elmenvén, tanítsatok minden népeket, megkeresztelvén azokat. (Máté XXVIII. 19.) ezeknek, a végvacsora szereztetésekor: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre... (Luk. XXII. 19.) S mikor a tanítványok egyike, ama Judás elárulta az Urat, a megmaradt tizenegy sietett az Ő mennybemenetele után betölteni az üres helyet, hogy a tizenkettőnek száma ismét teljes legyen — „és sorsot vetvén, a sors esék Mátyásra, ki közönséges akarathól a tizenegy apostol közé számláltaték.) (Cselek. I. 26.)

Az Izrael tizenkét nemzetségének megfelelő szám tehát ismét teljes volt s ugylátszott, tizenharmadikra nincs is szükség. Pedig az Egyiptomból kijövetel után, a Jozsue által meghódított ország, az ígért föld, ugy osztatott vála fel tizenkét részre a nemzetségek között, hogy a József két fiának Manasse- és Éfráimnak az utódai egy-egy részt kaptak, a papi tiszttel megbízott Lévi-nemzetség tizenharmadik maradt és földet nem kapván osztályrészül, az egész országban szétszórva negyvennyolc városban helyezték el, hogy mindenütt készen legyenek a reájuk bizott papi szolgálat teljesítésére.

S a mennybe ment Krisztus, a Damaszkus felé vivő uton még egy tizenharmadik apostolt választott magának, a kire többet bizott, mint a más tizenkettőre összesen. Ezekre az Izrael tizenkét nemzetségének a megtérítését bizta, arra az egyre pedig az Izraelen kívüli egész pogány világot, vagy a mi azzal akkor egyet jelentett, a római világbirodalmat, mely akkoriban már a meghódított Görögországot is, Kis-Ázsiával együtt magába foglalta.

Kell-e mondanom, hogy ez a tizenharmadik apostol, a ki — mint a Lévi nemzetsége — nem volt egy meghatározott helyhez kötve, a kinek munkaterül az egész világ jelöltetett ki: a Krisztust üldöző Saulból Pállá keresztelkedett nagy apostol volt, a ki ugyan a Krisztust testben sohasem látta — s csak az első vértanu István megkövezésekor volt, mint tanu, jelen Jeruzsálem kapuiu kívül, — de a kit a Damaskus felé vivő uton, midőn a keresztyének üldözésére tanácsot tartani menne, a már megdicsőült Krisztus fényes égi jelenésben állított meg s térített a maga szolgálatába.

És mit tett ez a tizenharmadik apostol, a ki a Péterek, Jánosok és Jakabok mellett szinte feleslegesnek látszék már Izraelben? Mig ezeket a halászok és vámszedők közül választotta ki az Ur, az Izrael tizenkét házának a megtérítését bizván reájuk, — amazt a tudósok közül, a bölcs Gamálieel iskolájából vette, hogy mig buzdóságban s őszinte hitben a többivel egyenlő legyen, tudományban és a vita fegyvereivel való élni tudásban valamennyit felülmulja, hogy oly városokban, mint Efészus és

Korinthius, sőt Athéné és Róma, hol a görög bölcsészek iskolái virágoztak, ne csak a gyermeteg hit, hanem a csökönyös kételkedés embereivel is diadalmasan felvehesse a harcztot.

S az a gyöngye testalkat törékeny cserépedényébe öltöztetett erős lélek, harmincz évig viselte, ernyedetlenül, a vállaira rakott óriási feladat terhét, melyet, legnagyobb részben, mondhatnám, teljesen meg is oldott. Nem követ-hetem őt nyomról-nyomra, az ő rengeteg munkájában. Nem, négyszeri utazásában, melyeknek az Apost. Cselek. könyve csak kis részéről ad egyenes hirt, a többit az ő saját apostoli leveleiből kell összeállítanunk, mert nemcsak hogy mindenütt maradandó nyomot hagyott, valahol megfordult, az általa megtérített lelkekben és alapított egyházakban, hanem továbbra is fentartotta összeköttetését e szellemi gyermekeivel. Oly időben, mikor az utazás rengeteg nehézségekkel járt, s oly lassu volt, ő az egész Kis-Ázsiát beutazta és megtérítette, azután Görögországot, Macedoniát, a görög szigeteket? Jeruzsálemből tengere ment Rómába, mint egy ellenhódító, a ki a várost, — melynek lábainál hevert a félvilág, a keresztre feszítettnek a lábaihoz vonta, elvetvén ott, a pogányság nagy székhelyén, a hívők egy kisded gyülekezetében, egy új világuralomnak a mustármagját. Ha a régi római birodalom térképét elővesszük, a nyugati és keleti civilizatio nagy központjain akad meg szemünk: Rómán és Athénén, Korinthuson és Efészuson, Jeruzsálemen és Caesaráén, Tarsuson és Antiochián, s ezek mindenikében a Pál szava hangzik. Egész tartományok hódolnak meg neki — vagyis a Krisztusnak, a kit ő hirdet, s városokban, melyekben az előtt a görög képzelet isteneinek oltárai füstölögték, szavára a kereszt véres jelvénye emelkedik: Galatia összes városaival Thessalonika, Philippi meghódolnak az ő szellemének; Liisszában istenként akarják imádni, Jupiternek nézvén őt, s mikor ellentmond, megkövezik; Máltában, a tenger hullámainól csapkodott sziklaszigeten, a hajótöröttnek nyújtott vendégszeretet azzal hálálja meg, hogy egyházat alapít; Athenében a görög bölcsékekkel vetekedik, s meggyőzi őket, hogy öntudatlanul bennök is megvan a névtelen Isten sejtelme; s végre Rómában két évig hirdeti az evangéliomot, „prédikálván az Isten országát és tanítván azokat, a melyek vannak az ur Jézus Krisztus felől, minden szabadsággal, minden tilalom nélkül.“ (Csel. XXVIII. 31.)

De micsoda fáradságok és küzdelmek micsoda veszedelmek és üldöztetések árán kell a szelleme nagy diadalaát megvásárolni! Ő maga tesz vallást ezekről. „Krisztus szolgálja vagyok én is“, írja a korinthusbelieknek (2 Kor. XI. 23—27), „inkább mint bárki más a fáradságokban legbőségesben én részesültem; a sebekben feljebb azoknál: a tömlőzőkben inkább, halálos veszedelmekben gyakorta. A zsidóktól ötször szenvedtem negyven csapást egy-egy híján; háromszor vertek meg vesszővel, egyszer megköveztek; háromszor voltam a tengeren veszedelemben hajótörés miatt, éjjel és nappal a mélységben voltam. Veszedelmes utakban gyakorta, folyóvizeken veszedektem, latrok miatt veszélyben forogtam; veszedelemben az én nemzetségem miatt, veszedelemben a pogányok miatt; veszedelemben a pusztában, veszedelemben a tengeren; veszedelemben a hamis atyafiak között. Fáradságban és nyomorúságokban, virasztásokban gyakorta, éhségben és szomjúságban és börtölésekben gyakorta, hidegben és mezítelenségben.

II.

De bármennyit munkálkodott, és bármennyit szenvedett is a Krisztus e tizenharmadik apostola, az ő munkájának és szenvedéseinek legdrágább gyömcse nem ab-

ban van, a mit ő közvetlenül végzett, nem azokban az egyházakban, melyeket ő maga alapított, „hanem az ő példájában“, mely a keresztyénség tizennyolcz százada alatt annyiakat lelkesített s annyi tanítványokat és követőket nevelt magának és a Jézus Krisztusnak. Ott van mindenek előtt Lukács az általa előbb zsidóvá, majd keresztyénné megtérített pogány, a ki a Krisztus életéről szóló harmadik evangéliomot és az Apostolok Cselekedeteiről szóló könyvet hagyta reánk; ott Timotheus, e hű tanítványa, a kit ő a „maga fiának, segítőjének, hivatalbeli társának“ nevez, s a ki, ha a hagyománynak hithetünk, az első püspök volt Efézusban s ott mint vértanu végezte életét; és Titus, a kit szintén „fiának“, majd „atyafiának, segítőjének“ nevez; e kettő, kikhez ama mindnyájunkhoz szóló pásztori leveleit írta.

És a századok folyamán át, annyi igehirdetők, püspökök és lekipásztorok, a kik a Pál példája szerint háboruságokat szenvedtek a Krisztus nevéért, de az üldözésekben, a máglyák lángjai között, és a gályákon, vallást tettek róla és készek voltak meghalni az ő szolgálatában.

E mi magyar protestáns egyházunk is, szomorú és dicsőséges történeteiben, szorongattatásaiban és diadaliban, nem egy méltó tanítványával, egyenes utódával és hű követőjével dicsekedhetik Pálnak, a tizenharmadik apostolnak, a pogányok apostolának. Nekünk is megvannak „a magunk“ tizenkét apostolai: *Komjádi* Benedek, a ki épen a Pál levelét szóltatta meg magyarul; *Sztáray* Mihály, a nagy ének-szerző, s e mi dunamelléki egyházkerületünk magvának, a baranyai superintendenciának első püspöke; s az ő méltó társa és utóda *Szegedy Kis* István, a ki szorongattatásaiban és megvesszőztetésében, üldözéseiben és bujdosásaiban, mintha csak a Pál apostol küzdelmes életének volna hű tüköre; a nagy *Erdősi* (Silveszter) János, a ki írásaival hirdette, a mit reformátor társai élőlőszóval; *Dévai* Biró Mátyás, a magyar reformátorok közt e kimagasló alak, a ki szinte, mint Pál apostol, bántalmakat és tömlöczöket szenvedett az igaz hitért, melyet csak annál nagyobb lelkesedéssel hirdete, minél többet állott ki érte; s a kiknek csak nevét nevezem, *Méliusz* Juhász Péter, *Huszár* Pál, *Bejthe* István és *Skaricza* Máté; s *Károli* Gáspár, a kinek teljes biblia-fordítása ma is zeng templomainkban; s *Harsányi* és *Sélyei*, a kik hatvanegyedmagokkal, várfogságban és sánczmunkán s gályák köteleit húzva énekelték az Isten dicsőségét és tettek vallást a Krisztusról, ismételvén az ő nagy példányuknak Pál apostolnak eme szavait; „Mindennütt nyomorgattatunk, de nem szorítottatunk meg; kételkedünk, de mindenestől nem esünk kétségbe! Háboruságot szenvedünk, de abban el nem hagyattatunk, megaláztatunk, de el nem veszünk!“ (2 Kor. IV. 8. 9.)

És e mi tizenkét apostolunk után, a kikhez, hála Istennek, magyar protestáns egyházunk negyedfél százados életéből, csak az egyházi szolgák jelesei közül is még másik tizenkettőt, vagy akár tizenkészer tizenkettőt nevezhetnék, volt-e szükség még egy tizenharmadikra, mint Pálra a más tizenkettő mellett?

Oh atyámfiai, a mi küldetésünk soha sem végeztethetik el, a mi munkánk soha sem lehet teljes. A Krisztus szolgálatában s az ő Anyaszentegyházának, Isten e földi országának tenyésztésében nincs határ és nincs megállapodás. Mig csak az idő el nem jó, a melyben léssen „egy akol és egy pásztor“ s mig „a Jézus nevére meg nem hajol minden térd, mennyeieknek, földieknek és föld alatt valóknak térdek és minden nyelv nem vallja, hogy a Jézus Krisztus Ur, az Atya Isten dicsőségére.“ (Filip. II. 10. 11.) — addig az Idvezítő által az ő apostolaira,

s utánok mi reánk bizott munkában, mindig új meg új feladatok — a munkálkodásnak mindig új meg új térei nyílnak meg a hivatottak előtt. Nemcsak mert a munkatér maga is végtelen s az emberi erő, a legjelesebbekké is, korlátolt, hogy annak csak egy-egy részét ölelheti fel, — de mivel a feladat, a végcél oly magaslatára van helyezve, hogy ahhoz az egymást követő nemzedékek legmagasabbjai is csak egymás vállára valamennyire. S mint ha hegyes vidéken utazunk, az előttünk álló magaslatra érve, — mikor azt hittük, hogy már a tetőn vagyunk, — onnan újabb magaslat emelkedik előttünk, arra feljutva, ismét újabb és soha sem az utolsó: úgy az emberiség haladásában, az emberi tökéletesedés kitűzött céljai mindig csak egyes lépcsők, melyek mind magasabbra és magasabbra vezetnek, — de a létrát, „mely az égig ér, melyen az Isten angyalai föl- és lejárnak, s melynek felső fokán az Ur könyököl vala.“ (I. Mózes XXVIII. 12. 13), Jákob is csak álmában láthatta.

Boldog — s dicső — a ki saját korának magaslatán áll, onnan a még magasabb cél felé tekinthet — s megérti a feladatot, átérzi saját hivatását s Isten segédelmével indul annak teljesítésére!

III.

Török Pál ezek közé tartozott.

Nem kellett, mint Pál apostolnak, nagy utakat tennie a pogány világban, gerögöket és rómaiakat térítenie a Jupiter és Apolló templomai és oltárai helyén a Krisztus kereszttel plántálnia. De azon, a szintén nagy területen, melyen az ő hatása kiterjedt, a szellemi életnek ugyanannyi meg- vagy visszahódítandó pontjai voltak, mint a Pál apostolén, s ő is, mint Pál apostol, a görög műveltség központjában Athenében — s a római birodalom központjában Rómában, ő is, — mondom — a neki munkatérül kimutatott terület központján fejtette ki legnagyobb erejét, az ország szívébe helyeztetvén át, hogy innen, mint egy góczpontból áradozzanak szét az ő szellemének ragyogó sugarai; s hogy a világi műveltségben elbizakodott szellemeket a bennök rejő ismeretlen istenre figyelmeztesse. A munka, mely itt reá várt, szintoly sokféle, szerte ágazó s szintoly nehéz volt, mint a pogányok apostoláé; s neki ugyanannyi tusakodással kellett azt teljesítenie. Tusakodásai nem megvesszőztetések, hajótörések, tömlöczökés üldözések alakjában jelentkeztek ugyan, de azért nem kisebbek azok a külső és belső lelkiharcok, melyeket önmagában és másokkal szemben át kelle menni, nem korbáccsal, mint Pál, de félreértésekkel, vádakkal, gyanúsításokkal ő is háromszor veretett meg; s fáradságokban és virasztásokban neki sem volt kevesebb része, mint Pálnak; s az ő türelme azok elviseelésében nem volt kisebb, mint a pogányok apostoláé.

Nem várjátok tőlem, tisztelt gyülekezet, hogy tetekben gazdag életének kimerítő rajzát adjam, egy templomi beszéd keretében. A garamvölgyi, alsó-váradi paplaktól, a hol a bölcsője ringott s ő a szigorúan puritán szellemű, munkás és buzgó apa őrszeme alatt növekedék, s alsóbb és felsőbb iskoláin át, hol testével együtt értelme is fejlődék s szelleme megizmosult, különösen a debreczeni főiskolán, hol egy Péczely József és Budai Ézsaiás szeretetét s bizalmát tudta megnyerni s egy Péchy Imre figyelmét vonta magára. A magában fölismeret hivatásra korán és komolyan készült s majdnem mint kész ember lépett ki az iskolából az életbe, akkoriban ritka műveltséggel s még akkoriban is ritka klasszikai tudományos képzettséggel. Ő is elmondhatta Pál apostollal: „Hálát adok az én Istenemnek, hogy mindnyájatok-

nál inkább tudok nyelveken szólani“ — (1. Kor. XIV. 18.); és pedig nemcsak a szó köz jelentésében, hogy a bibliai, az ó-klassikai és a modern nyelveket birta és beszélte, hanem abban az értelemben is, hogy a különböző miveltsgü és véralkatu emberek mindenikének a nyelvén tudott beszélni. Tudott az együgyükén, és a mi-veltekén, tudott a tudatlanokén, s a tudósokén; értett a sziv, a kedély és az értelem nyelvén egyaránt; tudott rábeszélni, meghatni, felvilágosítani, elemezni, magyarázni és meggyőzni, mit a hol kellett. Tudott beszélni a kicsinyek és a nagyok nyelvén — s mig azokat, hogy csak élete végeig évenként gyakorolt konfirmatiói oktatásairól szóljak, „tejnek italával táplálta“ (1 Kor. III. 2.) — emezeket a maga céljainak meg tudta nyerni, a vitatkozásban foglyul vitte értelmöket, lefegyverezte ellenkezéseiket, megnyerte az áldozatoknak s ha gyöngeségeiket kellett megfogni, azokból is erősséget tudott formálni a jónak munkálására, az Isten országának építésére. Ha nem volt nagy orator, a szó rendes értelmében — ámbár egyes esetekben az is tudott lenni — de ékesen szóló volt a vitatkozásokban, a meggyőződésben az akaratnak tette való hajlításában. Az ékesen szólást nem tekintette czélnek, a melyre törekedjék, hogy vele pompázhasson, hanem eszköznek, a melylyel nagy dolgokat lehet végrehajítani. Nagy tettei legtöbbször ilyenek hajította ő végre szavak által, de az ő tettei nem állottak nagy szavakban.

Nem a szó — hanem „a tett embere volt Török Pál“; az ő nagy alkotásai hirdetik ezt nekünk s az utánunk jövő nemzedékeknek.

Mint a londoni Szent Pál templom építő-mesterének a templom aljában levő sirkövére csak e szók vannak vésvé: „Emlékét keresed? Tekints körül! — ugy a Török Pál munkájának emlékét keresve is, csak körül kell tekintenünk.

Itt áll mindenek előtt ez a „mi pesti reformált egyházunk, s mely benne második statorát, igazi megalakotóját s legnagyobb jóltevőjét tiszteli, s melynek elfogyhatatlan háláját az egyházkerület által rendelt e mai napi emlékünnepen, az egyháztanács megbízásából nekem, gyöngé szavammal különösen is kell tolmácsolnom.

Mindjárt a reformációnak hazánkban térfoglalása után már 1563-ban alakult reform. egyház Pesten. De nem kaphatott életerőre, s bekövetkezvén az üldözések is, alig egy század mulva, 1667-ben ismét megszűnt s majdnem másfél századon át, Pest falai közt nem hangzott, nem hangozhatott a Kalvin igéje s a helvét hitvallás. Csak a mult század legvégén, 1769-ben alakult ismét egy kis gyülekezet, itt, s a hivek érezve a hely fontosságát, az akkor még ifju és nagy reményü — ma már nagy emlékü első Báthori Gábort hívták meg lelkeszül Dunapatajra. Nyolcz évig, utczáról-utczára, bérházakban zsellérkedett a megújított evangéliom; s kimondhatatlan küzdelmek után csak 1805-ben tudott odajutni, hogy egy szerény kis imaházat nyerhessen, torony és harangok nélkül itt a szénatéren magának. És még ugyanazon Báthori Gábornak munkája által a hivek áldozatkészségével, s egy dicső fedelmi sarj, a hitbuzgó nádorné pártfogása mellett már 1830-ban felszenteltetett s az Isten dicsőségének átadott ez a templom, a melyben ma is dicsérjük az Istent, a ki az ő hatalmas dolgait az ő választott szolgálóban megmutatta.

Török Pál 1839-ben vette át e templom kulcsait, mint a pesti ref. gyülekezetnek a tisztántuli Kisujszállásról meghívott lelki pásztora. Az előbbi évi nagy árviz által romba döntött paplakot, a templom-építéséből még 40.000 pengő forint törlesztetlen adósságot talált itt. S

a hivek száma alig multa felült annyi százzal a két ezeret, mint a mennyi ezerrel ma a huszezeret felülmulja. A gyülekezet lélekszáma az ő 44. évi itteni működése alatt megtizszereződött — ezt nem akarván az ő érdemül róni fel, s az ő munkálkodása eredményeül tüntetni elő, ámbár az ő vonzó erejének is volt benne némi része; de nagyban és egészben a főváros rohamos és majdnem csodával határos emelkedésének volt a következménye. De már azt egészen az ő érdemének mondhatjuk, hogy a minden felől összetódult s a legkülönbözőbb elemekből alakult gyülekezetet szervezte, s fokoként ugy fejlesztette, hogy az ma, szellemi és erkölcsi erőben az ország első protestáns gyülekezetének nevezhető; anyagilag pedig nem csak a fennmaradt adósságot törlesztette, — hanem a hivek buzgóságából és önkéntes évi adományaiból — oly virágzó állapotra emelte, mely szintén páratlanul áll az országban.

Mert Török Pál nem pillanatnyi szükség kielégítésére, hanem előre tekintő és jól kidolgozott tervezéssel mindig a jövőnek dolgozott. S mert az egyház és a társadalom jövője az iskolában van, működése súlypontját az iskolákra helyezte. E részben alig talált többet a semminél — s mit alkotott s mit hagyott hátra! Itt is az alapon kezdte az építést. Először az elemi iskolákat szervezte, ugy, hogy azok — a fővárosi iskolázás akkori állapotában — mintakul szolgálhattak — s szolgáltak is annak az óriási fejlődésnek, mely az elemi oktatás terén ma egy nagyszerü szellemi hálózattal fogja be a fővárost, melybe — a változott időkben s a népoktatási törvény meghozatala után ő is nyugodt szivvel olvaszthatta be a magáéit. A főváros magyarosodásának leghatalmasabb tényezője kétségkivül elemi iskoláiban van — s a jövő e nagy munkájában nem kis rész jutott a Török Pál által szervezett s virágzásra emelt magyar reformát elemi iskoláknak, kivált azokban a városrészekben, hol a református elem tekintélyes számban csoportosul.

De a közoktatás terén nincs áldás a részletes munkán; mert mi lesz a gyermekből, ha az elemi iskolából kilépve, magára hagyatják? Nemcsak a gyermeket — hanem a gyermekből embert kell nevelni. A Török Pál gondja azért nem állapodhatott meg az elemi oktatás szervezésénél. S az ő legnagyobb és legmaradandóbb alkotásai csakugyan a magasabb régiókban emelkednek.

Mindjárt Pestre jövetele után, a negyvenes évek legelején, indult meg az a nagy mozgalom, mely Pesten a „protestáns főiskola“ felállítását tűzte ki czélul. Fáy András, a humanismus ama nagy apostola hazánkban, adta ki reá a jelszót, Török volt a legelső, a legbuzgóbb, az ő munkatársai közül s hogy a nagy eszmének annál inkább megnyerhesse az elméket s annak irodalmi téren, nem könyvekkel és röpiratokkal, miket kevesen olvasnak s hamar elfelejtene, hanem folytonos izgatással propagandát csinálhasson, alapította Székácsal, az ágostai testvér-egyház lánglelkü szónokával együtt az első magyar Protestáns Egyházi és iskolai lapot, melyet ketten — s a két felekezet legjobb erőinek magukhoz vonásával, egészen 46-ig, lankadatlan buzgalommal és kitartással vezettek.

A protestáns főiskola azonban, melynek eszméjeért annyi nemes sziv lelkesedett, nem jött létre — s csak mint egy elvetett mag a barázdában, mely téli álmát aluszsa, a tavaszi feltámadásra várva, támogatta termőképes csirában életerejét. Török Pálnak volt fenntartva, hogy az eszme magvát életre költse, kicsiráztassa, szárba indítsa s termő kalásszá — mit mondok? — terebély élő fává növelje! A mit százak és százak, egyesült erővel véghez

nem vihettek, Török azt egymaga vitte véghez! Véghez vitte oly időben, mikor a magyar protestánsizmus, a nemzeti elnyomatás korszakában megkötözve s mozdulatlan-ságra kárhóztatva, mintegy békókban hevert, s századok óta fennálló és meggyökeresedett iskoláit is alig bírta fenntartani, nem hogy még újak felállítására is gondolhatott volna; s véghez vitte ugyszólván minden segédforrás nélkül, sőt hitsorsosai egy nagy részének élénk, sőt szenvedélyes ellenzése daczára, kik az ellen évekig tartó, sokszor elkeseredett harcot folytattak; de véghez vitte azon meggyőződés erejével, hogy jót akar, és példátlan szívós-sággal, kitartással. A mult és a benne gyökerező jog Kecskemét mellett szólott, a hol a dunamelléki egyházkerületnek főiskolája vala, gymnásiumi, bölcsészeti, jogi és hittani szakokkal; de a jövő, melybe csak egy Török Pál sasszeme látott be világosan, Pest mellett szólott — s a kié a jövő, annak van igaza.

Mi sokan elleneztek, szembeszállottunk vele és küzdöttünk szándékai ellen. Mert, majdnem azon szavakkal, mint Kölcsey egyszer, a Berzsenyi felett tartott akadémiai beszédében — „az ifju, tekintetes társaság, a ki a nemzet nagy énekését megítélni merész volt, s e merészséget oly drágán, annak elhidegülésével fizette meg“ — nekem is azon mód kell itt vallomást tennem, s őszintén és álszemérem nélkül teszem azt, — mint ifju pap, én is az ő ellenzői közé tartoztam. De Török Pál nem az az ember volt, a kit ellenzés és akadályok, nehézségek és küzdelmek visszatarthattak volna az általa egyszer komoly megfontolással megállapított uton, s visszariaszthatnak volna attól, a mit egyszer igaznak s helyesnek ismert meg. Előtte az akadály csak ösztön volt a tetterre; átugorni ha lehet, megostromolni ha kell, megkerülni ha nem lehet másképp — ez volt az ő harczmodora s az ő sikereinek titka.

1855-ben, abban a szomorú időben, a melyről szólottam, Töröknek sikerült kieszközölni a hatalomtól — a mit mindenki lehetetlennek s még megkísérteni is bolondságnak tartott, az engedélyt arra, hogy egy az ország fővárosában felállítandó protestáns főiskolának bölcsészeti és hittudományi karát megnyithassa. „De az Isten bolondsággá tette e világnak bölcsességét és az ő bolondsága bölcsőbb az emberek bölcsességénél.“ (1. Kor. I. 20. 25.) A főiskola megnyílt, előbb az ágostai hitvallásu testvérek hozzájárulásával, majd azok eltávozván — egyedül a maga erején. Négy év mulva megnyitotta a főiskola kiegészítésül szolgáló főgymnasiumot. S mivel ez intézeteket a szabad ég alatt elhelyezni nem lehetett: épített. A paplakot két emeletre vette, hogy az elsőt a gymnasiumot helyezhesse el. Az egyházi telek nyúl-utcza szárnyát kiépítette, hogy a theologiának szállást készítsen; s hogy az iskola és tanárai haladásának szellemi tápot is biztosítson, megszerezte a nagybecsű péceli Ráday könyvtárt, mely nélküle alig maradhatott volna együtt a hazában. — Honnan vette mind erre a pénzt, azt csak ő és az Isten tudja! Megzörgette a pesti egyház pénztárkulcsait, — meg a dunamelléki egyházkerületét, — mely őt, addig is elismert vezérszemléjét, épen akkor emelte püspöki székébe, — meg még a maga szegényes pénzes fiókját, mely — közmondásos „feneketlen papzsák“ — mivoltát azzal igazolta, hogy ha mi megtakarított garas volt benne, az mindig kihullott — a közügyek oltárára. De mindez nem volt elég. Hogy is lett volna; a szegénységből nem telik gazdagság s a szegény özvegy asszony olajos korsója már ótestamentomi mesévé vált a mi korunkban. Dehogy vált! Török Pál megmutatta, hogy nem vált. Ő — mint Urunk mondá egykor Péternek és Andrásnak: „kövessetek engem és azt mivelem, hogy embereket halásszatok, mert

halászok voltak (Mát. IV. 18. 19) — ő is elindult embereket halászni. És fogott. Nemes sziveket, a kikben a protestáns öntudatot, az egyház és iskola javára áldozatkészséget, a jóltétel és a maradandó név nemes ambícióját fel tudta ébreszteni — a kik adományokat hoztak, nagy alapítványokat tettek, jövedelmező földbirtokokat vagy házakat hagyományoztak, az ő kérő, esdeklő, hódító és rábeszélő szavára, az egyháznak — az egyházkerületnek — a főiskolának, a gymnasiumnak. A nagyfejedelmek és fejedelemasszonyok, Bethlen Gábor, Rákóczy György és Lorántfi Zsuzsánna óta — nem voltak a magyar protestáns egyháznak és iskolának olyan alapítói, mint a milyeneket az anyagiság, s a hamvába dülő lelkesedés e korszakában Török Pál szerzett annak; mert az ő buzditására a nap-számos elhozta a maga filléreit, a polgár családi házáat hagyta örökbe, a birtokos nagy alapítványokat, a gazdag főúr uradalmait; hadd szóljanak erről a Balassa-, Roboz-Szemere-, Szíjj és mindenek fölött a nagynevű Baldácsy-alapítvány! Mindezek, ha más kézből, — de a Török Pál szellemi befolyásából jöttek, s ha az alapítók nevét viselik is, a Török Pál szerzeményei, az ő adományai a magyar protestáns egyháznak!

S mikor az ő életének nagy műve, a pesti protestáns főiskola, annyi harcz és küzdelem után megvolt s megkezdette áldásos működését, — akkor a hatalmas alkotó, mint egy diadalmas hódító, békét kötött legyőzött ellenfeleivel, s megosztotta a harcz vívmányain. Egy tetsző jelszót talált ki, mely az ellenfeleket kibékítse s megengesztelje: a „háromez iskola“ jelszavát. Kecskemétnék, melytől elvette a theológiát, meghagyta a jogi akadémiát; Kőrösnek virágzó gymnasiuma mellé tanító-képezdét adott; s az egyházkerület segélyét megosztotta a három intézet között, melyek együtt alkotják a teljes főiskolát. A hódítók, a kik csak diadaluk kevély örömét akarják élvezni, — nem így szoktak cselekedni; de Török Pál nem magának, hanem az ügynek kívánta a diadalt s azt teljes mértékben meg is nyerte.

IV.

De mindjárt kifogyok az időből. a ti türelmetek ajándékából tán máris kifogytam, T. Gyülek., de ha estig beszélnek, sem fogynék ki a Török Pál munkáinak elősorolásából. S mivel ezuttal nem magamnak, hanem Török Pálnak kérem a ti figyelmeteket, a ki töletek ezt csakugyan megérdemli, kérlek, tőrjete el még egy kevéssé.

A miket Török Pál így, ugyszólván a maga kezére végzett, azok csakis részét teszik az ő apostoli munkájának, mely ép oly sokfelé oszlott — melynek minden részét épen annyira betöltötte, mint nagy példaképe Pál apostol a magáét. „Senkinek kenyerét ingyen nem ettük, hanem fáradsággal és nyomorúsággal éjjel és nappal munkálkodván,“ mondhatja ő is Pállal (2. Thess. III. 8. „És fáradozunk, tulajdon kezeinkkel munkálkodván, ha szidalmaztatunk, jót kívánunk, ha háborúságot szenvedünk, bekességgel tőrjük, ha gyaláztatunk, imádkozunk.“ (1. Kor. IV. 12. 13.) Mint lelkipasztor, mint esperes, mint püspök, mint egyetemes egyházunknak egyik vezérférfia, hivatalánál fogva konventi elnök, az egyetemes tanügyi bizottság elnöke kezdettől végig — ő minden volt mindekben. Mit mondjak róla különösen, mint püspökről? 248 egyház gondja s 340,000 lélek üdve feküdt az ő szívében, s ő mindnyáját viselte, nem hivatali robotként, hanem teljes szívvel és lélekkel. Kormányának szelídségét és szigorát egyaránt éreztük mindnyájan, — mert igazságos volt mint bíró, pontos mint felügyelő, éber mint

 Folytatása a mellékleten.

Melléklet a „Protestáns Közlöny“ 44. számához.

vigyázó, teljes szeretettel mint ember és tisztárs, kegyes, mint atya. Gyűléseinket kevés szóval, de sok bölcseséggel vezette; éles elmével bonczolta a kérdéseket s mintegy játszva oldotta meg a bonyodalmakat. De ha gyűléseink napokig tartottak, az ő éjjel-nappali munkája egész éven át — s abban ő megszűnést, vagy pihenést soha sem ismert. S ha ama kegyesrómai császár Titus elveszettnek mondotta a napot, melyen valami jót nem tehetett, — Török Pál talán sohasem vesztett el egyetlen napot is az által, hogy azon nem munkálkodott volna. Még mikor rajta is megsulyosodtak a kor és betegség terhei, még Karlsbad fenyvesei közt, s Gleichenberg üdelegében, hova élete utolsó éveiben üdülést keresni ment, — ott is egyházkerülete kormányzási gondjai felett virasztott. Utolsó betegségével is a kötelesség útjára ment a kolozsvári konventre, s a halál nyilával tért onnan vissza. Az efézusi vénektől búcsuzó Pállal ő is elmondhatta: „Semmivel nem gondolkodom, az én életem nem drág nekem, csak elvégezhessem a szolgálatot, melyet vettem az Ur Istentől.“ (Cselek. XX. 24.)

Egyházi életünk valamennyi alkotása, szervezkedési s beléleti összes dolgai között, az utolsó harmincz év alatt nincs egy is, mely többé-kevésbé az ő nevéhez ne lenne kötve, melyben vagy mint munkás, vagy mint vezér, nevezetes részt vett volna. Az 1859-iki patens korában első sorban állt a protestáns egyház vérel szerzett jogaiért s önkormányzatáért küzdők közt. S mikor ugy látta, hogy egyenes harcban a csata nem nyerhető meg, személyes befolyását a döntő körökben használta föl — s a patens visszavonásának nemcsak előkészítője, hanem egyenes eszközlője lón. Magyar reformált egyházunknak képviseleti alapon történt átalakulása, a hatvanas években ép úgy az ő szellemére vall, mint azon egyházkerületi szabályzatok, melyek a képviseleti rendszer alapján egyházunkat újjá szülték. Az egyetemes magyar ref. egyház egyesülésének eszméjét ő a konventben, mint legfőbb kormányzó-testületben vélte megvalósíthatónak, s azért a törvényhozó zsinatot sürgetők ellenében, a melynek idejét még nem látta eljöttnek — ő csak az egyetemes conventet sürgette. S nézeteihez való szívós ragaszkodása annyira ment, hogy a zsinatba, melynek — mint legidősb püspök — elnök volt leendő, be nem lépett. És elhatározását bírálni lehet, elítélni nem szabad, de mindenesetre sajnálni kell. Az ő távolléte csak hátrányos lehetett, s egyben másban bizonyára hátrányos is volt, alkotmányozó zsinatunk végzéseire nézve.

De akkor az ő életutja már a lejtőre jutott. Az éjjel-nappali munka és gond, az emberfeletti erőfeszítések, hogy sokféle kötelességei mindenikének megfelelhessen, az a megszokása, hogy mindent maga tegyen és senki segítségét igénybe ne vegye, s az általa teremtett intézetek szellemi és anyagi ügyei intézését senkivel meg ne ossza -- a mellett népes családja gondjai, s azon ezerek meg ezerek ügyei, a kik segélyeért, közbenjárásáért, pártfogásáért hozzáfordultak, s a kik közül ő egyet sem utasított el, egyet sem hagyott vigasz vagy támogatás nélkül — végre fölemésztették testi erejét s össze kelle roskadnia. Élete végére még egy keserves csapás volt fenntartva számára, egyenesen szívére mérve: szép családja egyik legderekabb tagjának, a szeretett vő — s köztisztületnek örvendő orvos — és hét neveletlen gyermek apjának váratlan és megrázó halála. Ő ezt a csapást is elnyögte, némán, csak erős hite által fenntartva, állott a szeretett fiu koporsójánál, — a kit nemsokára ő is követendő vala. S ezzel is megint az ő gondja

és munkája szaporodott: özvegy leányának s hét árva unokáinak sorsa ismét az ő vállaira, az ő szívére nehezkedett. Megtörve, mégis összeszedte magát s zugolódás nélkül ment tovább a kötelesség útján, mely most már gyorsan vezetett — a koporsó felé.

Élete munkája be vala végezve. Csonkán ő semmit sem hagyott hátra; az alap, melyet jövő nemzedékek számára vetett, ép és teljes, — csak legyen a ki tovább építsen rá, az ő szellemében! Lesz-e, oh lesz-e — ha ebben a nemzedékben s az ő közvetlen utódjában már nem is, de vajha a következőben!

Bocsáss meg, T. Gyülekezet, hogy oly soká fárastottalak s türelmedet oly mértéktelenül igénybe vettem. Furtan-faragtam valamit, hogy bár némileg méltó emléket állítsak tiszteletünk tárgyának. Érzem, hogy az emléket, melyet én állítottam neki, semmikép sem méltó hozzá; de vigasztal az, hogy állított magának ércnél maradandóbb emléket; — s az én feladatam ez órában alig lehetett más, mint ez emlék egyes feliratának egyes betűit leolvasni, s visszaidézni az első nemzedék emlékezetébe, mely a Török Pál életének, működésének tanuja volt, s róla és tetteiről még meg nem feledkezhetett.

Az üresség, a mely utána marad, emlékeztet reá s fog még sokáig emlékeztetni. De még inkább fognak emlékeztetni az ő maradandó alkotásai, melyeket nagy szelleme örökségül hagyott nekünk. Josue, mikor népét a Jordán megnyitv vizein átvezette, az Izrael tizenkét nemzetségéből egy-egy férfit kiválasztva és parancsolá nekik! „vegyetek fel magatoknak ki-ki egy-egy követ a vállára, — hogy legyen ez jegyül közöttetek, mikor kérdendik a ti fiaitok az ő atyáikat ezután, mire valók ezek a kövek? és lesznek a kövek emlékeztetre az Izrael fiainak mindörökre“ (Jós. IV. 5—7.) De nekünk nem szükség, hogy köveket rakjunk a mi fiainknak. A mi fiaink a Török Pál által rakott kövek között hallgatják a tudomány, az erkölcs és a hit szavait — és ha valamikor az emberek elfelejtkeznenek az ő érdemeiről és megszűnnének dicsérni az ő munkáját, akkor bekövetkezik, a mit Jézus megjövendölt vala: „Ha ezek megszűnnek, a kövek fognak kiáltani!“ (Luk. XIX. 40.)

S bocsás meg nekem, Te is, dicsőült nagy szellem, hogy álmaid nyugalmát háborgattam; de bár őszinte hódolattal tettem, — nem saját akaratamból történt, hogy emléked megújítására én vállalkoztam. „Sorsot vetének — s a sors esék reám“ — s én e kötelesség elől ki nem térhettem. És nekem, ki méltatlanul bár, a te helyedre lépendő vagyok, kétszeresen szükséges, hogy a te példadát és tetteidet szemem előtt tartsam és azokról soha meg ne feledkezzem. S nekem, a ki életünk pályájának azon köreiből, melyek egymással érintkeztek, nem egyszer ellenkeztem veled, kétszeresen kellett most itt nyilvánosan vallást tenni a te nagyságodról, melyek téged egy fejjel magasabbá tett mindnyájunknál, s a te halhatatlan érdemeidről. De mit neked már a mi itóletünk, vagy a mi koszoruink? Te felül állasz azokon. Neked szabad, a földről elválása előtt Atyjához imádkozó Jézussal úgy szólanod: „Atyám — én dicsőítettelek téged e földön, elvégeztem a dolgot, melyet reám bíztál, hogy elvégezzem, most azért dicsőíts meg engem, Atyám, te magadnál!“ (Ján. XVII. 4, 5.) Annál inkább elmondhatod Pállal, „én többet munkálkodtam, mint mindnyájan, a többi apostolok; mert ama nemes harcot én megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam. Végeztetre eltételezt nekem az igazság koronája, melyet megad nekem az Ur ama napon, amaz igaz bíró. Amen.“

BESZÉD A KER. GYÜLÉSEN A TÁRS-ELNÖKI SZÉK ELFOGLALÁSAKOR.

Főtisztelendő Egyházkerületi közgyűlés!

Midőn püspöki hivatalommal járó kötelességeim egyikének folyamányául, az egyházkerületi közgyűlés és törvényszék társ-elnöki székét elfoglalom, engedelmet kérek a főtiszteletű közgyűléstől, hogy némelyeket — igen röviden s csak mintegy jelezve — megérinthessenek azon elvek közül, melyeket elnöki tiszttem teljesítésében irányadóul kívánok tekinteni. S miután általában püspöki hivatalom kötelességeinek és teendőinek felfogását illetőleg tegnapi felavattatásomat követő rövid beszédemben csak a legfőbb dolgokra s különösen a szellemiekre szorítkoznak parancsolt az a hely a hol — s a gyülekezet, a mely előtt állottam — némelyekben még a tegnap mondottakat is kötelességemnek érzem kiegészíteni. Mind a mellett nem fogom soha igénybe venni a főtiszt. közgyűlés figyelmét s késleltetni a tanácskozások megkezdését, mert tekintve teendőink halmazát, valóban ideje, hogy — a különben lélekemelő — ünnepélyességek után végre munkához lássunk.

A mi illeti először is elnöki tisztemet, tetemesen meg van s meg lett az könnyítve, egyházalkotmányunk azon bölcs intézkedése által, mely szerint az elnökség minden fokozaton meg van osztva a lelkeszkedő papság s az ugynevezett világi elem között. Nem volna itt helyén s sem ideje, sem szükség rá, hogy én a kettős elnökség intézményéről értekezést tartssak; de nem hallgathatom el a tényt, hogy presbyteriális egyházkerületünkől, mely a két elem egyenjogúságát minden fokozaton következetesen keresztülviszi, foly a kettős elnökség is. Elvi jelentőségén kívül van azonban egy gyakorlati haszna is; igen jó iskolául szolgál az egyház élén álló legfőbb tisztviselőknél az egyértelemre jutásra való törekvésben; mert világos, hogy ha valamely kérdésben egy értelemre jutni nem képesek, akkor egymást és magokat abban a kérdésben legalább megsemmisítették, mivel az iránt, legalább részemről, tisztában vagyok, hogy az elnökségnek csak szavazatok egyenlősége esetében lehet szavazatot engedni, döntő szavazatot azon esetben, de a melynek csak akkor van foganata, ha a két elnök egy értelemben van, különben megoszló szavazatok nem vezethet döntésre. S ez igen jó példa magának a tanácskozó testületnek is; mert egyházi — s így vallás-erkölcsi testület lévén — a tanácskozások higgadtsága s egyházas, békés, kenetteljes és egymást megértő jellege mellett, az egyértelemre jutás, vagy ha az nem mindig lehetséges, legalább mindenik félnek, a kisebbségnek is, megnyugvása, mindenekfölött kívánatos.

Részemről, társelnöki székemben mindig erre fogok törekedni; s személyemet illetőleg különösen hálát adok a gondviselésnek, hogy engem e székben oly férfi mellé helyezett, a kinek a közélet különböző ágaiban való jártasság, vezérszerepre hivatott volta, nagy tapasztalásai és tapintatos bölcsesége mellett, különösen egyháziassága, buzgósága, protestáns szelleme s egyetemes egyházunk, mint különösen egyházkerületünk ügyei iránti érdeklődése mindnyájunk előtt ismeretes; s a kinek bölcs tanácsai és útmutatásai — melyeket, hogy tőlem meg ne vonjon, itt a gyűlés színén is egész bizodalommal kérem — nekem társ-elnöki tisztemet nem csak tetemesen megkönnyítendik, de remélem ez oldalról fölötte, kellemissé is teendik.

Igyekezni fogok, ezt a magam részéről, elnöktársam iránt a legteljesebb bizodalommal viszonzni, s vele kezdek fogva oda törekedni, hogy tanácskozásainkban min-

denek ékesen és jó rendben legyenek; azok vezetésében, a mi rész nekem jut, alkotmányos szellemtől s a türelem és szeretet lelkétől igyekszem magamat vezéreltetni, s mindenki iránt, de különösen az esetleges kisebbség iránt, — mert állandóan alakult pártokról s szervezett, vagy épen factiosus ellenzékéről, egyházi téren, úgy hiszem, szó sem lehet — inkább akarok előzékeny, mint visszariasztó, inkább engedékeny, mint a szabad véleményt elnyomó lenni. S miután magamnak — és talán másoknak is — élénk emlékezetében van, hogy mint e gyűlés egyszerű tagjának, mint tanácsbírónak, egyszer-másszor kifogásom volt a többség vagy az elnökség eljárása ellen, részemről minden igyekezettel és önuralommal rajta leszek, hogy ily panaszra legalább alapos okot ne szolgáltatassak.

Igyekezni fogok továbbá, püspöki évi jelentéseimben, melyeknek szerkesztésére nézve jobb példányt nem vehetek magam elé, mint a melyet boldogult elődöm adott — valamint egyéb előterjesztéseimben is szabatos lenni; a tanácskozásokat elfogulatlanul vezetni, házsabályaink megtartása felett szigoruan örködni, s ha a vélemények meghallgatása mellett szükségét érzendem, hogy saját véleményem elmondására is kikérjem a gyűlés engedelmet, inkább felvilágosítandó, mint irányadó, vagy a mások véleményét praecoccupáló igyekszem lenni. A törvényszékek vezetésében, az igazságos ítélethez s az ítéletek kihirdetésére nézve püspöki esküm kötelez — s e részben nincs mit tennem ahhoz.

Miképen értem a püspöki hivatal „vigyzói“ tisztét, tegnapi beszédemben már kifejtettem, de egymást, a mi ott kevésbé lett volna helyén, még hozzá kívánok tenni. Mint a püspöknek zsinati törvényeink 135 §-ában megszabott minden kötelességeit, úgy azok közt az a) pontban foglaltat, az egyházaknak egyházmegyénként meglátogatására vonatkozót is, komolyan kívánom venni, s azon leszek, hogy — ha a körülmények és viszonyok engedik — évenként egy-egy egyházmegyének összes egyházait meglátogassam. S ha Isten éltet, már a jövő év tavaszán szándékozom első egyházmegyénket, — megszkott sorrendünk szerint az alsó baranya-bácsit — a püspöki látogatásban részesíteni. — Egyházainkban régen nem volt püspöki látogatás s én azt hiszem, hogy ha az kellő gondnal és előre megállapított tervvel hajtatik végre, ha lehetőségig komoly és beható lesz, nemcsak annyi haszon háruland belőle, hogy a püspök megismerkedik az egyes egyházak külső és belső állapotával s viszonyaival — a mi ugyan magában sem volna kicsinylendő eredmény, tekintve, hogy a jó administráció csak a viszonyok minél teljesebb ismeretétől várható, hanem sok bajoknak, melyek távolról nem orvosolhatók, a közvetlen érintkezés s a püspöknek, ha nem is személyében, de hivatalában rejülő erő által, orvosolása lesz található. A mellett általában a gyülekezetekre, — lelkészekre, előjárókra, hivekre, a püspöki látogatásnak felemelő, buzdító s mindenképp üdvös hatása lehet. Mivel azonban e jó eredmények csak úgy várhatók, ha a püspöki látogatás nem csupán a szivélyes vagy akár ünnepélyes fogadtatásból és egy futólagos körültekintésből áll, azért annak — mint a gyakorlatból már rég kimente miatt ugyszólván új intézménynek mikéntjét, s főbb szempontjait czélszerűnek vélem előlegesen megállapítani, a mi végből még a jelen üléseink tartama alatt szándékozom esperes társaimat és a segéd gondnok urakat e tárgyban egy értekezletre kérni föl s hivai össze.

Általában üdvösnek tartom az egyházi kormányzat fontosabb ügyeire nézve, részint a gyűlési tanácskozás előkészítése, részint a kormányzatot tényleg vezető püspök tájékozása végett, a dolgok részleteivel ismerősebb espe-

res társaimmal értekezni s a szükséges reformokat s egyéb teendőket megbeszélni és előkészíteni. Országos zsinatunk megszilárdította egyházalkotmányunkat s üdvös törvényeket hozott; de azokban — a mi nem csak a létező állapotok kodifikációja, hanem új intézmény, nagyobbára vagy csak papíron van még, s megtestesítésre vár, így az annyira üdvös s jövőnk és éhletésünk egyik feltételét képező domestika, vagy az elvi kijelentések gyakorlati módzatai megtalálását követeli, mint — hogy egyebet ne említsek, a papi és tanítói fizetések beszédese iránti határozat foganatosítása, úgy a minősítési eljárás végleges szabályozása még sok gondot ad, vagy előkészületet kíván. Azonkívül is sok fontos kérdés követeli figyelmünket és gondunkat. Így, hogy csak egy párt említsek, olyanokat, melyekre nézve külön állandó bizottságaink nincsenek, gondoskodnunk kell káplán-ügyünk rendezéséről, melyben — ha jól látok — az utóbbi időben bizonyos tultengés jött létre, melyen ideje korán segítenünk kell, ha azt nem akarjuk, hogy a káplánok tulságos száma mind az egyházkerületnek, mind magoknak a káplánoknak elviselhetetlen teherré váljék; mert harmadfél száz lelkészi állomáshoz, melyben a halandósági statisztika tanúsága szerint évenként 7—8 üresség támad, 80—90 káplán csakugyan sok, s azt eredményezi, hogy káplánjaink átlag 10—12 évig, sokan még több ideig szolgálnak, míg rendes lelkészi állomásba juthatnak.

Hasonlóképp megfontolásra érdemes az egyházkerületünk értékes kincsét képező Ráday-könyvtár ügye is, melyet boldogult elődöm buzgó gondoskodása megszerzett ugyan nekünk, de a melynek használhatóvá, s igazán közkinccsé tétele iránt gondoskodni ránk, az ő utódaira maradt.

S e drága kincsre gondolva, mely egyebek közt anynyi egyháztörténelmi emlékeinket is őrzi magában, lehetetlen fel nem sóhajtanom, hogy magyar protestáns egyházunk történelmének mennyi adata hever még kibányászatlanul s van itt-ott veszendőben is. Minden egyházkerületnek, minden egyházmegyének, sőt minden egyházközségnek megvan a maga saját története, s a mit ebből szórványosan, jelesen régibb egyházkerületi almanachjainkban is birunk, vajmi kevés. Valami mozgalmat kell indítanunk ebben az irányban is s itt már a munkában összes lelkészeinket közreműködésre kell felhívunk és serkentünk. Említsem-e régóta vajudó ének-ügyünket, mely — természeténél fogva egyetemes intézkedést kíván, de sikert csak úgy látand, ha elkészítésében mindenik kerület fáradoz s rendszeresen munkálkodik.

Akárhány hasonló tárgyat s eszmét pendithetnék még meg, de nem akarom a Főt. Közgyűlés figyelmét sokkal fárasztani. Csak jelezni kívántam, hogy rendes gyűlési tárgyainkon s igazgatási folyó ügyeinken kívül is sok a teendőnk még, hanem csak élni, hanem haladni is akarunk, mert haladás nélkül az élet csak tengés s létünk füszerét a munka adja meg.

Mivel pedig magyar reformált egyházunknak természetes — és zsinati törvényeink által újra megszilárdított egységénél fogva, egyes egyházkerület magába el nem zárkozhatik, s különösen a püspöknek, hivatalánál fogva, az egyetemes egyház ügyeiben is tevékeny részt kell vennie, mint a konvent és a zsinat állandó tagjának — mindig azon leszek, hogy egyházkerületünk s a többi kerületek között a testvéri egyetértés s az összetartozóság érzete minél inkább szilárduljon. Mint a konvent és a zsinat tagja, bár azokban való részvételem szoros utasítás-hoz kötve nincs és nem is lehet, mind a mellett kötelességemnek ismerendem ott egyházkerületem nézeteit kép-

viselni s ennek érdekeit az egyetemes egyházéival összhangzásba hozni. Mert csak addig vélem szilárdul s biztosan ülhetni itt e széket, míg — lényeges dolgokban legalább — az egyházkerületi gyűlés nézeteivel egyéni meggyőződéseim összeütközésbe nem jönek; konfliktus esetében pedig vagy saját nézeteimet alárendelni vagy ha azt lelkiismeretem nem engedné, e széket s vele püspöki állásomat idehagyni tartanám kötelességemnek. Mert ha egyházkerületünk egyházai többségének bizodalma emelt e helyre, csakis a bizalom tarthat fenn is azon — s azt elveszítve, nem ülhetnék itt tovább.

Alkotmányos kormányzatnak — s dicsekedve mondhatjuk, hogy protestáns egyházunk presbyteri kormányzata példányszerűen az — éltető eleme a testületek bizalma a kormányzó fők iránt; ha az megrendül: a kormány fenntarthatja magát ideig-óráig, talán erőszakos eszközökkel, de működése nem lehet tartós, mindenek fölött pedig nem lehet üdvös. Ez a meggyőződés vezetett, midőn egy századnegyeddél ezelőtt az egyházmegyei esetleg kerületi restauráció zászlóját néhány elvtársammal föl-emeltem. Az ez ellen felhozott — s elismerem, súlyos — erősségek közül az hatott rám legerősebben, hogy egyházi életünkbe állandó pártéletet oltani nem volna kívánatos. De az elvet magamra nézve ma is fenntartom abban az értelemben, hogy ha meggyőződném arról, hogy egyházkerületem bizalmát elvesztettem, nemcsak nem ragaszkodnám püspöki hivatalomhoz, de inkább sietnék módot nyújtani a kerületnek arra, hogy bizalma férfiat ültethesse helyembe.

S mivel így gondolkozom, épen azért kérem — s egyebet nem is kérek — a főtiszteletű egyházkerületi közgyűlés s általa az egyházmegyék és egyházak szives és jóakaratu bizalmát. Kérem különösen esperes társaim s gondnoki és jegyzői kar — kérem lelkésztársaim s az egyházmegyei képviselők — kérem egyházkerületi tisztársaim, első sorban mélyen tisztelt elnöktársam és a tanácsbíró urak bizodalma. Legyenek meggyőződve arról, hogy minél jobban érzem tehetségeim korlátoltságát s gyöngeségemet nagy kötelességeimmel szemben, annál buzgóbb bennem a jóakaratu és az igyekezet azok teljesítésére. Nem kérem, hogy hibáimra s általános emberi és egyéni gyöngeségeimre szemet hunyjanak, csak azt kérem, ítéljék azokat szeretettel meg. Mint viszont én is teljes őszinteséggel mondhatom, hogy bennem szeretetnél egyéb érzés nem uralkodik, kivétel nélkül mindnyájok iránt.

S ez legyen első es utolsó szavam, melylyel püspöki hivatalomból kifolyólag társ-elnöki székemet ezennel elfoglalom. Isten engem úgy segéljen!

De amint elnöki székemet — s azzal püspöki hivatalom teljességét ezennel elfoglalom, lehetetlen — ezt a kötelesség és az igazság egyenesen parancsolja — hogy meg ne emlékezzem azon férfuról, ki hét hónap óta a püspöki hivatal terheit viselte s annak kötelességeit anynyi odaadással, anynyi kormányzói bölcseséggel és jártassággal teljesítette, a kinek erős kezeiben a kormányzat nem viselte az ideiglenesség jellegét, hanem oly erős és biztos volt, mintha az állandóság öntudata lett volna rajta. S azért első indítványom, melyet e székéből teszek, méltóztassék a Főt. Egyházkerület főt. Sipos Pál pesti főesperes urnak, helyettes püspöki működésért elismerést és köszönetet szavazni s az ő ebbeli érdemeit jegyzőkönyvileg is megörökíteni.

Gr. LÓNYAY MENYHÉRT.

1822—1884.

Lónyay Menyhért 1822-ben, január 6-án született iskoláit atyja, Lónyay János vezetése alatt otthon végeztén, 1839-ben már jogtudor lett a pesti egyetemen. A közélet terére is ifjan lépett föl, 1841-ben, midőn Bereg és Szabolcsmegyék közgyűlési tanácskozásában kezdett részt venni. Kitűnő készsége s higgadt modora általános rokonszenvet keltvén az ifju tehetség iránt, Beregmege egyhangulag egyik követévé választá az 1843-iki országgyűlésre, úgy, hogy már 21 évvel törvényhozó lehetett.

Ez országgyűlés befejezése után Lónyay ismeretei gyarapítása végett bejárta Európa miveltőbb országait, s 1847-ben visszatérve, egyszerre feltűnést keltett „Hazánk anyagi érdekeiről“ szóló munkájával, mely főleg a közlekedési eszközök, kő-, vas- és vízi utak felől nyújtván tájékoztatást, valódi hézagot pótolta a nemzetgazdasági téren akkor még alig kezdődő irodalmunkban.

Beregmege 1847-ben ismét egyhangulag választá meg követének.

A világsi fegyverletétel után ő is külföldre menekült s egy ideig Párisban tartózkodott, de kegyelem útján már 1850-ben visszatért s egy ideig birtokán elvonnulva, magángazdasággal foglalkozott, míg ismét visszatért az irodalmi és társadalmi élet terén.

Itt kezdődik az a roppant tevékenysége, mely állandó nyomot hagyott kivált gazdasági életünk mezején s melynek jótékonyágát ellenfelei is elismerni kénytelenek. Jelentékeny része volt legnevezetesebb pénzügyteink létrehozásában, így a most már nagyban virágzó „Első magyar biztosító társulat“, valamint a Pannónia és Magyar viszontbiztosító társulat megalakításában, mely két utóbbinak elnöke volt. A „Magyar Földhitelintézet“ megalakításában, szervezésében, és vezetésében gróf Dessewffy Emmel és Csengery Antallal együtt munkálkodott s előbbinek halála után elnöke lett. Majd megalapítá a budai kereskedelmi és iparbankot. A Tiszaszabályozás ügyében előbb mint a felső-szabolcsi társulat elnöke, majd az ő sürgetésére összehívott 1857. és 58-ki nagygyűléseken vett tevékeny részt. Az országos gazdasági egyesületnél a közgazdasági szakosztálynak volt elnöke. Azonfelül számos vidéki gazdasági egylet, takarékpénztár, iparegylet s más közhasznú intézmény az ő kezdeményezésének köszönheti lételetét.

Tevékenységének jelentékeny része volt szentelve a magyar tud. akadémia ügyeinek, melynek tiszteletbeli és igazgató tagja s b. Eötvös József halála után első elnöke volt. E minőségben minden összes ülésen ő elnökölt s még az egy hét előtt tartott összes ülést is ő vezette. Ő hozott rendet pénzügyeibe.

A protestáns egyház ügyeinek vezetése körüli szerepe a legkiválóbbak egyike. 1857-ben Tisza Kálmánnal és Ujfalussy Miklóssal a debreczeni főiskola autonom állásának visszaszerzésére lépett föl sikeresen. 1857 és 58-ban tagja volt ama küldöttségnek, mely a protestáns egyház sérelmeit a király elé terjeszté. A hirhedt pátens idejében egyike volt a legelsőeknek, kik fölemelték szavukat a protestánsok önkormányzati jogai mellett, s egy egyházi lapot Protzman rendőr-főnök épen az ő cikke miatt foglalt le. 1860-ban a békés-bánati egyházmegyének lón gondnoka, 1870-ben pedig a dunamelléki ref. szuperintendenciának főgondnoka. Midőn e megválasztását hírül vitték, e szavakat intézte a küldöttséghez: „A protestáns

emberre nézve legmegtisztelőbb emez állást elfogadom, de csak úgy, ha minél több munkával látnak el, s időmet minél inkább igénybe veszik.“

Mint szónok nem tartozott a kitűnőbbek közé. Beszédei szebbek olvasva, mint hallgatva. De tárgyai sem voltak alkalmasak szónoki effektusok elérésére, előadása száraz volt és fejtegető s hiányzott is belőle ama könnyűség és folytonosság, mely eszméiben megvolt. Hangja csengés nélküli, tompa. Szóval a tett embere volt, nem a szóé.

Politikai szereplésére nem kívánunk ezuttal hosszasan kiterjeszkedni. Az 1861-iki országgyűlésen nagyobb beszédet tartott, melyben leginkább az abszolút rendszer pénzügyi politikáját ostorozá.

A 67-ki miniszterium megalakulván, abban Lónyay a pénzügyminiszteri tárczát vállalta el. 1870-ben Beke elhunyt után közös pénzügyminiszterré neveztetett ki s ez idő alatt grófi rangra emeltetett. 1871 végén, mint a magyar kormány elnöke tért vissza Budapestre. Miniszterelnöki székben töltött ideje gazdagabb volt keserűségben, mint politikai sikerekben. Súlyos támadásoknak volt kitéve s tulajdon kabinetjében is kitört ellene az elégtelenség, minek következtében 1872. december 2-án a kormányelnöki tárczát le is tette.

Ferdinánd király végrendeletének végrehajtójául Lónyayt szemelte ki, ki e megbízásának teljesítéséért Ferdinándtól végrendeletileg egy művészi aranyórát és kardot kapott. Lónyay dolgozó-szobájában diszes aranykeretben függ a király arczképe, melyre a király sajátkezűleg írta a következő szavakat: „Legszeretettebb hivemnek — Ferencz József.“ Midőn közös pénzügyminiszter volt, az uralkodó őt bizta meg azzal, hogy az olasz-osztrák hátraviszályt kiegyenlítse. Lónyay oly ügyesen járt el ebben a megbízatásában, hogy alig három hét alatt a hátraviszály mindkét állam meglegedésére ki volt egyenlítve.

*

Bár egyházi elnöktársa Török Pál püspök megszárdítá az egyházkerület pénzügyeit, még mindig maradt számára sok teendő a rendezkedés körül. Maradandó emléke lesz főgondnokságának ama százezer forint, melyet az államsegélyből az ő sürgetésére tőkésítettek. Halála előtt egy héttel az ő sürgetésére ment határozatba az egyházkerületi közgyűlésen, hogy a kerület és a főiskola összes tőkési földhitelintézeti papirokban helyeztessenek el. Áldás emlékére!

— Lapunk mai számához egy féliu melléklet van esatolva.

— Lapunk mai számában mellékletül veszik t. olvasóink Nagy László sz.-somlyói esperes, Kiss Albert illyefalvi és Viski Pál zoványi ev. ref. lelkészek előfizetési felhívását „Egyházi beszédek“-re. Melegen ajánljuk t. olvasóink figyelmébe.

— A kiadóhivatal részéről felszólittatva, szerkesztőségünk tisztelettel felkéri olvasóinkat a hátrálékos tagdíjak beküldésére, nehogy az expedálásban zavar történjék.

PROTESTÁNS KÖZLÖNY

EGYHÁZVÉES ISKOLAI HETILAP.

MEGJELENIK MINDEN VASÁRNAP.

SZERKESZTŐSÉGI SZÁLLÁS:

b.-farkas-utca 16. szám, hova a lap szellemi ügyeit illető küldemények a szerkesztő nevére czimzandók.

ELŐFIZETÉSI ÁR:

Egész évre 6 frt, félévre 3 frt, évnegyedre 1 frt 50 kr.

HIRDETÉSI DIJ:

Egy négyszög centimetryi tér egyszeri hirdetésnél 3 kr.

KÉZIRATOK NEM ADATNAK VISSZA.

KIADÓ HIVATAL:

„Magyar Polgár“ nyomdája, b.-közép-utca 2. sz., hova az előfizetések és hirdetési díjak küldendők.

FELELŐS SZERKESZTŐ: SÁNDOR JÓZSEF. — KIADÓ: AJTAI K. ALBERT.

Tartalom: Lesz-e gyümölcs a fán? (Sándor Józseftől.) — Gr. Lónyay Menyhért. — A moldva-oláhországi missio köréből (Tamó Gyulától.) — A confirmatio kérdéséhez (Gönczi Jánostól.) — Az áll. tg. tanács üléséről. — Irodalom. — Különlék.

LESZ-E GYÜMÖLCS A FÁN?

Török Pál, Nagy Péter, Lónyay Menyhért dőlnek az oszlopok. Az új nemzedék vállaira egyre érezhetőbben nehezedik az óriás alkotmány, melyet gygasok építettek és titánok tartottak fenn.

Az új élet erjesztő anyaga, mely átdagasztotta a megkövült ókort, a világosság élő lelke, mely megmozdította s termővé tette a homályt és tehetetlenséget, a protestantismus egyre ergeti haza hőseit oda, honnan küldetének.

És épen minket, az ujjaszületés keletre előretolt pionjait gyengit a halál.

Hullnak az argonauták, hol legzajlóbb a mély, s midőn legsejtelmesebb a vész.

Mert jaj nekünk, ha a nyugalom érzetével töltene el a sima, hullámtalan fölszin, s ha az elbizakodás bódító énekével altatna el az édesen enyelgő szélcsend Loreleya.

A láthatatlanul működő gondviselés veti előre a jövő mennydörgéseinek villamos felhőit, midőn egymáshoz közelebb szorulni, összébbtársulni hajt, hogy a magyar medenczében lakó reformáció egy testté és egy lélekké olvadva, mint egy férfiú álljon, ha nemsokára holnap megoldva fognak lobogni a tüzek.

Hiszitek-e, hogy legközvetlenebb keleti szomszédunk, a gör. kel. egyház, nem fog — történelmi szokásához hiven — ismét kardot kovácsolni a Krisztus szögeiből? Tegnapelőtt a lengyel katholicizmust, tegnap a mohamedán félholdat fojtotta vérbe: ma a kétfelől leütött bástya után mi állunk az utban, melyen omlik-omlik lefelé a mindenszentek és tudatlanság aradata.

És nyugatról a római árnyék csak szinpadi játékkal kísért-e ama reakcióban, mely jól kiterelve, széles apparatussal indítja mozgásba szálait? Aquinói Tamás a hivatalos philosoph, Szent Ferencz harmadrendje a központosító szervezet, s a világosságot bénító jézuita index megújult tevékenysége nem második malomköve-e ama zuzógépnek, melynek elsejét az imént említők?

S végül mint seprő, mely a magot kiveri raktarából és odahajtja a fogak alá, ott a természettudományi világnézet, a német materialis monismus.

Eljön, itt van az a szellem, mely kiégeti a szívet, mint a szivacs csá lett csontot a hév, s a „türelem“ aranyos öltönyében közönyt fedezve éli az elődök alkotását, míg van kiéltni való s elhagy próba és kísértet idején.

Aztán — ne tagadjuk, ne hazudjunk — a reformáció nálunk, nem csak a szláv egyház kasásszekerének elébb-utóbb megállandó gáncscsa; nem csak a tiszta, józan hit és haladás focusa, mely utóbbi csak épen most akar egy Belgiumban kioltani a fekete kéz; nem csak egyetlen egészséges menedéke még a mindennemű socialis harcok által nem inficiált protestantismusnak: a mi reformációnk olyan, mint a souverainek, sok névvel bir, melyek közül a legelső két synonym, magyar faj és magyar állam.

És a fajt nézve, lelkünk hallja a dübörgést és a morajt, hegyeken égőt, völgyekben rohanót; és az államot nézve, szemünk a messziséget kémli, beteljesednek-e az áldozat ígéretei, s lesz-e önzetlenség ama vérnapon?

A magyar reformációra — ha Isten meg nem óvja — éjszakról a jéghegyek Franklin-utja, nyugatról a Dante sohajok-éjszakája, jelenben a Kalypso buja, vészes öle várhat. Holnap a vörös tenger, az égő kohó.

Nyugodtan ülhetünk-e vig tort hát a kihült nagyok hantjaik fölött!

Fog-e ez a fullasztó, nehéz levegő új czedrusok fejlődésére kedvezőleg hatni?

A pelikánnak fájdalom vérével táplált gyermekei kirepülve a fészekből, mely kövérré nevelte, fognak-e hálás szívvel visszatérni a haldokló gyökérhez, honnan mint büszke virágok fakadtak a napra?

Az elnyomatás tüntető és dicsekedő szenvedése nélkül, lesz-e igaz ihlet kebelünkben meglátni továbbra is társainkban a bünt és nyomort; fog-e a pusztaság tanulás hősként edzeni, mint a letünöket edzé, a magnessel dörzsölt aczélrudhoz hasonlóan, az élet-halálharcz paskolása?

Imádkozzunk, hogy úgy legyen

S úgy lesz, ha tanulásunk ők lesznek...

Az ők példájuk

A jelen reformáczióknak erős emlékeztetése van szükségére!

SÁNDOR JÓZSEF.

Gr. Lónyay Menyhért.

Egyházunk támasza hétfőn, Szász Károly püspöki lakásán halt meg. Vasárnap este kocsin ment Budapestre be szent-lőrinczi birtokáról, hogy résztvehessen az országos alapok rendezésére kiküldött bizottság ülésén, melyen mint elnök, ő vezette a tanácskozásokat. E szűkkörű bizottság már péntek óta tanácskozott, s folyvást Lónyay gróf elnökölt az üléseken. A gróf igen jó kedély-hangulatban volt s mindazok előtt, a kikkel érintkezett, szinte feltűnt vidámsága. A bizottsági ülésen, mely a ref. iskolai épület II-ik emeletén levő nagyteremben tartatott, még élénk részt vett a befejezésükhöz közeledő tanácskozásokban s több ízben és több szőnyegen levő tárgynál felszólt. A kiküldött bizottság hétfői ülésén jelen voltak: Szász Károly püspök, Mocsáry Lajos, id. Kiss Aron szatmári, Szabó János békési esperes, és Kovács Albert bizottsági előadó. A tárgyalás már negyed napja folyt, s annyira előhaladt, hogy az már egy rövid félóra alatt befejezhető lett volna. Lónyay Menyhértgróf épen egy fontosabb kérdésnél szolt közbe, midőn, valamivel déli 12 óra előtt, szava egyszerre elakadt, szédülni kezdett, feje jobbfelé hanyatlott s tekintete a mellette ülő Kiss Áron esperesre szegeződött. A jelenlevők rögtön észrevették, hogy a grófot komoly veszély fenyegeti, s azzal igyekeztek segíteni rajta, hogy kigombolták felöltőjét, mellényét s kértére vizet adtak neki s homlokára nedves kendőt raktak. A mint egy kissé magához tért, Szász Károly püspök és Kiss Áron esperes besegítették a mellékszobába, hol egy karosszéknél helyezték el.

A rövid időközben a gróf egy kissé magához tért és érthető bár, de halk, csendes hangon kezdett beszélni. Távozni kívánt. Szász Károly püspök hiába kérte, hogy maradjon, majd jobban lesz. Kérte felöltőjét s folyton hazá, szent-lőrinczi birtokára kívánczolt. E kívánságot oly határozottan ismételte, hogy felsegítették reá felöltőjét és őt a szobából kivezetni igyekeztek. Egy lépést tettek együtt, midőn a gróf egyensúlyát elvesztve, elesett.

Levetkőztették a salon mellett levő vendégszobában s ágyba fektették. Farkas József tanár már előbb dr. Borbás rókuskórházi főorvoshoz sietett, ki a szomszédban lakik, de ez nem volt odahaza. Dr. Irsay segédorvos jött tehát a beteghez, majd dr. Hegedüs János és később Borbás is megérkeztek s konstatálták, hogy Lónyayt baloldalon nagy szélhűtés érte és hogy állapota szerfölött aggasztó, minthogy a gróf különben is gyenge és beteges volt. Lónyay Bélánét, a beteg ifjú menyét azonnal értesítették az esetről és csakhamar a beteghez sietett. Csengeri Lóránd pedig Szent-Lőrinczre ment, hogy a beteg nejét értesítse a szerencsétlenségről.

Az orvosok már délután két órakor reménytelennek mondták állapotát. Tompán hörgött és mozdulatlanul, csukott szempillákkal feküdt az ágyban, míg a körülálló, köztük Szász Károly résztvevő családja, az orvos által rendelt hideg borogatásokat alkalmazták a beteg mellére, szíve tájára és halántékaira.

Ezalatt a betegség hírére, egymásnak adták a püspöki lak kilincset a résztvevők, barátok, rokonok és ismerősök.

A mélyen megrendült grófné délutáni negyedfél órakor érkezett meg haldokló férjéhez, de ez már nem ismert reá. A mint közelgett az alkony, abban a mértékben lett egyre szakadozottabb, elhalóbb a beteg hörgése, s már a halálverejték is kiült a halántékán, kezei pedig merevülni kezdték.

Esti hatodfél órakor gr. Lónyay Menyhért kiszenvetett. Halála csöndesen, minden kínos vonaglással nélkül lepte meg; — szemeit neje fogta le, a kit ezalatt és a halál bekövetkezése után számosan kerestek fel rokonai és nő ismerősei közül. A részvéltatók között ott volt özv. gr. Ráday Gedeonné is, s többen az arisztokrácia tagjai közül. Ott voltak még a haldokló ágya körül: Szász Károly és családja, Lónyay Béláné, Csengeri Lóránd, Borbás és Hegedüs orvosok és mások.

Tisza Kálmán miniszterelnök, valamint Pauley és Trefort miniszterek a délután folyamán küldöttek által tudakozódtak a beteg hogyléte felől. Az esti órákban az akadémia tagjai közül többen keresték föl elnökük halottas ágyát, kifejezve őszinte részvétüket a mélyen sujtott özvegynek s tanácskozást tartottak a temetési előkészületek fölött is, a mennyiben az elköltözött első sorban az akadémia halottja.

Megjelentek a többek közt Gyulai Pál, Ballagi Mór, Fraknoi Vilmos, Arany László, Lukács György, s abban állapodtak meg, hogy a holttestet még este átszállítják az akadémiaiba. Az átszállítás az Entreprise des pompes funebres emberei által nyolcz óra után ment végbe. A holttestet ideiglenesen az akadémia egyik termében helyezték el. A nagy oszlopos előcsarnokot kedden rendezték be, s ott állították fel a ravatalt.

A temetést az özvegy határozott kívánatára szerdára tűzték ki és pedig, hogy a gyászbeszédet Szász Károly ref. püspök tartsa.

A holttestet átszállítva az akadémiaiba, egymást érték a testületek részvét-határozatai. Az állam hivatalos lapja tudatta a halált. Az akadémia részvétiratot intézett a gyászoló özvegyhez, nemkülönbén részvétiratokat küldöttek: a dunamelléki ág. h. ev. egyházkerület, Pozsony városa, a pozsonyi casinó-egylet. Gyászjelentéseket adtak ki a családon kívül többek közt a Tiszavölgyi társulat, a Magyar Földhitelintézet, az Akadémia stb.

A dunamelléki ref. egyházkerület a következő gyászjelentéssel tudatja főgondnokának halálát:

„A dunamelléki reformált egyházkerület mély fájdalommal jelenti, szeretett és tisztelt főgondnokának s

egyik elnökének nagyméltóságu nagylányai és vásárosnaményi gróf Lónyay Menyhért urnak, ő felsége valóságos belső titkos tanácsosának, a Lipót-rend nagykeresztesének, a m. tud. akadémia, a m. földhitelintézet és az írói segélyegyesület elnökének, több külföldi rend tulajdonosának, stb., élete 63-ik, főgondnoksága 15-ik évében, egyházi hivatalos működése közepette mintegy a harcz mezején, a diadal zászlajával kezében, f. évi november hó 3-án, az egyházkerületi gyűlésteremben őt ért szélhűdés következtében, alig néhány órai szenvedés után, a ref. püspöki lakon, délután 5^{1/4} órakor bekövetkezett gyászos halálát. A boldogult hült tetemei november 6-án, délután 3 órakor fognak a reform. egyház szertartása szerint a m. t. akadémia díszcsarnokában beszenteltetni s onnan a tuzséri családi sírkertbe elhelyezés végett a m. kir. államasutak központi pályaudvarába kísértetni. Áldás és béke poraira.“

*

A temetés csütörtökön d. u. 3 órakor, komor őszi napon, ment végbe rendkívül impozánsan. Arany János halála óta az akadémia előtti téren nem gyűlt össze olyan nagy közönség. A gyászolók közt ott volt *képviselve maga a koronás király is*, ki Mondel báró főhadsegédet küldte el a gyászszertartásra.

A szertartás után a közönség széteszlott, s a holttestet csak este szállították ki a vaspályához, honnan Tuzséra viszik a családi sírboltba.

Az akadémia oszlopos csarnoka ritkán látott oly díszes társaságot, mint ez alkalommal. Együtt voltak a magyar kormány tagjai majdnem teljes számmal, a képviselőház és a delegáció tagjai nagy részben, s az irodalom és a művészet képviselői közül számosan. Ha a jelen voltak névsorát teljesen akarnánk közölni, — mondja egyik fővárosi lap — hasábotkat kellene megtöltenünk.

Kevéssel három óra előtt megjelent a gyászoló család. Ott voltak:

Özv. gr. Lónyay Menyhértné, Lónyay Béla, János és Gábor grófok, özv. ifj. gróf Lónyay Menyhértné szül. gr. Forgách Margit, ifj. Lónyay Albert, Lónyay Sándor, id. Lónyay Gábor (az elhunyt nagybátyja), Lónyay Géza, Lónyay Ödön, Lónyay Elemér, Kaas Ivor báró és neje szül. Lónyay Gabriella, özv. gróf Vay Károlyné szül. Lónyay Ida, gr. Vayné szül. Lónyay Mária, özv. gr. Pálffy Lipótné szül. Lónyay.

A gyászünnepély pontban három órakor vette kezdetét. A ref. egyház énekkarának megható gyászdala után Szász Károly ref. püspök lépett az emelvényre és a következő meleg hangú beszédet mondta:

A mi segedelmünk legyen az atyának, fiunak és szentlélek Istennek nevében. Amen.

Szomorú halotti gyülekezet!

Egy magas törekvésekben, küzdelmekben és kivívott eredményekben, egy tettekben és érdemekben egyaránt gazdag élet határánál meghatott kebellet állunk e koporsó — mint annak zárköve — fölött.

Mert szép az emberi élet, tisztelt gyülekezet, s e különben nyomoruságos földi pálya is dicső lehet, ha a romlandó testben halhatatlan lélekkel felruházott ember magasztos célokat tűzve ki maga elé, azok elérésére nemcsak az ösztönt találja fel magában, hanem megtalálja, vagy megteremti maga körül az eszközöket is.

Végtelen látkört nyit előttünk az élet, s tehetségeink minden irányban tágas mezőt találnak a munkálkodásra. Egyik eszményi célokat tűz maga elé s nemzete, sőt az egész emberiség előbbre vitelén dolgozik a tudomány vagy a közművelődés fejlesztése és terjesztése

által; a másikat gyakorlati célok vezetnek s a közjólét gyarapításán fáradoz. — Egyik a polgári pályán küzd a jók elismeréséért s a cserkoszorúért; másik az egyházi téren, a hit és lelkiismeret szabadságáért, egyháza felvirágzásáért, ha kell, karddal — mint Pál apostolt rajzolja, — ha kell, a béke olajvesszőjével kezében. Egyik nagy családot akar alapítani, hogy az ősök erénye az utódokban megújhódjék, a másik magát, családját jólétét, mindenét elveszíteti a közjó oltárai körüli munkálkodás közben.

S a ki ezeknek csak egyikét is következetes kitartással és sikerrel eléri, a közvélemény kiválónak és jelesnek nevezi — tisztelet, elismerés, csodálat kíséri. De keveseknek jutott osztályrészül, hogy mind e célokat s azok összes eszközeit egyesítsék magokban hatszorosan vagy hétszeresen érdemeljék ki és nyerjék meg a köz-elismerést.

Gróf Lónyay Menyhért e kevesek, e kivételes egyéniségek közé tartozott.

Itt ez a hely emlékeztet arra, mit tett ő a tudományért és közművelődésért hazánkban. Tudós maga is, különösen pénzügyi és nemzetgazdasági tudományokkal foglalkozva, e czimen is méltán ült a m. tud. akadémia elnöki székén, hová a nagy név és méltóság mellett mindig a tudománynak is kiváló nagyságait ültette e társaság, Széchenyiben és Telekiben, Dessewffyben és Eötvösben s Csengeryben és ő benne is. De valamint elődei, úgy ő is nemcsak dísz adott az akadémia névére és állása által, hanem nagy előmenetelét is munkálta annak, különösen pénzügyei rendezése s felvirágoztatása, valamint szellemi ügyeinek szakavatott vezetése által is.

Általában a Széchenyi István iskolájából való férfi, hova ifjúsága óta, legelső sorban az ország anyagi jóléte előmozdításának s felvirágoztatásának szentelte legfőbb munkásságát s a tudomány csarnokában és az egyházi kormányzat termeiben úgy, mint az ország kormányán is, a szellemi haladás alapjául s a felvirágzás létfeltételeit mindenütt az anyagi érdekeket tekintvén, — azokra fordította a maga és mások figyelmét, abból a meggyőződésből, hogy a szellemi mozgás fesztelen szabadságának az anyagi eszközök biztosítása teszi egyik első feltételét. Innen a fáradhatatlan munkásság, melyet hazánk anyagi érdekei terén a magyar földhitelintézet s az első magyar általános biztosító-társaság, a tiszaszabályozási ügy s anynyi más — mondhatnám valamenynyi — anyagi érdekeinket illető kezdemény, vállalat és társulás körül kifejtett. Nemcsak buzgó közmunkás, hanem irányadó vezér volt mindenikben, a mire őt széleskörű s alapos tanulmányai mellett, s bámulatatos tevékenysége s fáradhatatlan munkássága képesítette — annyira, hogy még testi ereje megtörvén is, lelki erejével fentartva magát, élete végéig ott maradt azokon a helyeken, melyekbe őt a ritka tehetségeit méltányoló közbizalom helyezte. Még halála reggelén is végezte elnöki tisztét a földhitel-intézetben; s csak a minap hallottuk, — hallotta s a tisztelet és rokonszenv tapsaival kísérte az egész ország — meleg bucsuszavát a tiszavölgyi-társulat utóbbi közgyűlésén, nyilvános szereplésének e mélabus hattyudalát, midőn sokoldalú tevékenysége egyik legáldásosabb teréről, megrongált egészsége miatt, lelépett.

De a férfi, ki így az anyagi érdekek s a közvagyonosodás előmozdításán fáradozott s a haza anyagi felvirágoztatásáért valóban lelkesedni tudott, a ki a rideg számokba életet tudott lehelni a szellem által, mely őt áthatotta s a célok magasztossága által, a melyekért egész életében oly páratlan szívóssággal küzdött, az anyagi érdekek e bajnoka, a számítás ez embere, nem kevésbé tudott lelkesedni eszményi célokért is. Hogy például csak

egyed emlitsek, az Irói segély-egyletben br. Eötvös halála után, e legeszményibb embernek, kit a jelen nemzedék ismert, ő lépett a helyére — s azt, ma már kimondhatjuk, be is töltötte.

Mert ez ember, t. gyülekezet, a ki a politikai élet szédítő magaslatán járt, a ki egyizben Magyarország sorsát tartotta kezében, s bármikép ítélték légyen kortársai és küzdő felei az ő politikai szerepléséről, hazaszeretetét, nagy tehetségeit még ellenfelei sem vonták kétségbe soha, s kétségkívül a történelem is méltányolni fogja ez embert, a ki a kormányzéken ült és a trón lépcsőjén állott, a ki mint egy Peel Róbert vagy Pitt Vilmos, a parlamentet vezette, s a szenvedélyeken uralkodott: legbensőbb bensejében ájtatos és hívő keresztyén és saját egyházának buzgó hive volt. A becsvágy rugói, melyek őt nagy tehetségei érzetében magasra hajtották, s a nagyság sikamlós meredeke, mely annyiakat megszedít, szívében soha egy percig sem oltották el a gyermeteg hitet, melyet egy gyöngéd szívű anya vallásos nevelése oltott belé, sem az egyházához való ragaszkodást, melyet őseitől örökölt. A mily hő szívvél és forró szeretettel ragaszkodott családjához, melynek fentartásáért a legnagyobb áldozatokra is kész volt, úgy ölelte szívéhez azt, a mit nagyobbik családjának tartott: saját egyházát, s abban összes hitsorsosait. Sokoldalú elfoglaltsága, ezer teendői között mindig talált időt egyháza ügyeivel foglalkozni; mint a hívő a harangsót, ő is mindig meghallotta az egyház hívó szózatát, s szívében egy hang felelt reá: „Megyek azonnal, Uram!” Nem pompázni a hittel s hivalkodni az egyház szeretetével, hanem benső meggyőződésből állott mindig ott, a hol egyháznak szüksége volt reá. A munka és a küzdelem lévén eleme élete összes hivatásaiban, az egyházi életben is ezt választotta. Henye vagy tétlen állást, a hol csak hagyogni lehetett ő sohasem keresett magának, s ha hitsorsosai bizalma őt magas állásra és vezérszerepre hívta, ez nem nagy nevéért történt, hogy az fényt adjon az egyszerű fekete palástnak, melyet papjai viselnek, nem is befolyásáért, hogy szavának nyomatéka legyen az egyház érdekében, nem is csak alkotó és szervező tehetségéért, hogy az egyház hajóját, mely sokszor a közöny zátonyai, a szegénység sekély vizei s a veszedelmek kőszikláit közt evez, bölcsességével és kormányzó ügyességével biztos révbe vezesse: hanem mindezek mellett és főképp azért a vallása és egyháza iránti lángoló szeretetért, mely lelkének uralkodó vonása vala, melyben a zsoltáriró szava csendül viszsza: „Uram, a te házadhoz való buzgó szellem megemészt engemet! (Zsolt. LXIX. 10.) Oh, mert szeretem a te házadban való lakásomat és a te dicsőséged hajlékának helyét!” (Zsolt. XXVI. 8.) Tudják-e azok a többnyire kis és szegény egyházak s azoknak lelkészei, a melyek különböző birtokain vannak s az ő vallásos lélekből eredett kegyes pártfogását annyiszor érezték; tudja a békésbányai egyházmegye, melynek évek során át gondnoka vala s mely a váratlan gyászestéről megdöbbenve, temetésén is kifejezést adni sietett egyetemes egyházunk közvesztésében való osztozásának; — de tudja főleg ez a dunamelléki egyházkerület, melynek tizenöt év óta ül főgondnoki székében és kormányán; maga az egyetemes magyar reformált egyház, melynek közelebbi törvényhozó zsinatán s egyetemes konventjein ő a buzgók legbuzgóbbiba vala; melynek e veszedelem és szorongatás napjaiban bátor és rettenthetlen védői közt, a béke és alkotás napjaiban bölcs és előrelátó vezére közt ő mindig az első legelső közt állott, s mely a többi közt állandó közalapja megteremtését talán első sorban neki köszönheti.

Egész élete s annak legjava munkája egyházának s vallásának volt szentelve; gondolatai e körben mozogtak

legszívesebben s legszabadabban s szíve — családi körén kívül — e körben melegült fel leginkább, dobogott legfentebben. E körben sohasem érzett fáradságot vagy kimerültséget, sőt üdülni jött ide és sohasem érezve nagy-nak vagy nehéznek az áldozatot, bensejében érezte a Krisztus mondásának igazságát: „Az én terhem könnyű és az én igám gyönyörűsége. (Mát. XI. 29.)

De miért keressem erre életében a bizonyítékokat? A mi legközelebb van, s a legerősebb és legmaradandóbb benyomást hagyta róla szívében, halála erre a legnagyobb bizonyíték. Élete utolsó napjait, utolsó óráit, mondhatnám utolsó perceit is egyháza szolgálatának szentelte. Miután két napon át egyházkerülete folytonos üléseinek fáradszó munkájában vett részt s kérésünkre, hogy engedjen pihenést magának, nem hajtott: az utolsó napon is érte aggódo övéinek kérése ellenére megint idejött, hogy „elvégezze a munkát, mely reá bízott”. (Ján. XVII. 4.) Részt vett, mint intéző, vezető és elnök, a közalapi végrehajtó bizottság zárulásában, s nyugodt lélekkel, az utóbbi időben ritka derűséggel tekintett a munkára, a melyet végzett, s vette számba és osztotta ki az általa vett vetésnek első aratását. S abban a perczben, mikor az utolsó elnöki szót kimondandó vala — rogyott össze. Ott esett el a munka barázdájában, úgy esett el, mint a vezér a harcmezőn, a diadal zászlajával kezében, a győzelem napján, a siker pillanatában.

Mily dicső halál! Mily megérdemelt jutalom, Isten kedvező kegyelméből, egy munkás élet fáradaimáért, önfeláldozásáért. S én, a ki ez utolsó órában mellette állottam, a ki az összerogyót karjaimban felfogtam, halát adog a gondviselésnek, hogy ha már ennek kellett történni: így történt s éppen ott történt, ahol az ő gondjának, munkájának, áldásos és buzgó működésének annyi emléke lebegett halálverítékben izzó homloka körül s megtört szemei fölött; hogy nekem, az ő szegény munkatársának, kit barátságára méltatott, s szeretetében részesített, engedte meg a kegyelem Istene, hogy az elaléltat az első ápolásban részesítsem, mielőtt övéi megérkezhettek volna, hogy az utolsó megtegyék körülötte — s hogy a pesti paplak egyszerű fedele őrzi azt a zugot, melyben ő egyházáért lángoló lelkét kilehelte. „A te házad iránt való buzgó szerelem megemészt engem! ezt a sóhaj soha senki igazabban nem bocsáthatta az egek Urához, mint ő.

S most már pihen. Csak a mi fájdalomunk, a mi nagy vesztésünk érzete virraszt fölötte. Oh magyar Sion, ha lesznek-e hozzá hasonló órállóid, kik mint ő, felvegyék a fegyvert s a munka eszközeit, melyeket ő az utolsó percig szoroson tartott kezeiben, s melyeket csak a halál csavarhatott ki görcsös szorításából.

De ő, a ki a harez annyi változásai, a küzdelem annyi fordulatai, a sors annyi csapásai között soha kétségbe nem esett: nem akarhatja, el sem szenvedhetné, hogy mi az ő elvesztésén kétségbe essünk. Sokat, nagyot vesztettünk benne, de nem vesztettünk el mindent. Nem vesztettük el mindennek előtt az ő emlékezetét, mely nektek, kedvesei, neked, nemes szívű nője, ki örömeiben s bánataiban mindig oly hiven osztoztál, s gyermekei és unokái, legdrágább kincsetek marad; nekünk pedig például szolgál, hogy őt kövessük a fáradhatatlan munkában, a nemes czélok utáni törekvésében az ideigvalóknak eszményiakkal való összeköttetésében. S nem vesztettük el az Isten kegyelmét, mely a vigasztalás balzsamának egyedüli forrása a ti bánatokokra, s a remény éltetője nekünk, hogy a gondviselés, mely őt rendelte s adta vala nekünk, rendel utánna is férfiakat, a kik a közügyeknek s különösen egyházunknak és vallásunknak is oly buzgón

s oly hiven szolgáljanak — a véglegelhetig.

Jertek, keresztény hivek, jöj, t. gyülekezet, könyörögjünk az isteni kegyelemért, fájdalmunk talán megenyhül a szivből fakadó buzgó imában.

Tompa zugás vonult át az egész hallgatóságon, a megindulás kifejezése ült az arcokon. Kevés szem maradt könyezetlen, s a budapesti ref. egyház énekkarának megható gyászdala alig tudta elfojtani a család női tagjainak fájdalmas zokogását.

A gyászdal után *Fraknoi* Vilmos, az akadémia főtitkára búcsuzott el.

Száznál több volt a koszoruk száma, egész utolsó pillanatig folyton újabb, meg újabbak, szebbnél-szebbek érkeztek.

A dunamelléki ref. egyházkerület esperesei, gondnokai és tanácsbírái a temetés napján délben 12 órakerkekezletet tartottak Szász Károly püspök lakásán a Lónyay halála által megüresedett főgondnoki állás ideiglenes betöltése ügyében. Szokás lévén, hogy a közgyűlési főgondnok választásig, mint a legidősebb kerületi gondnokot. *Vizsolyi* Gusztávot kérték fel a főgondnoki teendők ideiglenes vitelére

A MOLDVA-OLÁHORSZÁGI MISSIO KÖRÉBŐL.

Czél nélkül semmi sem létezik. Még a Krisztus által megátkozott gyümölcstelen fügefa is forró nyári időben, a tikkasztó hőségben utazó vándornak lombjával meghezozza szolgálatát. Már ha így van a természeti világban, az eszmék világában is így van ez; legalább így kellene lennie. Magasztos eszme jó gyümölcsöt hoz, mert aljas, önző czélok szolgálatában nem állhat az. Némely eszme megvalósítható, gyümölcsöt termővé tehető anyagi áldozat nélkül is, másokért fizetett apostolok kellenek, anyagi áldozat hozandó, pedig az az eszme is szent.

Mi, kik a moldva-oláhországi missioban a vallás-erkölcsi s nemzetiségi eszmék szolgálatában vagyunk, s eszszük amaz eszmék melletti apostolkodásnak olykor-olykor keserű kenyerét, óhajtván várjuk munkálkodásunk sikerét, s nem egyszer aggódva várjuk: istenem, mikor üt már a szabadság órája!

Mióta — tudja isten szerencse vagy szerencsétlenségemre — ismerni kezdettem a moldva-oláhországi viszonyokat, s láttam, „hogyan esnek el honfiaink az iszákosság, a nők az elbukás következtében,“ vagy hogy vetkőzik ki némelyik nemzetiségéből, mint magyart, bánat fogott el, miért nem önthetnek azoknak szívébe csak egy cseppet az egykor „tékozló“, de most már „hazatért“ fiúnak véréből? Már hivatalos kötelességemből kifolyólag is többször igyekeztem rámutatni az okokra, melyek miatt azok történnek, s most, midőn a jelekből ítélve, a moldva-oláhországi missionnak nagyobb mérvű gyamolítása van kilátásba helyezve, bocsássanak meg e lap tiszt. olvasói, ha én is, ki némileg ismerős vagyok a viszonyokkal, igénytelen nézetem elmondani akarom.

Elsőbb azonban mult levelemben tett ígéretemhez hiven, néhány szóban ismertetni akarom a német luth. missio viszonyait, berendezését; nem azért, mintha egyedül helyesnek azt tartanám, vagy magyar szokás szerint, mint mindent, úgy a missiot is német mintára akarnám berendezni, nem, de ekkor tetemes anyagi áldozat is volna hozandó, nekünk pedig nem áll rendelkezésünk alatt egy Gusztáv Adolf-egylet pénztára, hanem ismertetem azért,

mert áldásos működését ismerem, s az eredményt eltagadni nem lehet.

Van tudomásom szerint Romániában 10 luth. német pap, fejenként 3500 franc évi fizetéssel. Ez természetesen soknak tűnhetik fel azok előtt, kik nem ismerik az itteni drágasági viszonyokat, vagy azt, hogy egy közönséges iparos segédnek havonként 60—100 frank fizetése s teljes ellátása van; de mert itt éppen a pap egyedül iskolát végzett ember, illő, hogy anyagilag is megőrizze hallgatóival szemben függetlenségét, s bármilyen ügyben, mint kezdeményező lépve fel, áldozhasson is.

E 10 pap egymástól teljesen független, az egyházi ügyeket előjáróságával együtt intézi el, s felelősséggel a Berlinben székelő egyházi főhatósághoz tartozik.

Minden pap egyszersmind tanító is, ki a gyermekeket ingyen köteles tanítani, vagyonos szülők gyermekeitől azonban tandíjt is vehet, mely az egyház pénztárába folyván be, ebből fedezik az egyház szükségait; s mert általában van iskolájok, a közelebb eső vidékekről behozzák a szülők gyermekeit neveltetés végett. Papjaikat hét évre nevezi ki az egyházi főhatóság, melynek leteltével az egyház újból megválaszthatja, s hivatalában megerősíti a püspök. Missionarius lelkészt — kinek kötelessége a szétszórta élő hivek lelki gondozása — nem tartanak, jól tudván, elhivatja a papot magához az, kinek szüksége van rá, s azon fizetést, melyet mi a mission. lelkésznek adunk, ők egy állomás fenntartására fordítják.

Ezzel szemben — kevesebb lévén a ref. magyarok száma — tartunk fenn mi — nem számítva a bukaresti egyházat — két papot s három tanítót, kiknek összes fizetése 4000 frank lehet. Ebből 2400 a missionarius lelkészé; a másik papé 1100; a megmaradt összegben osztódik a három tanító. Iskolánk jelenleg van egy, a pitesti, mert a galacit bárha 50—60 gyermek is van ott, magyar iskolának nem nevezhetem, mivel a tandíj miatt alig 10—15 gyermek van benne magyar, azokért pedig nem lehet a tanyelvet magyarrá tenni, mivel, fájdalom, nyelvünk nem lévén világnyelv s ezért nem igen hajlandó más nemzetiségű ember megtanulni vagy gyermekének megtaníttatni.

A két pap közül egyik missionarius, melynek alá van rendelve a másik. Ebből ma például semmi baj nem keletkezik, mivel a mi mission. lelkészünk teljesen ismeri a moldva-oláhországi egyházak helyzetét, annak ügyeit szíven hordozza, tudja, mi helyes, jó ott és mi nem, s mégis megtörtént vele is az, hogy midőn pl. a pitesti egyház folyamodik 1882-ben a mélt. ig. tanácshoz iskola fenntartására segélyért, kérelmére még választ sem kap. Értethető volt tehát ebből, nincs tanítvány, nem kell iskola. A missioi pénztár számadása szerint volt pénz, de az ig. tanács, nagyon természetesen a missionarius által adott felvilágosítás alapján határozott. S íme, 1883-ban 23 magyar gyermek volt az iskolában, ma van 28. Egy év alatt születtek, felnőttek, iskolába járó gyermekek. Hátha egy a viszonyokkal teljesen ismeretlen egyén lenne a missionarius, mennyi hasonló eset fordulna elő? s mig megismerné a viszonyokat, eltelnék két év, mely ismét a czél rovására történnék.

Ami missionarius lelkészünk évi fizetése lehet 2400 frank. Ez éppen elég arra, hogy nagyon szűken megélhessen belőle; de nem állásához méltóan. Igen, de ezen összegből köteles négyszer Romániát beutazni, s ez akkora összegbe kerül, hogy ekkor családja szájából kivette a kenyeret, de másfelől nincs is meg a kívánt eredmény, mivel vagy engedik, vagy sem a körülmények, vagy hiveink éppen akkor — pl. csütörtökön — midőn a missionarius lelkész köztük van, templomba menjenek, mert mindenüvé

vasárnapra nem mehet, mert azt, hogy egy utazásában keresztel 2—3-at, sikernek nem merem nevezni. De vegyük fel azt az esetet, hogy a mission. otthon ül, iskolájában tanít, s évenként kibocsát 8—12 magyarul írni, olvasni tudó gyermeket, vajjon nem több haszna lenne-e ebben egyháznak? Míg a jelenlegi viszonyok között gyermekeinket felnevelik az oláh iskolák, már pedig az ilyenekből gyenge prot. magyar válik. Véleményem szerint azon összeggel, mely a missionariust távollétében helyettesítő tanító részére a t. Csángó-bizottságtól kérve van, csekély pótlással, ott, hol hiveink feles számmal vannak, pap-tanítói állomás lenne szervezendő; mert a jelen viszonyok között félek, nehogy úgy járjunk, mint a mesebeli húst vivő kutya.

Szükséges volna továbbá a pap és tanítói állomások rendszeresítése, állandósítása; s mert csak akkor lehet sikere a lelkes működésének, ha ismeri a talajt, — melyben munkálkodnia kell, legalább hét évre nevezni ki. Nagyon természetesen, akkor itt egy lelkesnek oly fizetés lenne adandó, melyből a mindennapi kenyéren kívül valami megtakarítható is legyen; mert pl. egy pap, ki 25 éves korában ide jó s eltöltve itt 7—14 évet s akkor is csak ott álljon anyagilag, hol kezdette, már a jövőre való tekintetből sem kívánható. Itt pedig nincs sehol semmi canonica portio, melyből önszorgalma által valamit teremthessen. A német papoknak erre való tekintetből van oly tekintélyes fizetésök. Mi nálunk ez ma pium desiderium, de míg pium desiderium lesz, s minden 2-ik 3-ik évben változnak a papok, bátran kimerem mondani, kevés eredmény várható.

*

Mint a „Prot. Közlöny“ közelebbi számában olvasom, a mélt. ig. tanács a t. Csángó-bizottsághoz intézett átiratában a moldva-oláhországi egyházak mindenikét segélyezésre ajánlja. Tegyük fel, meg is kaptuk a kívánt segélyt, akkor a bukaresti egyháznak van két iskolája. Beboldog az a Bukarest! Ha az a 20—25 ezer magyar ott mind prot. volna, igen, akkor kell két iskola, de jelenleg nézetem szerint elég volna egy is. De az az egy lenne tantermekkel, taneszközökkel, tanerőkkel jól ellátva, mert a mostani két tanterem nyomoruságosan szűk, sötét. Ha bizonyos lenne az, hogy egy iskola nem lesz képes befogadni a jelentkező tanítványokat, akkor állítható volna fel egy másik, de éveken keresztül párhuzamos osztályok lennének tartandók, addig, míg bizonyossá válnék, hogy a magyar iskola iránti lelkesültség nem szalma-tűz. Megmondom okát, miért nem hiszem ma, hogy két iskolának is lenne elég tanítványa. Mult év október havában szenteltek fel Bukarestben egy kath. templomot, melyre tétemes áldozatot hoztak kath. magyar testvéreink. Daczára ennek, daczára hogy 20 ezren vannak, békén türték el, hogy a felszentelés alkalmával magyar beszédet senki sem mondott, inkább hallgatták a francia, német, olasz és oláh predicatorokat. Ezért félek én egy második iskolának még a gondolatától is ma. Két magyar iskola mindenestre szükséges volna Bukarestbe, hanem ez csak akkor lenne lehetséges, ha volnának ott szabad szellemű magyar kath. papok, kik előtt ép oly szent volna a nemzetiségi érdek, mint a katholicismus érdeke, kik templomban, templomon kívül buzdítanak fajrokonainkat, gyermekeiknek a magyar iskolába küldésére. Ma mindig attól tartanak azok, a felekezeti gyűlölség átkos vizében megkeresztelt fanatikus olasz barátok, kik előtt nincs más érdek, csak a kath. érdeke, hogy egy magyar iskolában nem neveltetnének elég jó katholicusoknak.

De van még egy más ok is, mely iskoláinknak legnagyobb baja, s az iskolázatásnak legfőbb akadály, s ez a tandíj. Nálam, például havonként 3 frank volna fizetendő; de azon perczen, melyben fizetni kell, nincs tanítvány, mert a hazafiságra apellálni közöttünk gyenge argumentum. S ez nemcsak nálam van így, hanem Bukarestben, Plojesten, vagy bárhol is a romániai magyar iskolákban.

Végül még egyet. Működésünk célja: népünk vallás-erkölcsi élete elészése, de szintoly fontos a nemzetiségi érdek is. Igen, de csak kis részét teszük hitfeleink azon 80 ezer magyarnak, kik Oláhországban vannak. Gondozásunk nem terjed többre ki, mintegy 7 ezerre. Hát a többi? Azokat Olaszországból küldött szerzetesek vezetik az igéret földé felé, kik vajmi keveset törődnek a nemzetiségi érdekekkel. Ők egy kalap alatt tartják a különféle nemzetiségű katholicusokat, közös nyelv az oláh lévén. De ha a Csángó-bizottság, melynek tagjai között tekintélyes katholicusok vannak, befolyásuk által kieszközölnék, hogy a magyar kath. klerus négy-öt körlelkészi állomást szervezzen Romániában, akkor iskoláinkban is megkétszereződik a tanítványok száma, s így vállvetve nagyobb sikere leend munkálkodásunknak, — nemzetiségi szempontból is.

Ezeket kívántam elmondani ez alkalommal, ez lévén meggyőződése a viszonyok tanulmányozása után. Mindenesetre tenni kell valamit az emberiség e veszendő lelkeiért, mert minél később jön a segítség, annál nagyobb áldozatot igényel az elveszett terület visszafoglalása, ha ugyan nem lesz késő már akkor.

Pitesti (Románia) 1884. nov. 2.

TAMÓ GYULA,

ref. lelkész,

a moldva-oláhországi missióban.

A CONFIRMATIO KÉRDÉSÉHEZ.

Koronka, okt. 27.

Egyre sűrűbben halljuk a panaszt a vallásos élet hanyatlása miatt. S ez örvedetes, mert az ébredés jeleit mutatja. Nemcsak magánnyilatkozatok, de a sajtó is kezdi hangoztatni, hogy jó lenne visszatérni a valláshoz, mert megdöbbsentőleg szaporodik azon esetek száma, melyeken az erkölcsök elbetegülésének elszomorító tünetei látszanak. Hajdan Xerxes Görögország templomait felégette, mert az emberek falak közé szoritották az Istent; most pedig nemhogy falak közé szoritának, hanem a templomtól messzetávolodva, épen feledik az Istent. Nem csoda hát, ha Munkácsy bibliai képeire is azt mondják, hogy szent képek festése, minden nagyszerűségök mellett is, nem fizeti ki magát, ez az irány nem a mai világba való, mert hiányzik ehez az emberiség mély vallásos érzülete. Ily viszonyok között figyelmet érdemel minden ébresztő hang, még ha olyantól jönne is, a ki úgy szól, mint a harang, mely másokat a templomba hívogat, de ő maga nem megy abba be.

Hogy a vallástól való ily elfordulásnak oka miben rejlik, erre azt mondhatjuk, hogy magában a korban, melynek vastag materialismusa előtt csak az bir becses, a mi kézzel fogható és a mi hasznat ad. S egyszerre irányt változtatni, más állapotot teremteni, határos a lehetetlenséggel. A hideg közöny keménységén megtörik még az ékes szólás ereje is. Csak egy Orpheus tudná kimozdítani merevségéből a világot, de az is csak úgy, ha nem imádságra, hanem tánczra buzdítaná. Mint a kő, ha eső

hull reá, csak kívül ázik meg, de belseje szárazon marad úgy istenbeszéde is ott, a hol közöny van, csak a fülbe ütődik, de a szívbe nem hatol be.

Az uralkodó közöny teljes elismerése s a vallásos élet elismerésére minden eszközt megragadó készség fogadta el egy szó ellenvetés nélkül a közelebbi egyházkerületi közgyűlésen azon indítványt, miszerint *a confirmálandó ifjak mi módon volnának alaposabban és sikeresebben oktathatók?* Bizonyára senki sem tételezi fel, hogy a confirmatio egy magában képes lenne megváltoztatni a világ ábrázatát, de az ezen aktust megelőző tanítás, előkészítés mégis kedvező alkalmul kínálkozik a vallásosság mélyebb meggyökereztetésére. Azonban egyoldalú lenne azon előkészítés, mely csak elméleti hittételeket tanítana az agynak, a confirmandusnak csak fejét igyekeznék megtönni s a szívet üresen hagyná. Minthogy a confirmatio faluhelyen a szoros értelemben vett vallástanításnak betetőzése, ezt megelőzőleg tehát az alapismereteket meg kell szerezni már az iskolában, sőt a vallásos nevelés még korábban, a szülői háznál kezdődik.

Nem csak a pszichologia, de maga az élet is bizonyítja, hogy az első benyomások a gyermeki lélekből nem törődnek ki soha egészen. A gyermek, mint a ki szülőinek közvetlen befolyása alatt áll s rajtok csüng ragaszkodásával, szeretetével, az ezektől látott példákat vél minden másoktól megkülönböztetőleg leghelyesebbnek s mi természetesebb, mint hogy az itt látottak és halottak mélyen bevésődnek lelkébe. Vallásos szülőknek gyermeke is vallásos s megfordítva, a vallástalanoknak gyermeke is vallástalan. Ezért monlják, hogy angyal nem nevel ördögöt, sem pedig az ördög angyalt.

Sajnos, mikor épen maga a szülői ház lesz ellensége az iskolának, holott annak, mint második anyának, segítségére kellene, hogy siessen. Ott, hol a szülői ház olyan, mint egy iskola, a helyes irány félreismerhetlenül meglátszik a családtagokon. S vajmi könnyű az ily helyről kikerült gyermekeknek sikereket mutatni fel az iskolának, mert a szívbe hintendő mag készen kapja a talajt, melyet nem verhetett fel előző dudva. Megjegyzendő, hogy a vallástanításnál nem elég az észhez szólani, hanem a szívet kell kultiválni, főleg a kezdetnél s akkor az alapot biztos talajra lehet fektetni.

Ha valamely iskolánál hátramaradás észlelhető a vallásos ismeretek körül, ennek oka nem annyira a tanításbeli hanyagság, hanem inkább a helytelen beosztás, a tervszerűtlenség. Ha például a gyermek kezébe, a mint olvasni annyira megtanult, mindjárt a confirmatioi kátét adjuk, akkor szegénykét alólról egyszerre fölrajtjuk a tetőzetre, a nélkül, hogy a fölvezető lépcsőket érintette volna s a helyett, hogy fokozatosan fejlesztettük volna, inkább lelkét fízamitjuk ki ezen inquisitori műtét által. Egyáltalán a kátézással csinján kell bannunk, mert az elemi népiskolák számára való alkalmas kátéknak nagyon szűkében vagyunk. Ez idő szerint a Láczaiféle káté állana legközelebb a használhatóságához, de a kisdedek kezébe nem káté kell. A Pánczél által írt kátéval pedig, mely nem egyéb, mint az énekes könyvből vett citatiók halmaza s énekeink versének egy-egy elrecitálása, bizony sokkal többet használunk, ha kívül hagyjuk az iskola küszöbén.

A fennebbikből folyólag kimondhatjuk, a confirmatio sikerére nézve annak szüksége forog fenn, hogy az azt megelőző vallástanítás az iskolában rendszeres, tervszerű legyen. E körülmény pedig a lelkészt szólítja, mint szakembert, az iskolához, hogy abban a vallástanítás az ő iránymutatása és vezetése mellett folyjon, vagy pedig épen az ő kezében legyen.

Mióta a tankötelezettségi idő 6, sőt az ismétlő iskolával 9 évre van nyújtva, elegendő tér nyílt az Isten mellett munkálkodó szolgák előtt arra, hogy szakismertőket érvényesítsék, hogy a vallást a gyermeki szívbe oltásák, s a buzgóság melegével ápolva, nevelve, meggyökereztessek mélyen. A kényszer-iskolázás életbeléptetése s a tanítás újabb elvekre fektetése előtt s után is hangoztatják, hogy a falusi iskolákban nem tanítanak egyebet vallásnál. S ime, most a confirmatióról való intézkedés azt bizonyítja, hogy iskoláinkban nem csak vallást, hanem épen egyebet is tanítanak, és pedig talán abbéli tulbuzgóságból, hogy a fennebbi vádat elhárítsák egy kissé a vallás rovására. A confirmatio az iskolai vallástanítással oly szoros kapcsolatban áll, hogy egyiknek lenyitése a másik nélkül meg nem történhetik.

Főleg az ismétlő iskola az a hely, hol a lelkész a szíveket a templom felé hajlithatja. Ha az ismétlő iskola törvénybe nem volna írva, még akkor is fel kellene állítani, mert itt kedvező alkalmá s elég ideje van a lelkésznek arra, hogy fejlessze és megerősítse a vallásos érteletet.

Minthogy a királyilag szentesített egyházi törvények 109-ik §-a is a lelkész köteleességévé teszi a confirmálandó növendékek tanítását, tehát a confirmandusok mások által való tanítása szóba sem jöhet. Ugyan ezen törvény III-ik §-a, a mi iskolai rendszabályainkkal összhangzólag, az ismétlő iskolások vallásos oktatását szintén a lelképásztornak teszi köteleességévé; ennél fogva bátor vagyok ismételni, hogy az ismétlő iskola 3 éves ciklusa számot tevő időt nyújt a vallásos ismeretekben való képzésre.

A hivatolt törvény 110-ik §-sa pedig így szól: „tizenkét éven alól levő gyermekek nem confirmálhatók.“ De mivel itt nem az van mondva, hogy okvetlenül csak a 12 éveket kell confirmálni, mert ez csak — mint a hátrfa — azon pontot jelöli meg, melyen alól menni nem lehet, de a feljebb lépés lehetőségét nem zárja ki, ennél fogva, a törvény korlátai között előállitható egy ogy factor, mely üdvösen hathat a confirmandusok sikeresebb oktatására.

Ugyanis mondja ki a főtiszteletű egyházkerületi közgyűlés, már csak az egyöntetűségért is, hogy csak azok confirmálhatók, kik az ismétlő iskola 3-ik évét járják, vagy is 14 éven alól senki sem confirmálható. Így aztán elég lesz engedve arra, hogy a confirmatiót megelőző alapismereteket kellőleg elsajátíthassák a növendékek. A mustár ereje csak azután érik meg, ha előbb megtörjük, Isten ígéje is csak azután munkálkodik, ha előbb átfoly a szívbe. S hogy oda átfolyhasson arra időt kell engednünk.

Az indítványozó személyének s most már emlékének tisztelete mellett tartózkodás nélkül ki merem mondani, hogy a tankötelezettségi idő meghosszabbítása óta, ott, hol a lelkész teljesíti köteleességét, a confirmandusok oktatása jóval nagyobb sikereket mutat fel, mint a megelőző időkben.

Ennél fogva a confirmandusok alaposabb és sikeresebb oktatására nézve új módok létrehozása nem szükséges, hanem elegendő, ha a lelkészek szigorúan vigyáznak arra, hogy a vallástanítás anyagát, szóval ha a vallástanítás körül teljesítik köteleességüket s főleg az ismétlő iskolában érvényesítik szakismertőket, úgy és annyi időt szentelve erre, mint a hogy a mi iskolai szabályaink is

hetenként osztályról-osztályra megszabják. E mellett határozatilag kimondandó — egy régebbi határozat fölleve nités vel, hogy 14 éven alól levő növendékek nem confir málhatók.

GÖNCZI JÁNOS.

AZ ÁLL. IGAZGATÓ-TANÁCS ÜLÉSÉBŐL.

Kolozsvárt, 1884. nov. 2.

Elnökölő dr. Kolozsvári Sándor igazgató-tanácsos, mint h. elnök. Jelen voltak Szász Domokos h. püspök, Benkő János, dr. Szász Béla, dr. Jenei Viktor, Parádi Kálmán igazgató-tanácsosok, Szabó Ádám számvevő, Deák József pénztárnok és Bodor Antal titkár.

Az időközben elnökileg ellátott ügyek bejelentése és jóváhagyó tudomásul vétele után tanügyi előadó előterjesztésére felterjesztetik az egyetemes conventhez helyben hagyás végett a nagy-enyedi tanító-képezdének négy éves tanfolyamra kiterjesztésével megállapított tanterve; egyidejűleg felterjesztés intéztetik a középiskolák állami segélyezése ügyében határozathozatal tárgyában, melylyel kapcsolatosan felküldetik Szilágymegye törvényhatósági bizottsága által, a zilahi collegiumnak továbbra is nyolcz osztálylyal fönntartása érdekében beadott kérvénye.

Helyettes püspök előterjesztve a megújított énekes-könyv újabb kiadása iránt ajánlat tételre, felszólított helybeli könyvkiadók ajánlatait s Stein János kiadóval és könyvkereskedővel, mint egyházkerületünkre nézve legelőnyösebb ajánlkozóval kötött szerződvényi tervezetet: a szerződvény helybenhagyatott. A szerződvény szerint az énekes-könyvnek 1885. évi január 1-től kezdve tíz évig tartó kiadása jogáért, ajánlattevő által egyházkerületünk pénztárába fizetendő évi 100,000 frtból évi 75 frtnak a központi özvegy árvai-alapra és 25 frtnak a szegény sorsu tanköteles gyermekeknek, főleg énekes könyvvel ellátásuk költségeire fordítása végett felterjesztés intéztetik az egyházkerületi közgyűléshez. Az egyházmegyéek esperesei és a collegiumok eljáráságai körrendeletileg felszólittatnak az iránt tájékoztatásra, hogy mennyi énekes-könyv szükséges iskoláinkban, mennyiben képesek a szükségletet a kiadandó énekes-könyv megszerzése által a tankötelesek fedezni és mennyiben kénytelenek annak adományképen leendő megküldését kérni?

Titkár bemutatja az egyházi tömeges tűzbiztosítás elutalására benyújtott ajánlatokat, melyek a gyűlés szinén felbontottak. Az ajánlatok összehasonlító jelentéstétet végett bizottságnak adattak ki.

Ezenkívül elláttatott még számos kevésbé közérdekű ügy.

r. l.

IRODALOM.

„A Keresztény Magvető“ legújabb számában Felméry Lajos tanuságos cikket közöl a theol. facultá-

sok elnéptelenedése okairól Németországon. Statistikai adatokkal mutatva ki az évről-évre való csökkenést — reánk nézve is tanuságos módon — a következőkben mutatja ki a létszám apadást:

Legfőbb ok, hogy a papi állomások nyomorultul vannak javadalmazva. Ide járul a pénz értékének csökkenése. A tanfolyam ösztöndijai is a mai viszonyok között nem elégitik ki többé a szükségleteket. — A külső okokhoz belső okok gyanánt járul: a természettudományok gyors fejlődése, a skeptikus korszellem. A modern nép-tanító — végzi a czikk — a maga modern népiskolájával főszerzője a paphiánynak, minthogy sokat tölt el liberális és egyháziatlan korszellemmel.

*

„Protestáns pap“ gyakorlati szakközlöny (V. évfolyam) 10. száma következő tartalommal jelent meg: 55. Zsoltár. Vallás politikai jegyzetek. Reformatio ünnepén. Ima reformatio ünnepén. Halotti beszéd. Halotti imádság. Egy kis czim kérdés. A papi szent hivatal (folytatás.) Különfélék. Irodalom. Ez érdekes szakközlöny előfizetési ára: Egész évre 4 frt; félévre 2 frt; negyedévre 1 frt. Egyes számok ára 40 kr.

„Evangyéliumi lelkészi tár“ból az ötödik évfolyam X. XI. XII. füzetét vettük. A Czelder Márton szerkesztésében megjelenő eme hézagpótló egyházi beszéd gyűjtemény jelen száma 49—62 számok alatt emelkedett szellemü alkalmi és közönséges egyházi beszédek közöl Garzó Gyula, Kecskeméti Ferencz, Molnár Sámuel, Thonny József, Nagy Lajos, Czelder Márton szerzőktől. Melegen ajánljuk lelkész-társaink figyelmébe.

KÜLÖNFÉLÉK.

Kolozsvár, 1884. nov. 8.

— Lónyay Menyhért gróf holttetemét Thuzserra szállító vonat kocsija utközben kigyult. A láng megemésztette a szemfödőt és a koszoruk egy részét. Tíz percz alatt eloltották.

— Passiojátékot mutatott be a kolozsvári színházban egy 30 tagból álló bajor-társaság. A Krisztus életét némajátékban feltüntető emberek jelmezei elég korhűek, s maguk a képletek — hires festők képei után rendezve — elég szépek voltak.

— A kiadóhivatal részéről felszólittatva, szerkesztőségünk tisztelettel felkéri olvasóinkat a hátrálékos tagdíjak beküldésére, nehogy az expediálásban zavar történjék.

PROTESTÁNS KÖZLÖNY

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

MEGJELENIK MINDEN VASÁRNAP.

SZERKESZTŐSÉGI SZÁLLÁS:

b.-farkas-utca 16. szám, hova a lap szellemi ügyeit illető küldemények a szerkesztő novére czimzendők.

ELŐFIZETÉSI ÁR:

Egész évre 6 frt, félévre 3 frt, évnegyedre 1 frt 50 kr.

HIRDETÉSI DIJ:

Egy négyszög centimaternyi tér egyszeri hirdetésnél 3 kr.

KÉZIRATOK NEM ADATNAK VISSZA.

KIADÓ HIVATAL:

„Magyar Polgár“ nyomdája, b.-közép-utca 4. sz., hova az előfizetések és hirdetési díjak küldendők.

FELELŐS SZERKESZTŐ: SÁNDOR JÓZSEF. — KIADÓ: AJTAI K. ALBERT.

Tartalom: Domesztica. — Válasz a „moldva-oláhországi missio köréből“ című pitesti közleményre. — Egy pár adat Kovács József nagy-enyedi tanár (1767—1795) életéhez. — A marosi egyházmegyéből. — Az énekes-könyv ügye. — Tanügyi rovat: Rendszabályok, törvények és utasítások az erd. ev. ref. kollegiumok számára. — Különfélék.

DOMESTICA.

A magyarországi ref. egyház alkotmánya fejlődésében a közel múlt pár évtíz az eredmény koszoruzta kitartó munkásságot jelzi. Egyházunk jelen állapota jóllehet még sokoldalú orvoslást igényel; de mai viszonyai és körülményei, csak a 60-os évekhez viszonyítva is, nagy haladást s nem csekélylendő átalakulást tüntetnek föl. E haladást a magyarországi öt ref. egyházkerület belszervezetében tett fokozatos lépések jelölik. S az átalakulás az öt testvér egyházkerület egyetemes ref. egyházzá tömörülésében határozódik meg és bővebb megfejtését az ez alapon hozott, s a Felség által szentesített ref. egyházi törvényekben leli. Az öt egyházkerület testvérré lőn tehát, az édes anya, a magyarországi ev. reform. egyetemes egyház védkarjai alatt. És a bölcs törvényhozás gondoskodék arról, hogy, a pusztá törvénykezés keretén kívül, egy oly közérdekű kapcsolattal fűzze szorosabban egymáshoz a testvér egyházkerületeket, mely míg egyfelől mindnyáját a kötelezettség egy bizonyos mértékével terheli, addig mindnyájának figyelmét állandóan egy pontra irányozza, hol anyagi szükségseiben biztos segélyt, az elemi csapások között kárpótlást s minden közérdekű nemes törekvésében anyagi támogatást remélhet.

És ez a pont a domestica!

A jövő távolába messze betekintő lelkesült buzgalom s a gyakorlati megvalósítás nehézségeivel küzdő aggály ellentétes határai között hanyatva, fogamszott meg ez üdvös intézmény. Méltán beil-

lik az egyetemes ref. egyház nagyszabásu keretébe. Be, mert szülő oka egyetemes szükségérzet vala és célja nem a pillanatnyi bajok beheggesztésére irányul, hanem, hogy évek hosszu során, míg csak áll ez egyház, időről-időre hatványozottan munkálná ennek izmosodását s egykor virágzó állapotra jutását.

Ez fő célja az országos ref. egyházi közalpnak (domestica); de azért a törvényszabta korlátok között építve a jövőnek, nem feledkezhetik meg a jelenről. És bár az ez alap javára kibocsátott önkénytes aláírási iverk kitöltése több helyen még csak most van folyamatban; mindazáltal a napjainkban ülésező egyetemes konventa segélyezést megkezdi és ennek kiosztása a tárgysorozatba fölvétetett. A kiosztásra váró összeg aránylag nem tűnhetik fel nagynak; de, figyelembe véve, hogy ez összeg, szentesített egyházi törvényeink értelmében, a tényleg befolyt önkénytes adományoknak csak $\frac{3}{4}$ -nyi részét teszi, mivel abból $\frac{1}{4}$ rész tökécsített; tudva azt, hogy magyarországi és erdélyrészi egyházközsegeink tekintélyesebbjei közül is többen vannak, melyekben az aláírási iverk kitöltése tényleg még nem fejeztetett be, sőt vannak egyházmegyék is, melyeknek aláírási összege vagy nem küldetett még föl a kezelő bizottsághoz, vagy oly időben szolgáltatott be, hogy az ez évi kiosztásnál nem vétethetik figyelembe; ezekhez számítva, hogy még ugy szólván a kezdet kezdetén állunk mindenestre örvendetes az eredmény, mely ily körülmények között is elérve lőn, s mely szerint a mostani konventi gyűlés 39,500 frtnyi segély összeget nyujt az egyház haladékot nem tűró szükségletei fedezésére, egyházi épületek javítására s szükös anyagi körülmények között tengődő egyházi szolgálak fölsejlesztésére.

Ez eredmény egy, a testületek életében sokszor nyom nélkül tova tűnő, rövid év eredmé-

nye!. S hogy mit hoz a jövő? Az az ő titka! De, hogy ez intézményben mindenki a kálvinista szegénység egyedüli gyógyszerét véli föláltalhatni az elvitázhatlan. Megalapításánál ez volt a cél s gyakorlati megvalósulásában erre kell eszközül szolgálnia.

Érett megfontolás mellett különösnek tetszhetik, hogy ez intézménynek is lehettek ellenzői. És mégis voltak, s fájdalom vannak ma is! Hogy mi lehet ennek oka? E kérdésre, az okoskodás nem mindig biztos utját odahagyva, a választ szabadjon a gyakorlati életből merítenem.

Erdélyrészi egyházkerületünkben, a domesticával szemben, a legmakacsabb ellenállást a n-sajói káptalanba keblezett Sz.-Máté egyhk. tanusította. E konok ellenszegülésről már b. e. püspökünk értesítve lön, ki az ügy békés és engedékeny elintézését javallotta. E hó elején a püspöki hivatal már arról értesített, hogy a 383 tagot számláló egyhk. hivei, pár kivételével, szabályszerűen kijelentve avertálási szándékukat, f. hó 9-én az apa-n.-falusi plébánus ur által átvétnének a rom. kath. egyház kebelébe. E tényállás elég indok vala arra, hogy h. püspök, főtit. Szász Domokos afia személyes közbelépésre határozza el magát, mely szándékáról nt. Vályi Elek esperes afiát, tkts. Fejérvári egyházmegyei gondnok urat és az illető lelkész atyafit értesítve: f. hó 7-én a reggeli vonattal Deésre, onnan a gondnok urnak elébe küldött fogatával estvére Szt.-Andrásra érkezett. Hol a gondnok ur vendégszerető házában Vályi Elek esp., Varró István és Tökés József lelkész afiak is megjelenve ezügyet beható megbeszélés tárgyává tévék. Innen főt. h. püspök afia a gondnok ur esp. afia és titkára kíséretében másnap déli 12 órára ment át Sz.-Mátéba. Fogadtatása? .No! az épen nem volt imposáns, sőt kedvező sem: állván a tiszteletes atyafi a papilak kapujában egy maga, várva nem mindennapi vendégét.)*

A megérkezéssel egyidejűleg kezdetét vette az ügy érdemleges elintézése. Első sorban a tiszteletes atyafi és az átállás sugalmazója s vezetője nyertek kihallgatást, d. u. pedig az összes egyháztagnak előtt nyitva állott az ajtó sérelmeik előadására. És a hallottakból világos lön a tény és megfejtve a kérdés: hogy mi lehet az országos ref. egyházi közalap iránti idegenkedés oka?

Idegenkednek tőle, mert nincsenek kellően fölvilágosítva ennek üdvös célja felől, borzadnak tőle, mert azt hiszik, hogy ez is rendes adó, ellenszegülnek, mert azon téves nézetben vannak, hogy ez lassan-lassan fokozódni fog s a mostan parányinak nevezhető illeték csak mézes-madzag,

*) Köztudomás szerint azon vidéken egy évszáz óta nem járt ref. püspök, még püspöki helyettes sem.

hogy ennek megadásával súlyosbuló terheknek kötelezzék el magukat.

Igy vélekedtek a sz.-mátéi hivek is.

És valjon a valóról lehetett-e legkisebb sejtelmük, midőn, az önkényes aláírás helyett, az illeték rájuk marha-szám szerint lön kiróva és midőn az így kirótt összeg fölvétele, szolgabírói foglalás és végrehajtás útján foganatosított?

Ezek valának okai, hogy fölszólitották, ismételt izben, a n.-falusi rom. kath. plébánus urat az átvételre, ki kívánságuknak elvégre engedve, bár végezé közöttük az isteni tiszteletet s előkészítette őket az átvételre, de ennek ünnepélyes végrehajrását, bölcs mérséklettel, halogató.

Vasárnap (f. hó 9-én) reggel a kis harang hívogató szavát az elzüllött nyáj megértette. Tömmött csoportokban sereglett elhagyott szent hajléka felé, követve főpásztorát.

Kötelességszerűen megjelent a tisztelendő rom. kath. plébánus ur is, de részére már csak a meglepetés maradt fönn, a számbaveendő nyáj elvesztése fölött.

A kis templom zsufolásig megtelt. Fejérvári Károly gondnok uran és Vályi Elek esp. afián kívül, az egyházmegye részéről, megjelent még Muzsnai Károly egyhm. jegyző és Albert Dániel sz.-új-ósi lelkész.

Az előimát Nagy Mihály helybeli lelkész tartotta, kit a szószéken főt. Szász Domokos h.-püspök afia váltva föl, II. Moz. XXXII. 7—12 és 14 versek alapján tartott, a körülményekhez alkalmazott, az egyszerű hivek által is könnyen megérthető, s a figyelmet állandóan lekötő egyházi beszédet, melynek előadásánál prófétai ihletéségtől áthatott, általánosan ismert szónoki tehetségének minden ereje érvényesült, s szavai elhatva a velők oszlásaig, a tévelygők lelkében termékeny talajra találtak: visszahozva a már-már elvesztetteket.

Templomozás után főt. h.-püspök afia az iskolát látogatta meg, hol a tankötelesek teljes számban összegyűlve „isten hozott“ kiáltásokkal fogadták. Egyes kérdéseket intézve a „jövő sarjadékihoz“ mindnyáját tankönyvekkel és sz.-bibliákkal ajándékozta meg s atyai intéseivel vett tőlük búcsut.

Közetlen ezután egyházi közgyűlést tartott, saját elnöklete alatt, a jegyzőkönyv vezetésével titkárát bizván meg. E gyűlésen, az egyházmegye képviselőtén kívül, résztvett az egyházközség minden egyes illetékes tagja kivétel nélkül, s főt. h.-püspök afia által fölvilágosítottván az országos ref. egyházi közalap céljáról: ünnepélyesen kinyilatkoztatták, hogy avertálási szándékukkal fölhagynak s évenként a domesticai illetőségek önkényes beszolgáltatására magukat kötelezik. Ezután

Bodor Géza püspöki titkár felolvassa főt. h.-püspök a fia által az egyházközséghez intézett s megtartás végett átadott főpásztori levelet, a mit a hivek köszönettel fogadtak. Többek között határozatilag kimondotta e gyűlés, hogy tisztelendő Csiki János apanagyfalusi plébánus urhoz levél intéztessék, az átállásra jelentkezettek aláírásával, melyben illetők nevezett plébánus urnak irántuki szívességeért, meleg köszönetüket nyilvánítsák. Végül tks. Fejérvári Károly gondnok ur anyagi biztosítékot szolgáltatva az iránt, hogy az ávertalásból folyó netáni terheket hordozandja: a hivek teljes megnyugvással nyujtják a búcsu kézsorítással a békejobbot is.

A megkötött béke szokott „megpecsételéséről“ nemkülönbentks. Fejérvári Károlyur gondoskodott, kinek egyháza iránti páratlan áldozatkészsége és jóakaratu gondossága, — minek ez alkalommal is méltánylandó jeleit adta — méltán illik ama tiszthez, melyet egyháza érdekének szolgálataira elvállalt.

A történetekben mintegy az is benne foglalatik, hogy a búcsu nem vala oly egyszerű, mint a fogadás. És a kihallgatásokból az is kiderült, hogy nem oly könnyű az egyszerű népnél atyái vallásának elhagyása, sőt, miként ezt az áttérők mindnyája hangoztatá, csak nehezen jöttek e gondolatra, s miután a válságos lépést megtevék, e mozgalom vezetője, Orbán Dani szavai szerint: nagyon elbusulák magukat. És a nyugalom s vele az öröm is csak most tért megint vissza szívökbe, miután a megtántorodás után is hivek maradhattak őseik vallásához s meggyőződtek arról, hogy az előtők emlékezetessé vált domestic az, melytől remélhetik egyházközségüknek is kedvezőbb viszonyok közé jutását s a magyar ref. egyház fölvirágozását.

VÁLASZ

„a moldva-oláhországi missio köréből“ czimű pitești közleményre.

Ha valaki, úgy a méltóságos állandó igazgató tanács lehet tanu mellettem, hogy tiszteletes Tamó Gyula paptársam tévedésből írja, miszerint nem kapott választ egy folyamodványára, melyet még 1882-ben pitești iskolánk segélyezése végett terjesztett fel általam a mélt. áll. igazgató-tanácsához. Ez állítást hangoztatta tiszteletes paptársam az enyedi Szemle hasábjain már 1882-ben is. Akkor nem feleltem, egyrésztől azért, mert megnyugodtam abban, hogy a mélt. igazgató-tanács ily nyilvános vádat — igazság esetén — nem fog elintézetlenül hagyni, s azért engem felelősségre von, másrésztől nem feleltem azért, mert nekünk békét, szeretetet és egyetértést kell hirdetnünk, s ha civódunk, ezáltal ártunk az annyi vihart és harcot átél, s most már a békés fejlődés útjára indult missionak.

A missioügy ezen fontos érdeke annyira szent volt előttem s annyira a szívemen feküdt nekem, ki a vihar tombolását még láttam, s a kedélyek lecsendesítésére s az áldott béke megteremtésére befolytam, nekem, ki a békeesség létrehozásáért való küzdelemben, annyi keserű napot átéltem, annyi méltatlan bántalmat átszenvedtem, mondom, ezen nagy erőfeszítéssel és drágán megvásárolt béke megóvása és fenntartása kedvéért hallgattam, megnyugtattva a kötelességteljesítés adta tudat s ártatlanságom érzete által.

Miután azonban tiszteletes paptársam a „Prot. Közlöny“ közelebbi számában újra felvetette e kérdést, hogy magamat a nyilvánosság előtt is igazoljam, tiszteletes paptársam megnyugtatóására e helyen tudatom, hogy a pitești iskola segélyezése végett hozzám áttett kérelme abban az időben több más jelentéseimmel együtt a mélt. igazgató-tanácsához szintén felterjesztetett, de akkor csak *tudomás vétel végett*, hogy a mélt. igazgató-tanács tudomást vegyen a pitești iskola szükségleteiről s adandó alkalommal orvosolja a bajt. Azért terjesztettem pedig ezt így fel, mert abban az időben e célra nem állott rendelkezés alatt semminemű alap. Hibám tehát csak az, hogy tiszteletes paptársamat nem értesítettem arról, minő vélemény mellett terjesztettem fel az említett kérelmet, a miért szívesen kérek bocsánatot. Én a magam részéről lesve-lestem az időt és alkalmat, midőn minden missioi bajainkat meg orvosolhatjuk; folyamodtam — missioi bajainkat felsorolva — kormánysegélyért; folyamodtam a „Csángó-Magyar-egyesület“-hez, a németországi „Gusztáv Adolf“-egylethez, az európai Duna-bizottsághoz s folyamodtam segélyért mindenüvé, a honnan csak valamit remélhettem, s az isteni gondviselésbe vetett erős hittal biztam, s vártam az időt, midőn minden sebeinket begyógyíthatjuk, s az eredményben tiszteletes paptársam is megkapta volna folyamodványára a választ, a minthogy a „Csángó-Magyar-egyesülettől“ a mélt. igazgató-tanács pártfogása folytán meg is kapta. Hogy azonban félre ne értessem, elismerem, hogy a Pitestre adott segély megszerzésében, az oroszán-rész a mélt. igazgató-tanács után Tamó Gyula paptársamé, a mennyiben külön is folyamodott a „Csángó-Magyar-egyesülethez“ s ezen folyamodványára, — válaszul, kapta a segélyt.

Hála az isteni gondviselésnek s a mélt. Igazgató-tanács buzgó támogatásának, erélyes fellépésének, biztat a remény, hogy rövid időn minden bajainktól megszabadulhatunk s anyagi gondoktól menten élhetünk hivatásunknak s egész odaadással munkálhatjuk úgy a sors által idegen hazába dobott édes testvéreink vallás-erkölcsi, mint drága hazánk és egyházunk nemzeti és vallási szent érdekeit. Engedje meg Tamó Gyula paptársam, — hogy közleményei többi részére csak futólag válaszoljak. Azt, hogy legyen-e missioi egyházaink felett missionariusi felügyelet, vagy ne legyen, ennek elítélését bizzuk teljes megnyugvással azon intéző körökre, kik a moldva-oláhországi missio helyzete szükségleteit épen olyan jól, sőt talán jobban ismerik, mint mi, s nyugodjunk meg ezen a missiót bölcsen és erős karokkal kormányzó egyházi főhatóság minden intézkedésén.

Még csak annyit kívánok megemlíteni, hogy miként a valószínűleg nemsokára nyilvánosság elé bocsátandó adatok is igazolni fogják, sokkal több magyar gyermek van galaci iskolánkban, mint a mennyiről t. paptársam fennebb említett közleményében megemlékezett, s hogy galaci magyar iskoláinkban idegen gyermekek is járnak, ez onnan van, mert iskolánk nyilvános levén, ha az idegenek haragját magunkra vonni nem akarjuk, másként nem is igen lehet, s eddig szükség is volt ez így, mert a tani-

tónak csak 120 frt. évi fizetése van, s hogy megélhessen, rá van utalva az idegenek által fizetett tandijra, mert a mi többnyire szegénysorsu gyermekeink, a mint t. paptársam is nagyon jól tudja, nem igen fizetnek tandíjt.

Végezetül egy szerény kérést koczkatatok. Ugy ismerem a romániai viszonyokat, hogy nagyon bajos nekünk Romániából nyilvánosan, hirlapilag nagyobb szabásu mozgalmat indítani romániai egyházaink és iskoláink érdekében, mert ez által koczkatjuk a sikert s kellemetlenséget okozhatunk magunknak s a missiónak. Arra kérem t. paptársamat, hogy őszintén, közös megegyezéssel, vállalva munkáljuk missiói egyházaink jó érdekeit, s a mit ez irányban a missiónak kivivhatunk, arról számoljunk be egyházi főhatóságunknak, mely azután nyilvánosságra hozza azt a kerületi gyűléseken stb. Ha pedig tiszt. paptársamnak még valami panasza lesz ellenem, vagy a missio vezetése elen, jelentse fel azt, kérem, a mélt. igazgató-tanácsnak, s csak azután hozza azt nyilvánosságra, miután híkásnak találtattam, s a nyilvánosság előtt is compromittálva lehetek.*)

LÁNG KÁROLY,

ev. ref. misszionárius lelkész.

EGY PÁR ADAT KOVÁCS JÓZSEF NAGYENYEDI TANÁR (1767—1795) ÉLETÉHEZ.

I. Kovács József nemcsak az 1769-diki Docendi Methodus megalkotásában, hanem 23 év múlva az 1791-diki reformjavaslatok készítésében is szerepelt. A nagyenyedi collegium vagyoni ügyeinek rendezése körül sokat és sikeresen fáradozott, a mint ezt a curatorok alább közlendő fölterjesztése is tanusítja.

A curatorok ugyanis fölterjeszték a főconsistoriumhoz a tanárok működéséről szóló jelentéseket, s a rector professor lemondásáról szóló eredeti levelet. A fölterjesztés mellett csak az eredeti levél s a főconsistoriumnak ezen ügyben adott válasza található meg egy csomagban, s mivel együvé tartoznak, együtt óhajtám közrebocsátani. A tanárok működéséről szóló jelentés is megvan az eh. ker. levéltárban, de külön csomagban, együvé foglalva a jelentésre tett főconsistoriumi reflexiókkal. Közlebbbről ezzel is szolgálok. A fölterjesztés így hangzik:

Méltóságos Reformatum Fő Consistorium!
Mltsgs Nagy Jó Uraink!

A mltsgs. Fő Consistoriumnak tzélja és bölts rendelkezése szerint a N. Enyedi Refor. Collegiumban tanított három Tiszteletes Professoroknak a mult Scholasticus Annusnak lefolyása alatt gyakorlott tanításbeli szorgalmasságok iránt hozzánk utasított Relatiojokat Tiszteletes mostani Rector Professor Urnk butszó Levelével edjűtt, accludallyuk; egyszersmind ezt is engedelmesen jelentjük: hogy ha a Mltsgs Fő Consistoriumnak is bölcs meghatározásával edgyezik 1° A Rectorság még egy esztendőig imponaltassék Tiszt: Kovács Jósef Urnk a mostani administationnak szükséges orvoslására, és az Isten jóvoltából már tökéletességre ment ujj Urbarium szerint régen óhajtott jobbitására nézve, melynek ő Kglme mint már abban gyakorlott ember, leghathatósabb, és közlebb-

*) Tiszteletes Láng Károly ev. ref. missionarius lelkész urnak a nyilvánosságot illető megjegyzését annyiban valóban helyesljük, hogy hivatalos ügyek az illetékes egyházi hatóságon át igazítandók: azonban a protestáns szellemmel szemben nem tartjuk vétségnek némely dolgok megszellőztetését, villágosságra hozatalát, kivált ha ez a „nyilvánosság“ épen csak egy felekezeti-beli egyházi organumban történik.

Szerk.

ról való hasznos eszköze nagy könnyebbségünkkel lehet. 2° A Paedagogiarchatus pedig adassék által Tiszteletes Philologiae Lector Körösi Urnk, mint a kit természete szerint is illet. 3. A' Görög Nyelv tanításának az ujj Docendi Methodus szerint igen szükséges, és eddig is óhajtott felállításában azonn Collegium consolaltassék. 4° A' Classisokban folyó Catechisatiokra való Inspectio a' Mlgs. Fő Consistorium előtt már ennekelőtte fenn forgott, és megfontolt okokra nézve maradjon meg a Paedagogiarchánál. Melyel továbbra is kiváltképpen való nagy tisztelettel maradunk:

A Mlgs Fő Consistoriumnak
B. Botsard 2. Fbris 1775

alázatos szolgálai
G Teleki Samu m. p.
G Bethlen Sándor m. p.

Méltóságos Gróf és Insp. Fő Curator urak,
méltóztatott nagy Jó Patronus uraim!

Hat esztendeje leszen Septembernek első napján, hogy a' Rectorság reám adaték. Tsak hamar azután le-tévén Tiszt. Professor Ajtai Uram a Paedagogiarchatust, az is a Mlgs. Inp. Curator Urak ó Ngok és a Mlgs. Fő Consistorium által reám bizattaték. Ezt hathatóson deprecáltam, mindazért, mivel Philologiae Professorokat il-let; mindazért, mivel a Mlgs. Litteraria Commissionak Ren-delései akkor állittatván lábra; a Paedagogiarchatus mun-kás vigyázást kívánt, és láttam, hogy mind a két hiva-talnak egyszersmind eleget nem tehetek. Nyertem is any-nyit a Mlgs Fő Consistoriumtól, hogy hozzám botsátani méltóztatott levelében ígéretet tett arról, hogy nem ki-vánja a Paedagogiarchatusnak állandóképpen való rajtam maradását. Instáltam minden iskolai esztendőnek fogytán a Rectorságnak változása iránt is, — a mint e rész szerint Ngtoknak jó emlékezetében lehet; de a nékem mindeddig meg nem engedett, nem akarván Tisztes öreg Collegáim többször ezen terhet magokra venni. Viseltem mindeddig mind a kettőt egyenes és buzgó indulattal; mitsoda haszonnal, arról nem szóllok; az az egy igaz, áldott légyen érette az Urnak Sz. Neve, hogy a Collegium-nak az alatt véghez ment sok, bajos ügyekben és dolgai-ban sem külső, sem belső állapotjára nézve semmi rom-lás és tsonkulás nem esett. Könnyebben esett ugyancsak a három első esztendőkből, mig egészségében a maga ép-ségében volt, ezen terheknek hordozása: de egészségem-nek ez előtt három esztendővel lett felbomlása; és az-után egészen helyrevaló nem állása sokkal terhesebbek-ké tette nekem az említett hivatalokat. Vagynak már Isten kegyelmességéből oly Tiszt. Collégáim, a kikkel ez iránt bnszéllettem is, a kikre Nsgtok mind a Rectorságot, mind a paedagogiarchatust minden tovább való haladék nélkül általadhatják, nem lévén már semmi oly fontos és valóságos ok, a mely ezt tovább halasztathatná. Tudom, hogy Nsgtok is a Collegiumnak külső és belső dolgainak hasznosan való folyását inkább sziveken viselik mintsem hogy az én elégtelenségem és gyengeségem által az azok-ban származó akárminemű tsonkulást is elszenvedhetné-nek. A Rectorságnak változása iránt hatodik a Paedago-giarchatus iránt pedig a második alázatos kérésem leszen ez: ezt terjesztem alázatosan Ngtok eleibe, és teljes re-ménységem vagyom, hogy Ngtok annak helyt adni méltóztatnak. Bölcsen látja Ngtok hogy egyiket is tovább nem viselhetem. Azért megújítom alázatos kérésemet: méltóztatassanak Ngtok oly rendelést tenni, hogy minden-iket ezen hólnapnak utolsó napján által adhassam; ne-hogy az Uj oskolai esztendő tsonkaságot szenvedjen.

Ezt teljes bizodalommal kérem és említett eddig va-

ló hivatalaimnak folytatásában esett mindennemű fogatkozásaimról alázatosan bocsánatot instálok; magamat pedig továbbra Ngtok grátiájába ajánlván, állandó tisztelettel vagyok.

Mlgsi Gróf és Insp. Fő Curator
Urak Ngtok
N.-Enyed, 27-dik aug. 1775. alázatos hiv. szolgálja
Kovács József.

Az erd. ref. Supr. Consistorium.

Groff Teleki Sámuel és Bethlen Sándor Urakk mint az N.-Enyedi Refor. Collegium Inspector Curátorainak Cimbiny die 18a 7 bris 1775.

Ezen folyó Hólnapnak 2-ik Napján költ leveleket a Mlgs Urakk a N.-Enyedi Refor. Collegiumban tanított három Tiszteletes Professoroknak a mult Oskolai Esztendőn lefolyása alatt gyakorlott tanításbéli szorgalmasságok iránt való Relatiojokkal, és Tiszteletes Kovács József Professor Uram ó kglme levelével edgyütt, mellybe a Rectorság és Paedagogiarchatustól butszuk, vevén a Supr. Consistorium Atyafiságosan; Igen akarja 1° Hogy a Rectorság Tiszt. Kovács József Uramk, mint már abban régtőlfogva gyakorlott és a Józszágnak mostani circumstautiajához képeest hasznos Eszközünk még Esztendeig imponáltassék, és a sintseu ellenére 2° Hogy a Paedagogiarchatust Tiszteletes Philologiae Lector Körösi Uramk, mint a kit illet, által adatassék. Nem láthattya pedig által 3° a Supr. Consistorium, hogy a Görög nyelvnek tanítása már jó időtől fogva azon Collegiumban mi okból szünhetett meg, arra való nézve Atyafiságosan Recommen-dalya a Mlgs Urakk, ne terheltesseken olyan rendelkezket tenni, hogy annak szorgalmatos tanítása minden késedelem nélkül ujjolag állittassék fel, nehogy ennek tovább való elmulatásával a tanuló és kiváltképpen belső hivatalra szándékozó Ifjuság ennek utána is nagy kárát és hátramaradását a jövendőkre nézve érezni kéntelenittessék A mi pedig 4° A Tiszteletes Professoroknak Tanítások Rendről accludalt Relatiojokat illeti bé jövén a mult Scholasticus Esztendőről a más Collegiumbeli T! Professorokk is ezen dologban való Relatiojok, és azok Simul et Semel a Scribal Docendi, Methodussal conferáltatván akkor ahhoz kézpeest a mint avval megedgyezőknek fognak találni, megteszi a Supremum Consistorium a maga szükséges Rendeléseit, ugyanakkor 5° a Classisokban folyó Catechisatiok Rendire és jó móddal való folyására is Reflectáltván.

A supr. consistorium ezen válasza, mint fogalmazvan meg az eh. ker. levéltárban.

Az erdélyi ev. ref. egyházkerület levéltárából közli:

TÖRÖK ISTVÁN.

A MAROSI EGYHÁZMEGYÉBŐL.

— november 8.

(Egyházmegyei közgyűlés.)

Sok beszédnek sok az alja — mondja a példaszó — rövid leszek hát. Különbben is a collumnák nem prokruszteszi ágyak és így nem szükséges, hogy a rövidebb dolgot is a megnyújtás kinjának tegyük ki, annyival inkább nem, mert ez esetben, midőn egy rövid gyűlésről van szó, a megnyújtás kinját talán maga a tudósító érezné meg leginkább, nem azért, mintha nem volna elg tintája, mert egy tudósító nem nézheti nagyító üvegen a dolgokat, s tartozik igazat mondani; a Démánx-féle di-csőség után nem szabad futnia.

Őszi, rendkívüli közgyűlésünk megtartására november 6-án sereglett össze egyházmegyénk nehánya Maros-Vásárhelytt, a vármegye diszes tanácskozó termének „U“ alakú asztala körül. A pár óráig tartott gyűlés 10 órakor kezdődött esperesi imával és megnyitóbeszéddel, mely utóbbiban élénk vonásokkal volt ecsetelve ama vesztesség, mely egyházkerületünket, s vele egyházmegyénket érte b. e. Nagy Péter püspök halálával.

Az egyetemes nagy egyház e szerény zúgában is felhangzott az elsirató szó a kidőlt főpásztor üres helye felett. Még talán most is ajkunkon ülne a zokogás, ha nem tudnók, hogy az élet szinpadán változhatatlan ama változás, miszerint az elmentek helyébe mások jönnek s az elesettek nyomába ujak lépnek. Az *Isten hozzádot* változhatatlanul mindig *Isten hozott* váltja fel. Ez az örökké való változás változhatatlan törvénye.

Nagy Sámuel főgondnok indítványára az esperesi megnyitó-beszédnek jegyzőkönyvbe igtatását s néhai püspök b. e. Nagy Péter emlékének jegyzőkönyvi megörökítését, ugyszintén az özvegyhez és gyermekéhez részvétiratok küldését a gyűlés egyhangulag fogadta el.

Továbbá Deák Lajos egyházm. képviselő indítványa következtében az akkor éppen koporsóban fekvő gr. Lónyay Menyhért dunamelléki főgondnok és az egyetemes egyház oszlopfőfőnök halála felett is jegyzőkönyvi részvétét fejezte ki a gyűlés.

A hivatalos leiratokat, három kivételével, mint-hogy azok körözve voltak, felolvasottaknak tekintette a gyűlés.

Erre következett három közül első gyanánt, a Kovács Albert képviselőségére vonatkozó leirat, melyre feleletül a közgyűlés Kovács Albertet ujjabban is igazolt képviselőnek tekinti. Egyáltalában kerülni szándékozom, mint a közgyűlés kerülte, ezen kérdésbe mélyebben bocsátkozni. Csak azon egy ártatlan kérdést vagyok bátor fölvetni, hogy fölszentelt pap világi képviselő lehet-e?

Ezután a püspöki jogokra vonatkozó leirat olvastott föl. E kérdéssel kapcsolatosan a zsinati törvényekbe beillesztendő codificationalis munkálatra vonatkozó véleménye olvastott föl az egyházmegyei tanács által e célra kiküldött bizottságnak. Az ivekre terjedő vélemény egyes pontjai majdnem észrevétel nélkül fogadtattak el. És így gyorsan keresztül mentünk rajta, míg ha az ellentétes nézetek feszítő ereje a szóáradat zsilipjét felnyitja vala, akkor ezen egyetlen tárgy felett is a tanácskozás talán egy egész napi időn nyult volna végig, Ezen véleménynek a püspöki jogok és köteleességekről szóló részében egy fontos indítvány foglaltatik, mely minden tractushoz, tanodához és püspöki vizsgálat alatt álló egyházközséghez pártolás végett átküldetni határozottat. Az indítványt, mely egy régi intézmény megváltoztatását czélozza itt mellékelem a maga egészében.

Nagytiszeletű esperes ur!

„A püspöki vizsgálat alatti egyházakról a zsinati törvényekben nincs említés s jöllehet az általános határozatok 9. p. értelmében az erd. egyh. kerületben tovább is fenn tarthatók lennének, mindazáltal kimondandónak véleményezzük, hogy az eddig püspöki vizsgálat alatt állott egyházak 1886-ik január 1-jétől fogva az illető egyházmegyébe kebeleztessenek be, mert jeleni állásukban *statut in statu* képeznek, privilegiumot tüntetnek fel; már pedig a jelen kor szellemével minden privilegium, kedvezmény, különállás ellenkezik; s különben a püspöki vizsg. alatt álló egyházközségek in *spiritualibus* az egyházmegyék kebelében fennálló törvényszékekhez vannak utalva, valamint ide bekebelezett papjaik és tanítóik fegyelem tekintetében az e. m. esperes és köztörvényszékek ha-

tósága alatt állanak. S mivel ezen egyházközségek számadásai fölülvizsgálása felesleges munkaszaporítást okoz a különben is nagyon elfoglalt püspöki hivatalnak, mivel a papválasztás esperesi felvigyázat alatt ezen egyházakban is ép oly törvényesen megejtethetik, mint a többiekben, az nincs semmi fontos okkal indokolva, hogy a fölülvizsgálat és papválasztás, ezen egyházakban miért maradjon továbbra is a püspök személyes hatáskörében; sőt a gyakoribb s könnyebb érintkezhetés tekintetéből magukra ezen egyházközségekre nézve is előnyösebb és kívánatosabb, ha a közvetlen közelében levő egyhalmegyei előjáróság felsőbbbsége gyakorolja mind a papválasztás végrehajtását, mind az összes keblü ügyek feletti fölülvizsgálatot.

Azonban méltányosság szempontjából, mivel a püspöki vizsgálat alatti egyházközségekben a *jus dispensandi* a püspök kizárólagos jövedelmét képezi: erre nézve 10 évi átlag alapján, akár az egyházkerület pénztárából, akár máshonnan valamely kártérítési forrást mutatni föl és határozni meg: az egyházkerületi közgyűlés bölcsességére lenne bízandó.

A harmadik leirat a confirmatio reformjára vonatkozott, melyre nézve azon vélemény fogadtatott el, hogy új módzatok létrehozása nem szükséges; elegendő, ha a lelkészek a törvényben is előírt módon, hetenként 2 órán vallást tanítanak az iskolában s a leányok 14, a fiuk 15 éven alól, a zsinati törvények ide vonatkozó 110-ik §-ával szemben, nem confirmáltatnak.

A tanügyi előadó jelentése a hiányok fölemlítése mellett mintegy 30 iskolát elismeréssel tüntetett ki. A tankötelesek száma 4870, ebből iskolába följár 3498, nem jár föl 1362, felsőbb, vagy más népiskolába járt 84, időközben meghalt 20, eltávozott kiköltözés miatt 70, igazolatlanul mulasztott 29, fölmentve volt 937 tanköteles.

Deák Lajos kir. tanfelügyelő, mint egyházmegyei képviselő, ki már eddig bizonyosságot tett arról, hogy a tanfelügyelők hasznos emberek is lehetnek, a következő indítványt terjesztette elő. — Ugyanis körutjában tapasztalta, — hogy némely ekklezsiák néha oly építkezéseket tesznek, melyek a szakszerű mérnöki vélemény mellőzése miatt károsak válnak; például felemlített egy új templomot, mely még föl sincs szerelve egészen s már is összeomlással fenyeget; másutt meg iskolaházakkal történeken ily tévesztett építkezések. Ugyazintén azt is tapasztalta, hogy ha valamelyik papnak Isten módot adott arra, hogy magának saját lakot építhet, akkor a parochialis épületet gondozás nélkül hagyja, sajátjába költözvén bele.

Ennélfogva indítványozza, hogy az így elhagyott parochialis épületek kellő conserválására figyelem fordítassék, ugyazintén mindennemű ekklezsiástikus építkezés szakszerű mérnöki vélemény alapján történjék. Ezért hangsúlyozza a mérnöki véleményt, mert az építkezéseknél nem elég csupán a tervrajz, miután a talaj minőségére is tekintettel kell lenni, s épen a talaj figyelembe nem vétele miatt történtek az új épületeken, romlások, bomlások.

A directori számadások megvizsgálására kiküldött bizottság észrevételeit nem adta be azon okon, a mint mondatott, hogy az, hogy az egyik kerülőből a számadás későbbre adatott be, semhogy kellő ideje lett volna a bizottságnak az átvizsgálás keresztülvételére. S ezen ügy elintézése az egyházmegyei tanácsra bízott. Azonban reméljük, hogy az egyházmegyei tanács az eredményt majd a közelebbi egyházmegyei közgyűlés plenuma előtt is befogja mutatni, miután tudva van, hogy az ilyféle ügyekben való végleges intézkedés az egyházmegyei tanács körét túlhaladja.

Ohajtandó, hogy a bizottságot élemedett emberek alkossák, mert van ám közöttünk olyan is quantum satis.

Végül az esperes Kis György, ny-szentbenedeki, Albert Miklós hedszentháromsági új lelkészeket bekebelezte-tésök végett a szokásos kézadás megtételére szólítja fel. S ezzel a gyűlés el is végződött. Istennek kegyelme legyen mivelünk!

(m—i)

AZ ÉNEKES-KÖNYV ÜGYE.

Lapunk múlt számában közöltük az áll. Igazgató-Tanács megállapodását az annyira fontos ügy felől; mai hivatalos rovatunkban a kibocsátott köriratot közöljük. Egyszersmind itt adjuk az áll. Igazg.-Tan. jelentését az egyházkerületi közgyűléshez, a mint következik:

Főtiszteletű egyházkerületi közgyűlés!

Anyaszentegyházunk legfőbb és legszebb feladata úgy afjainkban, mint általában hitfeleinkben a vallásos hit és buzgóság felkeltése s táplálása által az erkölcsök szelidítése s a nemes érzelmek fejlesztése. Ezen úgy vallási, mint nemzeti közművelődési tekintetben a létfenntartás s előrehaladás egyik legfontosabb feltétele, legbiztosabban a vallásos érzékek szorgalmas és szakavatott tanítása által valósítható meg.

Nép- és elemi iskoláinkban kötelező tantárgyat képező vallásos énekek tankönyve, a „megújított énekeskönyv“ olcsó kiadása már évek óta elfogyván, valószínűleg a szükséges kézikönyvnek hiánya miatt, de sajnos tapasztalható a közelebbi múlt években a hanyatlás, úgy a tanköteles gyermekek énekismeretükben, mint hiveseknek az isteni tiszteletet áhitattal betöltő s buzgóságtól áthatott közös énekekben való részvételen.

Az egyetemes zsinat határozata folytán reformált anyaszentegyházunkban általában beveendő új énekeskönyv szerkesztése és kiadása a munkálat nagyfontosságánál s az előmunkálatok szükségszerű nagy terjedelménél fogva a közel jövőben nem lévén kilátásba helyezhető: igazgató-tanácsunk elodázhatatlannak találta egyházkerületünk érdekében megújított énekeskönyv újabb kiadása iránt való gyors intézkedést.

Az ajánlattételre felszólított helybeli kiadók közül legelőnyösebb feltételekkel ajánlkozott Stein János kiadóval és könyvkereskedővel szerződvényre lépett igazgató-tanácsunk, mely szerint 1885. évi január 1-től kezdődő tíz évre átengedte a megújított énekeskönyv kiadási jogát oly kikötéssel, hogy legalább az előző kiadványnak megfelelő minőségben kiadandó példányok ára (olcsóbb kiadás 40 kr., diszesebb 1 frt) feljebb nem emelhető s köteles vállalkozó évenként 100—100 frt, tíz év alatt 1000 frtot fizetni egyházkerületünknek a kiadás-jogért.

Egyházközségeink esperesi közvetítéssel és collegiumaink előjáróságai körrendeletileg felszólították az énekeskönyvek elterjesztésének érdekében az iránt tájékoztatásnyújtásra, hogy nép- és elemi iskoláinkban mily mérvű az énekeskönyv hiánya s mennyiben képesek tan-köteleseink a hiányt pótolni a kiadandó énekeskönyv megszerzése által, s mennyiben szorultak reá arra, szegénységüknél fogva, hogy annak adományképen leendő megküldését kérjék.

Ezen körrendelet kibocsátásával egyidejűleg indítványt terjeszt igazgatótanácsunk a Főt. Egyházkerületi közgyűléshez, méltóztassék elhatározni, hogy az énekeskönyv kiadásjogáért egyházkerületünk pénztárába befolyandó évi 100 frt összegből 75 frt fordíttassék az általános papi özvegy árvai alapba, 25 frt pedig fordíttassék a tel-

jesen szegény tanköteles gyermekeknek főleg énekes-könyvvel ellátása költségei fedezésére.

Az erdélyi ev. ref. egyházkerület állandó igazgató-tanácsának.

Kolozsvártt, 1884. november 2-án tartott üléséből.

Az elnök helyett
Dr. KOLOSVÁRI SÁNDOR,
BODOR ANTAL,
titkár.

TANÜGYI ROVAT.

RENDSZABÁLYOK, TÖRVÉNYEK ÉS UTASÍTÁSOK AZ ERD. EV. REF. KOLLEGIUMOK SZÁMÁRA.

(Folytatás.)

e) A fontosabb rendetlenségeket, vagy a melyek fékezése halasztást nem szenved, rögtön feljeleníti az igazgatótanárnak, s annak utasítása szerint történik a további intézkedés.

f) A heti jelentések a beadás napján közlendők az igazgató-tanárral, ki meghatározza, hogy a bejelentett törvényellenes tettek közül melyek vitessenek a kollegiumi törvényszék elébe, melyek azok, mikre a törvényekben kiszabott büntetések egyszerűen alkalmazandók.

g) Ha az elkövetett rendetlenség olyan természetű, hogy különös vizsgálatot igényel, nyomozóbiztosokat rendel az esküdtek közül, maga is részt vesz azon eljárásban s írásban tett kimerítő jelentést készített a legközelebb tartandó törvényszéki gyűlésre.

h) Az igazgatótanár által meghatározandó törvényszék tartásidejét annak tagjaival tudatja s a hibásokat annak idejére a kollegiumban marasztja.

i) A terhes hiba gyanuja alatt levő egyéneket, vagy a kikre nézve tartani lehet attól, hogy az ellenök indított kereset elől elszökés által menekülni akarnak, maga tekintélyénél fogva letartóztatja s őrizet alá teszi, nem mulasztva el ezen eljárást az igazgató-tanárnak rögtön feljeleníteni.

k) A kollegium tagjainak egymás ellen támadható panaszait s köteleességeit, ha az ügy kibékítés, intés, kisebbszerű fenytés által elenyészteszhető, maga eligazítja; de ha a tárgy olyan, hogy törvényes büntetést von maga után, az igazgató-tanárnak bejeleníti.

24. §. A kollegiumi ellenőr köteleessége: felügyelni a belrendtartás pontos kezelésére, ennél fogva:

a) Gondoskodik arról, hogy a felkelésre, a kapu bezárására figyelmeztető s az óránkénti csengetések magok idejében s legpontosabban történjenek.

b) Minden éjjelre az ifjak közül — megállapított sorozat szerint — két órát rendel, kik közül az első kapuzárástól éjfélig, a második reggeli kapunyitásig őrködik.

A kollegium kapuját — az arra határozott időben az éji ór által pontosan bezárhatja.

c) Csakis az ellenőr s valódi szükség esetében adhat valakinek engedelmet arra, hogy kapuzárás után a kollegiumból kimenjen, s erről másnap az igazgató-tanárt tudósítja.

d) A kapu kulcsa mindig az ellenőrnél áll, s az éji ór által mindannyiszor hozzá visszaviendő, valahányszor valaki bebocsátása végett azt onnan elvitte.

e) Minden reggel az éji örök jelentését beveszi, mindarról, hogy kiket bocsátottak be a kapun, mind-

arról, ha valami rendetlenséget vettek észre a kollegiumban.

f) Nagy figyelmet fordít arra, hogy a kollegiumudvarán s a folyosókon, tanítások, közvizsgálatok folyása idején zaj, láрма ne legyen; s a csendháborítókat magokat illedelemsértő módon viselőket, saját hatalmánál fogva szükséges eszközökkel megzabálhatja.

25. §. A kollegiumi ellenőr köteleessége a kollegium egész helyiségében a legnagyobb tisztaság fenntartása, e végre:

a) Gondoskodik, hogy a szolgálók főnöke által minden éjjelre annyi szolgáló-ór állittassék ki, mennyi elegendő az egész helyiségnek tisztaság tekintetéből való szemmel tartására. Minden reggel az éji örök által bejelentett tisztátlankodót kikérdezni s a törvények szerint megbüntetni.

b) A szolgálók elnökét szorosan rászoritja, hogy az udvar, lépcsőzetek, folyosók mindig tisztán tartassanak; minden szemét, gaz eltisztittassék s a falakra, deszkázatokra tett mázolások, firkálások letörültsenek.

c) A szobafőnökök azon ketelezettsége is, hogy szobájukat s az azelőtti folyosó részt tisztán tartásák, az ellenőri felügyeletet s gyakori vizsgálatát nagy mértékben igénybe veszi.

d) Szorosan felügyel, hogy estvéli szürkülettől virradásig a folyosók, lépcsőzetek kellőleg világítva legyenek.

26. §. A kollegiumi ellenőr köteleessége: a kollegiumi törvényekben és törvényszékeken határozott büntetések pontos végrehajtására felügyelni. Ebből következőleg:

a) Pénzbüntetéseket legfennebb két hét alatt — az igazgatótanár által hitelesített kiírás után — felszedeti. Ha valaki nem tenne eleget tartozásának, kollegiumi törvényszék elébe rendeli.

b) Kik a kollegiumból pénzkegyeletet kapnak, azok tartozása, ha különben nem fizetnének, illetékeikből ki veendő, s ha ez nem fedezné tartozásukat, csak azon esetben idéztetnek törvényszék elébe.

c) A büntetésekből begyűlt összeget, minden szorgalomidő végén a kollegiumi pénztárba szolgáltatja, s mind a bevett, mind a pénztárnoknak átadott összegekről pontos s okmányilag igazolt számadást viszen az igazgatótanár ellenjegyzése mellett.

27. §. A kollegiumi ellenőr minden olyan feljelentésről, vagy saját észrevételéről, mely valakinek büntetését vonja maga után, tiszta jegyzőkönyvet viszen, a hibát, büntetést s annak mikor és mikénti végrehajtását pontosan feljegyezvén.

Ezen jegyzőkönyvet az igazgatótanár, vagy a tanári szék kiváratára bármikor előmutatja s szolgálata végével a kollegiumi törvényszék levéltárába téteti.

D.) Kollegiumi esküdtek és köteleességeik.

A kollegiumi esküdtek közvetlen őrei a tanuló-ifjúságnak; köteleességeik pontos és lelkiismeretes teljesítésétől függ leginkább, hogy mind a kollegiumi törvények tiszteletben tartassanak, mind az ifjuság szellemi s erkölcsi előhaladása biztosittassék.

Kineveztetnek a tanári szék által a szükséghez képesti számban a segédtanárok, köztanítók, főiskolai tanfolyamot végzett ifjak vagy azon felsőbb tudományokat hallgatók közül, kik ezen fontos hivatás teljesítésére méltóknak ítéltettek. Köteleességek.

(Folyt. köv.)

KÜLÖNFÉLÉK.

Kolozsvár, 1884. nov. 15.

— **Lónyay Menyhért** gróf hagyatékában egy kitűnő jellemrajzot találtak Széchényi István grófról. A művet a gróf titkára ki fogja adni.

— **A pápa** mult heti allokucziójában panaszai mellett a kath.-nak a continensen kívüli terjedéséről beszélt s kijelenté, hogy *Káthagóban* ismét felállítja az érseki széket. Vajjon minek az előjele az? Róma Káthagó romjaira menekül.

— **Trefort Ágoston** vallás- és közoktatásügyi miniszter mult hó végén meglátogatta Kolozsvár városát; megnézte az egyetemi épületeket és intézeteket, nemkülönben megnézett több más iskolát. A ref. collegiumot nem szerencsésítette magas látogatásával.

— **Kemény Gábor** közlekedésügyi miniszter, főgondnok pénteken városunkban tartózkodott. Ittléte czélja: egyházi ügyek.

— **A convent gyűlésére** Szász Domokos helyettes püspök még pénteken felutazott, hogy részt vegyen a bizottsági előzetes tanácskozásban, mely középiskoláinknak állami segélyezése tárgyában fog *Révész* elnöklete alatt javaslatot készíteni. Szombaton este utaztak föl Dr. Jenei Victor, Dr. Szász Béla és Dr. Kolozsvári Sándor, világi képviselők.

— **A romániai missiot** illetőleg a kath. egyház is mozog. A Szent-László-társulat nov. 13-án tartott gyűlésén felolvasták a brailai kath. plébános jelentését, mely szerint a kath. iskolában 141 tanuló van, a tanító magyar. Több csángó-községnek szavaztak meg kisebb-nagyobb segélyt.

— **Száz éves ref. egyház.** A nagyvárad ev. ref. egyház és vele együtt Nagyvárad város összes közönsége, f. hó 9-én megünnepelte a v.-olaszii ref. egyház százados fennállását és az ugyanott épített torony felavatását. Ez alkalomból megjelent Debreczenből az ősz és tudós püspök, Révész Bálint, a főiskolai énekkar, valamint a kerületből számos lelkész és egyházi tisztviselő. *Révész* Bálint püspök valóban remek imája után az ünnepi beszédét *Kun* Béla, egyik nagy-várad i lelképásztor mondotta. Igen érdekes, tanulságos volt a másik lelkipásztor: *Dombi* Lajos által felolvasott, igen szép bevezetéssel ellátott „Vázlatos története“ az egyháznak. Az énekkar ezután ismét szép kardalt énekelt, miközben az oltár elé lépett három szép kis leányka és két ifju, kik a nagy ünnepi közönség előtt konfirmáltattak. Szabó Károly ártándi lelkész 5 ujszülöttet keresztelt meg; míg Ember Pál m.-keresztési lelképásztor, egy esketést végzett. Az urvacsora kiosztással, melyet Oláh József és Bögös Lajos lelképásztorok eszközöltek, továbbá az énekkar és a gyülekezet énekei után, a lélekemelő egyházi ünnepély végett ért. Délután 2 órakor diszcebéd volt az Appollo ez. vendégfogadóban, melyet 150-en vettek részt. Este fényes bál volt a „Sas“ nagy termében.

HIVATALOS RÉSZ.

Mindenik egyházmegye esperessének, mindenik püspöki vizsgálat alatt álló egyházközség t. t. tanácsának és mindenik collegium mtű Előljáróságának.

Népiskoláinkban és collegiumi elemi iskolákban kötelezett tantárgyul felvett vallásos énekek tankönyvétől

szolgáló „megújított énekes könyv“ olksóbb kiadása már majdnem 2 év óta teljesen elfogyván, sajnálattal tapasztalta igazgató tanácsunk, hogy a vallásos buzgóság és áhítat ébrentartására s életerős fejlesztésére legnagyobb befolyással bíró vallásos énekek ösmerete ugy a nép-, mint elemi iskoláinkban, valamint a nagyközönség körében is elszomorítólag hanyatlik, melynek legfőbb indoka bizonyára a szükséges kézi könyv hiányában található fel.

Az egyetemes zsinat határozata folytán magyar reformált anyaszentegyházunkbanáltalában beveendő új énekes könyv szerkesztése és kiadása a munkálat nagyfontosságánál s az előmunkálatok szükségszerű nagy terjedelménél fogva bizonyára oly hosszú időt veendő igénybe, hogy annak megjelenése s különösen általános forgalomba hozatala tiz év előtti alig remélhető; igazgató tanácsunk halaszthatlan kötelességének ösmerte egyházkerületünk tulajdonát képező „megújított énekes-könyv“ kinyomatásáról gondoskodni.

A kiállítás iránt ajánlattételre felszólított kiadók között Stein János könyvkereskedő — nemcsak a nagyközönség részéről — mennyiben az új kiadás bár teljesen megfelel a régebbi kiadás minőségének, példányonként 40 kron, a diszesebb kiadás pedig egy o. é. forinton szerezhető meg, hanem egyházkerületünk részéről is legelőnyösebbnek találtatván, mivel a könyv kiadási jogának 10 évi átengedése alatt 1000 frt jövedelem biztosított, igazgató-tanácsunk a szerződvényt nevezett kiadóval és könyvkereskedővel kötötte meg.

Egyházkerületünknek vallás-erkölcsi szempontból érdekekben állván kiadandó énekeskönyvnek lehető legszélesebb körben leendő elterjesztése, odá kívánván hatni, hogy a tanköteles gyermekek mindenike szerezze meg a köteles tantárgyul bevett ezen könyvet és hogy még a szegény tanulók is lehetőleg hozzájuthassanak, a főt. egyházkerületi közgyűléshez azon javaslatot terjeszti, hogy a könyvkiadótól is éven át kapandó 100—100 frt összegből évenként 25 frt a teljesen szegény tanulóknak főleg énekes-könyvvel ellátás költségére fordíttassék, 75 frt pedig az általános papi özvegy-árvai alapra utaltassék.

Igazgató-tanácsunk felhívja

az iránt, hogy a hitsorsos tanköteles tanulók számára tekintettel, lehető biztossággal, hány példány megrendelésének szükségessége mutatkozik most s a következő években és a tanulók közül hányan rendelhetik meg a most kiadandó énekes könyvet maguk és hányan szorultak reá, hogy az mint adomány küldessék meg részükre?

Igazgató-tanácsunk elvárja, hogy ezen kimutatás ne csak a mostani szükségletéről s legkésőbb f. évi december hó közepéig küldessék fel igazgató-tanácsunkhoz, hanem koronként jelentés tétessék arról, hogy a kötelezett tantárgy rendes kézikönyvét képező énekeskönyv terjesztése érdekében teendő intézkedések minő eredményre vezettek.

Az erdélyi ev. ref. egyházkerület állandó igazgató-tanácsának

Kolozsvártt, 1884. november 2-án tartott üléséből:

Az elnök helyett

Dr. KOLOZSVÁRI SÁNDOR.

BGDOR ANTAL,

titkár.

PROTESTÁNS KÖZLÖNY

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

MEGJELENIK MINDEN VASÁRNAP.

SZERKESZTŐSÉGI SZÁLLÁS:

b.-farkas-utca 16. szám, hova a lap szellemi ügyeit illető küldemények a szerkesztő nevére címzendők.

ELŐFIZETÉSI ÁR:

Egész évre 6 frt, félévre 3 frt, évnegyedre 1 frt 50 kr.

HIRDETÉSI DIJ:

Egy négyszög centiméternyi tér egyszeri hirdetésnél 3 kr.

KÉZIRATOK NEM ADATNAK VISSZA.

KIADÓHIVATAL:

„Magyar Polgár“ nyomdája, b.-közép-utca 4. sz., hova az előfizetések és hirdetési díjak küldendők.

FELELŐS SZERKESZTŐ: SÁNDOR JÓZSEF. — KIADÓ: AJTAI K. ALBERT.

Tartalom: A convent. — Kivonat a conventjegyzőkönyvből. — Az áll. igazgató-tanács üléséből.

A CONVENT.

— Első nap. —

A debreczeni zsinat által teremtett alapokon egyházunk mintegy nagy események sejtelmében serényen folytatja a szervezkedés munkáját. Ez egyház gyűléstermeitől távol vannak a nemzetiségi és nyelvi kérdésekkel összefüggő viták, melyek az ág. ev. egyház gyűlése iránt közelebbről is oly élénk érdeklődést keltettek fel Budapesten, s távol van másfelől a magyar állam elleni bizalmatlankodás, mely a gyulafehérvári róm. kath. gyűlésen is csak nemrég nyilatkozott. Az egyházi élet megszilárdítása és különösen az iskolák fejlesztése: ez ami célunk.

A convent nagy érdeklődés mellett hétfőn, nov. 17. nyílt meg. Jelen voltak: Vay Miklós báró és Kun Bertalan püspök, a convent elnökei, Pap Gábor, Révész Bálint, Szász Károly püspökök, Szász Domokos helyettes-püspök, Vályi János főgondnok, Tisza Kálmán főgondnok, Beöthy Zsigmond, Vizsolyi Gusztáv, Ráday Gedeon gróf, Szilágyi Dezső, Kerkapoly Károly, Mocsáry Lajos, Lükő Géza, Várady Gábor, György Endre, Körmeny Sándor, Baksay Sándor, Ballagi Mór, Filó Lajos, Kis Áron, Szentpétery Sámuel, Fejes István, Ritoók Zsigmond, Tóth Sámuel stb.

A conventet Kun Bertalan elnöklő püspök imája után br. Vay Miklós világi elnök a következő beszéddel nyitotta meg.

Méltóságos és főtisztelendő egyetemes convent!

Akként rendelé az isteni gondviselés, hogy jelenlegi tanácskozásunkat ismét, még pedig ezuttal kettős gyászjelentéssel nyissam meg, mint ezt épen ma nyolcz hó előtt tenni kénytelenítettem, midőn t. i. főt. Török Pál püspök ur, conventünk elhalt egyházi nagyérdemű elnöke drága emlékének kérem jegyzőkönyvünkben leendő megörökítését! Ez órában ugyanis vérző szívvel nélkülözzük, valamint a ma jelzett üdvözlőnek helyét közvetlenül elfoglalt utódját, az erdélyi ev. ref. egyházkerület püspökét és főt. Nagy Péter urat, ugy nemkülönben e bennünket kebelébe fogadott dunáninneni egyházkerület főgondnokát, néhai gróf Lónyay Menyhért ur ő nagyméltóságát! Amaban hön tisztelt s szeretett elnöktársamat vesztém el, ki valamint zsinatunkon, ugy különben is minden fontosabb kérdéseknél bölcs tanácsadóm s teljesen megbizhatott, so-

ha nem ingadozott támaszom volt; ez utóbbiban ellenben, kihez a rokonság s legbensőbb érzelmek kötöttek, a politikai téren, még a reám nézve legváltóságosabb időkben is, magát mindig őszinte, igaz barátomnak bizonyított védőmet, gyámolómat és valóban jól esik szívemnek, hogy mindkét nagy halottnak sirjánál, még e földön kiönthetem mélyen érzett, azon tutra is magammal viendő örök hálámat.

Köztudomásra van, hogy ezen veszteségek elsője által legközelebbről s közvetlen sujtott evang. ref. erdélyi egyházkerület, főpásztora földi maradványainak Kolozsvártt örök nyugalomba lett tételekor s azóta is, mennyi szívemelő jeleit mutatta fel, a köréből oly váratlanul elköltözött iránt viseltetett, tiszteletének, hálájának s ragaszkodásának; nem kevésbé siettek a mondott gyászos alkalommal, többi egyházkerületeink is, részvétőket tanusítani e csapás felett; — sőt maga a magyarhoni egyetemes, fájdalalminkban s örömeinkben mindenkor hűn osztozni szokott evang. ágostai egyház sem késett, legközelebbi general conventje alkalmával kifejezést adni bánatos érzelmeinek, — mig végre ma nekünk, az összes hazai evang. reform. egyház képviselőinek vált feladatunkká, egyházunk évlapjai számára méltóképen tartani fel nevét, e ritka tulajdonokkal birt hitrokonunknak!

Más hivatottabbaknak volt már és lesz idővel még inkább feladatuk e követésreméltó munkás-élet bővebb leírásával megajándékozni a maradékot — de a mit én saját, több évi közvetlen tapasztalás után, ma sem hallgathatok már el, az elhunyt hitbajnokunknak azon, minden körülményt felhasználni törekedett és tudott fáradhatlan munkássága, melylyel a Királyhágóntuli evang. reform. egyházkerületnek egyetemes egyházunkkal egyesítése mellett kezdettől fogva apostolkodott: annak pedig, hogy az egyesülésnek nagyjában megtörténte után, a még felmaradt nézetkülönbségeket s elágazó véleményeket, mennyire sikerült kölcsönös megállapodások folytán zsinatunk alkalmával egyesíteni, az aggodalmakat szétosztatni s ily módon lehetővé tenni, hogy ma már szentesített egyházi törvények biztosítsák ama rég óhajtott frigyét, az, mindnyájunk köztudomására lehet, ugyanannyira, hogy mig az Unio fenn fog maradni, mit isten segélyével örökre szavartalanul reménylünk fenntarthatni, a Nagy Péter nevét is mindig elismeréssel emlegetendi a hálás utókor! Legyünk mi első, ki erre ez órában példát mutatunk.

Am de mi és mennyi az, mit e helyről s ez alkalommal ama másik, immár ősi sirboltjában nyugvó szeretett halottunkról elmondanom kell és lehet. Hiszen uj-

ja alakult hazánk négy évtizedes történetét kellene írnom, ha mind azt el akarnám sorolni, mit e zsengekorában már közfigyelmet gerjesztett férfiú ez epochális idő alatt, a politikai, tudományos, közgazdasági, irodalmi téren, mint uttörő kezdeményezett, s a miért szívós kitartással és sikerrel fáradozott. Mind ezt az utókor számára feljegyezni a hazai történetíróknak lesz feladatuk, de a mit be kellene ma is már ismernünk, az, hogy idő előtt oly erőt vesztett el a haza benne, melyhez fogható a maga szakmájába kevés található, s melyet a nélkül vesztett el, hogy azt egészen kiaknázhatta volna és még mélyebben kellene fájlalnunk, hogy e nagy tehetség, mely még hosszú évek során hazája fejlődésénél elsőrendű tényező lehetett volna, a különféle viszonyok s körülmények miatt, már-már magába kezdett vonulni, ha más részről nem épen ebben találnók fel kulcsát, hogy az utóbbi időkben többet foglalkozhatott egyházunk ügyeivel, míg végre csakugyan ennek terén legjobb meggyőződése mellett harcolva, mint ezt mindenekben tevő, érte utol a hősi halál.

Tudva van ugyanis, miszerint a mellett, hogy egyházkerületének, a helybeli egyháznak, s ezzel kapcsolatban levő tanintézeteknek gyarapodásán és virágzásán ritka buzgósággal törekedett, folyvást táplálta kebelében egy honunkban felállítandó egyetemes egyházunk gyarapodására fordítandó közalap-domestika eszméjének megvalósulását is, mignem azt végre zsinatunkon szerencsésen meg is teremtette, úgy annyira, hogy immár csakis az ekként szentesítést is nyert törvénynek az életbe lendítő czélszerű bevezetése vala hátra, a minthogy épen, midőn befejezendő volt annyi előszeretettel táplált üdvös művét, érte utól váratlanul halál és valóban nem emelhetünk méltóbb emléket — monumentum aere perennius — a dicsőültek, mintha a mi különben is feladata lett volna e jelen conventnek — az ő általa kontemplált s reánk hagyományként maradt módon adunk életet végelhellete szentesítette földi utolsó művének, — hogy így az annak gyümölcseit élvezendő utókor egyszersmind hálaival emlegesse mindig az akkor rég már átszellemült Lónyay Menyhért nevét!

Árván maradván conventünk egyházi elnöksége, törvényünk utmutatója folytán főt. Kun Bertalan, mint hivatalára nézve legidősebb püspök s n. t. Tóth Sámuel jegyző urak voltak szivesek az időközbeni teendőkről velem egyetértőleg gondoskodni.

Szomoru tisztem teljesítése után s mielőtt tovább mennék, van még egy más kötelességem is, melyet azon meggyőződéstől vezetve sietek teljesíteni, hogy gyenge szavam visszhangra fognak a m. és főt. convent tisztelt tagjainál találni; nekem jutott ugyanis a szerencse, a dunáninneni főtiszt. ev. ref. egyházkerület néhány nappal ezelőtt diszes állását ünnepélyesen elfoglalt püspökét, méltóságos és főtisztelendő Szász Károly urat, mint immár conventünknek is tagját, tiszteletteljesen üdvözölhetni.

Egy sokoldalú, tetteiben gazdag és ez okból szép reményre jogosító multnak fénysugáritól kísértén lépvén méltóságod kevés napok alatt annyi veszteséget szenvedett, kártalanítást igénylő körünkbe, nem lehet buzgóbb óhajtásom, minthogy a gondviselés elegendő erővel ruházta fel mindazon várakozások teljes mérvben leendő betöltésére, melyek hitfeleink részéről becses személyéhez s egyházunk terén jövőben kifejtendő működéséhez kötve vannak.

A mi már a reánk váró többi teendőket illeti, a következőkre bátorodom a m. és főt. convent kiváló figyelmét kikérni:

Kötelességemnek tartom mindenekelőtt annak fel-említését, hogy mult márcziusi conventünk jegyzőköny-

vének 47. számú meghagyása értelmében, az általunk megalapított és készített tantervünk, valamint a középiskolai belrendtartási és érettségi vizsgálati szabályok is fel lettek a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz terjesztve, sőt azokra már a majdan felolvasandó válasz is megérkezett. És itt megjegyzendőnek vélem, hogy e ketős tény által, valamint zsinatunk második időszakában a tanügyre nézve hozott határozatának elég lett — tanügyi bizottságunk közreműködő segélyével — időközben tartott s különösen utolsó konventünk által téve, — úgy a vallás- és közoktatási miniszter ur is beváltá zsinatunknak adott szavát s az 1883-ik évi 30. t.-cz. 8. §-sa értelmében utólagosan tudomásul vette az általunk, autonom jogunknál fogva hozott s az időközben megszületett, részünkről kezdettől fogva befolyásolt állami, eredeti zsinati törvényünktől igen kevésben eltérő s így azokhoz könnyen idomulhatott, immár életbe is léptetett törvényeinket, a mint hogy ezzel be lett, a kezdetben nem kevésbé vitásnak mutatkozott ügy, egyházunk annyira s méltán féltett jogainak minden nagyobb sérelme nélkül fejezve.

Nem kevesebb kifogástalanul folytak le középiskoláinkban, a legújabb országos törvények által szabályozott — saját előterjesztéseinktől kevesekben eltérő érettségi vizsgák is; és hebizonyult akként, hogy a kezelésükkor gyakran legnagyobb visszatetszést szült törvények is minden baj vagy összeütközés nélkül léphetnek életbe, ha végrehajtásuk avatott kezekre bízhatnak.

Az előttünk fekvő esetben ez eredmény, tagadhatatlanul a magyar kormány érettségi vizsgáinkon megjelent, — mindenütt a személyeket megilletett tisztelettel s előzékenységgel fogadott képviselőinek köszönhető, kik törvényes megbízatásukat tapintatosan, egy átmeneti időszak nehézségeit is mérlegbe vetőleg hajtják végbe, s honnan igen megérthető, ha több iskolák igazgatóságai részéről azon óhajnak adatott kifejezés, hogy vajha a legközelebbi alkalommal ismét ugyanazon, a helybeli körülményekkel immár közelebről megismerkedett tisztelt egyének jelennének meg körünkben.

E téren is tehát semmi olyas nem adá magát elé, mi ellen felszólalni okunk lehetne.

Hanem általában, a ki mindezeket s ezek kapcsában a mult iskolai tanév lefolyását s jelenségeit kellő figyelemmel kísérte s észleleteit felsőbb iskoláinkra fordította, át fogta érezni, mennyire cél- s időszerű volt márcziusi konventünk azon intézkedése, mely szerint már a jelen alkalomra készítse el az onnan kinevezett bizottság, kolozsvári konventünknek az államsegély igénybevételéről szóló indítványát. — Ezen küldöttség is beadta általunk mentől előbb felvételni kellő nagy fontosságú munkáját.

Mert tagadhatatlan, hogy ha azon áramlatot, mely jelenleg a tanügy minden rétegeiben való fejlődésén törekszik, mielőbb fel nem használjuk, későbbben nem leszünk képesek abbani századok óta hazánk javára s nemzetiségünk megszilárdítására gyakorlott missziószerű — egyéb hazai ügyekben is nem egyszer döntött — befolyásunkat kellőleg érvényesíteni. Sietnünk kell tehát elveinkhez hiven s a mult hagyományainak tiszteletben és a végezől szemünk előtti tartása mellett, a jelen exigenciáinak tehetségünk s legjobb belátásunk szerint eleget tenni, a mit pedig ma már a beállott körülmények között s kivált midőn látjuk, hogy hazánkban „omnia fuint nova“ saját erőnkől többé képesek nem lévén, eljött az ideje, hogy az állam segélyéhez forduljunk s teljes erővel igyekezzünk akként érvényesíteni a bennünket e tekintetben megillető s az 1848. ban törvényileg kimondott jogegyenlőség elvében gyökeröző jogainkat, hogy önkormányzatunk az államnak 1883-

dik évi 30. t.-czikkje által közléptanodáink irányában megállapított követelményei által kelleténél jobban meg ne szoríttassék, a mint hogy e tagadhatatlanul nem könnyű kérdés megoldásával foglalkozott ama fentebb jelzett jelentését bírálattunk alá bocsátott conventi bizottság.

S alig lehet kétség benne, hogy a hazai szabadelvű kormány s parlament, belátván jóra való, csakis egyházunk s a magyar állam megszilárdítására szolgálható kettős törekvéseinket, azokat minden figyelmen kívül hagyja. De meg mi viszont legyünk országszerte egyek e komoly s egyházunkra nézve oly fontos, ha szerencsésen végződik, annak évkönyveiben egy új aerát képzendő kérdés megoldásának ideje alatt. Erre központosítsuk egész szellemi s erkölcsi erőinket, s ne forgácsoljuk azt széjjel. Egyesülten sokat vittünk már keresztül s sokat gátolánk meg; szétágazva legfeljebb kicsinyes pártcélok megkísértésének válhatnának nem irigylendő, ama nagy cél elérhetésénél csak tért veszthető eszközeivé.

A mit kérünk, nem létfeltétele ugyan a különben is elég mélyen gyökerező s a felvilágosodás minél inkább terjedő sugarai melegítette protestantizmusnak hazánkban, de ma már egyedüli eszköz arra, hogy a hazai művelődés minden ágaiban versenyezhesünk a többi, óriási sebességgel fejlődésnek indult tényezővel; esetleges elmaradásunk káros, szibbasztó hatását ellenben maga az állam is csakhamar meg fogná érezni.

A magyar országos reformált egyházi közalap — domesztika — ügyében fáradszónul dolgozott s mint már említém, teremtetőjét s elnökét ez ügybeni működése, illetőleg befejezése közben elvesztett végrehajtói bizottság másodelnöke mlgs Beöthy Zsigmond ur is benyújtá nagy szorgalommal összeállított munkáját, mely felett szint-egy határozatunk kell. Mint minden kezdet nehéz s a legjobb újnak is vannak ellenei, úgy ezen egyetemes egyházunkra nézve oly fontos ügy tekintetében is sok még a kívánni való, — a mint hogy annak további fejlődése nagyrészt e jelen első alkalommal eljárástól fog függeni, noha alig lehet képzelni, hogy akadna hittársadalmunknak egyetlenegy jobb érzelmű s józan felfogással bíró tagja, ki át ne látná, hogy ez idő szerint nem rendelkezhetvén még egyházunk megerősítésére s fejlesztésére, de ha célszerűen fog kezeltetni, mégis hathatós törvényes eszköznel, többel, maga részéről is minden lehető el ne követne üdvös törekvéseink előmozdítására.

A többi szönyegre kerülendő tárgyak elősorolásával nem fárasztom a mltsz főt. conventet, méltóztatnak ezeket majd a scontro felolvasása alkalmával s a n. t. Tóth Sámuel conventi jegyző ur által számba vett s részben, időnyerés végett, az illető szakbizottságoknak előlegesen kiosztott ügyek iránt teendő jelentéséből megismerni, úgy, hogy nincsen részemről egyéb hátra, minthogy bocsánatot kérvén hosszas előadásomért, elnöktársammal együtt magunkat a mltsz és főt. convent kegyességébe ajánlván, tanácskozásunkat ezennel megnyitottaknak nyilvánítsuk.

A beszédet éljenzéssel fogadták, s Kun Bertalan mint hivatalban legidősb püspök, elfoglalván a Nagy Péter halálával megürült egyházi elnöki széket, a gyűlés Nagy Péter és Lónyay Menyhéét gróf érdemeinek jegyzőkönyvi megörökítését határozattá emelte.

Tóth Sámuel jegyző felolvassa ezután Filó Lajosnak a konvnti jegyzőségről való lemondó levelét, Filónak jegyzői működésében kivívott érdemeit jegyzőkönyvében örökíti meg a konvent s lemondását tudomásul vette.

A konvent tagjainak igazolása s a tárgysorozatnak megállapítása után Tóth Sámuel jegyző felolvassa a közoktatásügyi miniszter feliratát, melylyel a márcziusi conventból hozzá leterjesztett gimn. tantervet, fentartási

szabályokat és érettségi vizsgálati szabályokat, mint a melyek most már a középiskolai törvényvel összhangban állanak, tudomásul vette. A szabályzatok a kerületekhez tétetnek át.

A közoktatási miniszter egy másik leiratával megküldi a conventnek az utasítást, melyet az illetéktelen keresztelések ügyében kiadott. Az utasítást örvendetes tudomásul vette a convent, mert ettől a protestáns egyház régi sérelmének orvoslása várható.

Szász Béla jegyző felolvasta ezután az egyetemes presbyterián szövetség tárgyában kiküldött bizottság jelentését. E jelentés kiemelve a hitrokonokkal való összeköttetés hasznosságát és szükségességét, a következő javaslatokat teszi a conventnek:

Válasszon és nevezzen ki a konvent egy, legalább 4—5 tagból álló állandó bizottságot, melynek feladata legyen: figyelemmel kísérni a presbyterián szövetség működését és mozgalmait s azokról esetről-esetre jelentést, véleményt és indítványt terjeszteni a konvent elé; továbbá a bizottság tartsa fenn levelezések által a szövetség megbízott közegeivel (végrehajtó bizottság és titkár) az érintkezést; szolgáltassa egyházi állapotunkról, a menyiben szükségesnek mutatkozik, a tájékozó adatokat statisztikai szempontból; végre eleve értesítse a konventet a 3—4 évenként előforduló nagygyűlések idejéről, programjáról, oda hatván, hogy azokon magyar ref. egyházunk képviselve, helyzetünk feltüntetve legyen. — Készíttessen a konvent az általa választandó presbyterián bizottság által egy tájékozó szöveget, mely röviden s közérthetően magyarázza meg a szövetség célját; — az egyháznak érdekében állván a presbyterián szövetség s az egész részeket nemcsak erkölcsileg és szellemileg, hanem a hol kell, anyagiilag is segítse, s mintán az egyházi közalapról szóló királyilag szentesített törvény (216. §.) így szól: „A magyar országos reformált egyházi közalap rendeltetése . . . továbbá a közalap erejéhez képest oly ügyek előbrevitele, melyek az egyetemes egyháznak kiváló érdekeit képezik és csak egyesített erő által érhetőek el“, — erre támaszkodva mondaná ki a konvent, hogy egyelőre a közalapból ezer franknyi összeget ajánl fel az egyetemes presbyterián szövetségnek az egyetemes egyházi közérdek céljaira fordítandóul; fentartván magának konventünk azon ígéretet, hogy a 3—4 évenként előforduló nagygyűléseken, melyeken képviselői is részt vesznek, közösen megállapítandó közös nagy célok előmozdítására, esetről-esetre ereje, tehetsége szerint, jövőre is kész lesz önkénytelen adományjal járulni az egyetemes egyház kiváló érdekei szem előtt tartásával; — az az összeköttetés, melyet az egyház a külföldi egyetemeken tanuló ifjak révén századokon át fentartott, ma még szükségesebb lévén s viszont a külföldön, nevezetesen Skócia fővárosaiban és Londonban nagy előzékenység és áldozatkészség tanúsítván a magyar ref. tanulók iránt, utasítsa a konvent a presbyterián bizottságot, hogy az tudassa a szövetséggel, hogy az egyház örömmel veendi azt, ha néhány nevezetesebb külföldi theologiai akadémiában magyar theologus ifjak számára ut és alkalom nyitattik tudományos és gyakorlati ismeretek szerzésére, végül utasítsa a konvent a választandó bizottságot, hogy ha a szövetség titkárai vagy megbízottai hazánkat meglátogatják, egyházi életünkkel s vezérembereinkkel megismerkedés végett, nyujtsanak a bizottság nekik segédkezet a látogatás minden tekintetben sikeressé és áldásossá tevésére. Egyszersmind a bizottság jó eleve hívja fel a konventet, intézkedni, hogy az angolskót reformációnak s a presbyteriánizmus végleges győzelmének kétszázadik évfordulójára, 1888-ban, Londonban tartandó 4-ik nagygyűlésén a mi magyar egyházunk legalább 4 vagy

(fele részben világi) képviselővel okvetlen megjelenjen s az egyetemes presbyterián szövetség közérdekű működésében részt vegyen.

Az érdekekkel hallgatott jelentést a konvent bővebb tárgyalás végett megküldi a kerületeknek.

Tóth Sámuel jegyző terjesztette elő ezután a Hertelendyfalván megtelepült református vallású csángók részére építendő templom ügyét. Ez irányban az egyház megke-reste a kormányt, hogy a templom-építés költségeinek fedezésére a kormánybizottság útján szólítsa fel adakozásra a közönséget. A belügyminiszter válaszában nagyobb sikert jósol a felhívásnak, ha azt az egyház bocsátja ki. Tisza Kálmán felszólalása után, hogy a kormány válasza nem úgy értendő, mintha az egyháznak csupán saját hiveit kellene adakozásra felszólítani, a konvent az ügyet az állandó segélyző bizottsághoz utasította.

Az ülés utolsó tárgya volt az országos közalap ügyeit intéző állandó végrehajtó bizottság jelentése. Ezt Beöthy Zsigmond biz. alelnök terjesztette elő, nagy elismeréssel emlékeztetve meg Lónyay Menyhért grófnak, mint a közalap kedeményezőjének érdemeiről. Ezután Kovács Albert biz. jegyző olvasta fel a jelentést, mely első sorban az alap állásáról számol. E szerint eddig 72,000 frtnál valamivel több gyűlt be, a miből 6000 s néhány frt tőke, a többi évi járulék. Az alaphoz való hozzájárulás aránya kerületek szerint: Erdélyben esik egy lélekre $3\frac{1}{7}$ kr, a tiszántuli kerületben $2\frac{3}{4}$ kr, a tiszáninneniben $5\frac{7}{10}$ kr, a dunamellékben $3\frac{1}{2}$ kr, a dunántuliban $3\frac{2}{5}$ kr. Az alapot a földhitelintézet kezelte elismerésre méltó önzetlenséggel. Benkő János és Mocsáry Lajos felszólalására a konvent a jelentés e részét beható vizsgálat alá vette s helyesnek találván, jóváhagyta.

A jelentés második része a közalapról kiosztandó segélyekre vonatkozik. Segély iránt mindössze 375 kérvény érkezett be, melyek közül nagyon sok nem volt az előirt alaki kellékek szemeltartásával felszerelve. A bizottság ezekre nézve ezuttal elnézést kér, jövőre azonban szükségesnek látná, ha a konvent bizonyos formulárákat állapítana meg s azokat a traktusoknak megküldené. Egyebekben Kun Bertalan püspöknek, a bizottsághoz juttatott azon indítványa kapcsán, hogy a segélyezésekre nézve eleve bizonyos kulcs állapotassék meg, javasolja, hogy készíttessék egy leltár, mely az egyes gyülekezetek vagyoni állapotát és a lelkészek fizetéseit feltüntesse s mely azután a segélyezések mértékére és sorrendjére nézve irányadóul szolgáljon.

E javaslatokat a konvent általánosságban elfogadta, részletes tárgyalásuk azonban az idő előhaladottsága folytán másodnapra határozatott.

*

(Második nap.)

A tagok ez nap is szép számmal gyűltek össze, s résztvett a tanácskozásokban Bánffy Miklós gróf, egyházkerületünk főgondnoka is.

Miután a megelőző ülés jegyzőkönyve, néhány styláris módosítás után, hitelesített, a napirend előtt felszólal

Fejes István, s utalva a főrendiház küszöbön levő reformjára, s arra, hogy mikor a zsinat nem ül együtt, a konvent van jogosítva az egyház egyetemét az állam irányában képviselni, benyújtja s felolvastatni kéri a következő indítványt:

Szász Béla jegyző (olvassa):

Indítvány. Miután a főrendiházi tagság kérdésében ref. egyházunk egyeteme hivatalos alakban 1867 óta nem nyilatkozott, — akkor pedig a következőket mondotta ki: „Azon előjogokra s kiváltságokra nézve, melyekkel egyik

vagy másik hitfelekezet és annak egyházi hivatalnokai bírnak, az egyetemes értekezlet közös nézete és óhajta az, hogy azok teljesen megszüntetendők; ha azonban az állam törvényhozása által meg nem szüntetnének, azon esetre fentartja magának az egyetemes értekezlet, hogy egyházunkat illetőleg e tárgybeli nézetét és kívánalmát az 1848. évi 20. t. cz. alapján a viszonyokhoz képest annak idején nyilváníthassa.“ — Ennélfogva, beállván azon idő, melyre nézve egyházunk a nyilatkozást magának fentartotta: tisztelettel kérjük az egyetemes conventet, hogy a fentemlített kérdésben határozni, illetőleg e tárgyban javaslatlattel végett a jogügyi és közigazgatási bizottságot együttesen kiküldeni s megbizni méltóztassék. Budapest, 1884. nov. 17. Beadják: Fejér István, Kiss Áron, Körmen-di Sándor, Kerkápoly Károly, Szilágyi Dezső, Mocsáry Lajos.

Mocsáry Lajos ajánlja az indítvány elfogadását. A mi meg is történik, s az illető bizottságok utasítatnak, hogy az indítványt még d, u. tárgyalás alá vevén, arról a harmadnapra ülésen tegyenek jelentést.

Következett a napirend: az országos közalapot kezelő állandó végrehajtó bizottság jelentésének részletes tárgyalása. A bizottság azon javaslata, hogy a törvények felszerelését illetőleg minta-ívek szerkesztendők, hosszabb vita támadt, míg végre Mocsáry Lajos abbéli érvelésére, melyet Szász Károly is támogatott, hogy ez az intézkedés csak interimális s ha az egyházi jövedelmeket kimutató törvénykönyv elkészül, ipso facto tul lesz haladva, — a bizottság javaslata változatlanul elfogadtatott.

A missziói és utazó lelki-pásztorok folyamódásaira nézve az albizottság javaslata, hogy ez iránt akkor hozassék határozat, midőn a misszió bizottság jelentését beadta, elfogadtatott.

Következett a segélyért való kérvények, számszerint 375 db., tárgyalása. A bizottsági jelentés kerületenként és traktusonként osztályozva számol az egyes kérvények elutasításáról vagy honorálásáról. Hertelendyfalva (csángó telepítvény) kérvényénél, melyet a bizottság 200 frttal javasol honorálandónak, mert többet nem is kértek, felszólal Kerkápoly Károly s kéri, hogy ott, a hol szüksége mutatkozik, nem szavazhatna-e meg a bizottság több évre szóló segély-összeget! Beöthy Zsigmond nem gondolja ezt czélszerűnek, mert a gyülekezetek vagyoni viszonyai s így a segélyezés feltételei évről-évre változhatnak. A konvent ez iránt nem hoz határozatot.

A szegedi ev. ref. egyház kérvényét, bár a mellett a gyülekezet vagyoni állapota nincs kimutatva, s bár ez egyház ujabban tetemes segélyben részesült, a bizottság 150 frttal véli javadalmazandónak. A konvent megszavazza. — A kérvények további tárgyalása gyéren adott felszólalásokra alkalmat, minthogy a végrehajtó bizottság is elegendőleg tekintetbe vette a konventek által nyilvánult amaz intencziót, hogy a segélyezés mértékére s szükségére nézve az illető gyülekezet felekezeti és nemzeti-ségi exponált volna a leghatározóbb momentum. Egészben megszavaztatott segély tiszántuli folyamodók részére 10,260 frt, egyházkerületünk részére 9050 frt, dunamellékiek részére 2570 frt, a tiszáninneniek részére 3550 frt, a dunantuliak részére 5050 frt.

A lelkészek kérvényeinek tárgyalása a délutáni ülésre halasztatván, következtek a választások. Konventi jegyzőnek megválasztott Kovács Ödön, a közjogi bizottság elnökének pedig, miután Bánffy Miklós gróf e tisztelet nem fogadta el, Kerkápoly Károly, mindketten közfelkiáltással. A konventi bírák választása titkos szavazás útján történt. A szavazatszedő bizottság Szentpétery Sámuel, Csonka Ferencz, Molnár Béla, Szász Béla és gróf Degenfeld Jó-

zsef tagokból alakult meg, beadatott összesen 32 szavazat megválasztott három bíró: gróf *Degenfeld József* 29 szavazattal, *Szász Domokos* 27 szavazattal és *Lükő Géza* 26 szavazattal.

Ezzel a tanácskozás délután 1 és fél órakor félbeszakadt.

*

Délután 5 órakor a tanácskozás folyama újból fölvetvén, a délelőtti ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után *Kovács Albert* biz. jegyző folytatta az orsz. közalapot kezelő állandó végrehajtó bizottság jelentésének előterjesztését, névszerint az egyes lelkészek segélykérő folyamódásai tárgyában. A konvent jóformán felszólalás nélkül járult a bizottság javaslataihoz, melyek szerint tiszántuli lelkészeknek 5060 frt, erdélyieknek 2030 frt, dunamellékieknek 700 frt, tiszáninnenieknek 1780 frt s a dunántuliaknak 280 frt segély adatik. — Az összes segélyezések levonása után fenmaradó s 9000 frtot tevő összeget a bizottság tőkésíteni javasolja.

Mocsáry Lajos szükségesnek látja, hogy a konvent határozzon a megszavazott segélyek utalványozásának módja iránt. Indítványt tett, mely szerint a segélyösszegeket a püspökök vegyék fel, a nyugtázás iránt pedig a szuperintendenciák saját hatáskörükben intézkedjenek. Hosszabb vita után *Kun Bertalan* elnöklő püspök olyképp mondja ki a határozatot, hogy a segélyösszegek a püspököknek utalványoztatván ki, azok a szétosztást az esperesek útján eszközlik; a nyugtákat a végrehajtó bizottságnak beküldik, s egyszersmind eljárásukról a szuperintendenciális gyűlésen jelentést tesznek.

Mocsáry Lajos újabb indítványt tett. A zsinati törvény azt rendeli, hogy a végrehajtó bizottság minden év elején készítsen költségvetést. Ez a tényleges viszonyok közt nem lehetséges. Indítványozza tehát, mondja ki a konvent, hogy a kezelési év július 1-vel kezdődik s jun. 3-án végződik. Továbbá, hogy a bizottság költségvetését, vagyis a segélyezések iránt való javaslatait állandóan a mostanihoz hasonló időben terjessze a konvent elé, s a segélyosztásnál csak azok a kérvények legyenek tekintetbe vehetők, melyek július 1-ig beadatnak. E tárgyban többek felolvasása után végre *Degenfeld József* gróf közvetítő indítványa fogadtatott el, mely szerint a későbbi határozat praeokupálása nélkül a jövő kezelési év 1884. július 1-től 1885. július 31-ig állapított meg.

Ezzel az ülést *Kun Bertalan* elnök este fél 8 órakor berekesztette. A közalapra vonatkozó többi indítványokat s azután a középiskolák részére igénybeveendő államsegély kérdését a következő napra halasztotta a konvent.

A közjogi és közigazgatási bizottság, melyet a konvent délelőtti ülésében a *Fejes István* által beadott indítvány iránti véleményadásra kiküldött, este, a konvent tanácskozásainak berekesztése után, zárt ülést tartott. A főnnebb közölt indítvány csak általánosságban hangsúlyozván annak szükségét, hogy az egyház a főrendiház reformjának öt érdeklő kérdéseiben nyilatkozzék, *Fejes István* hosszabb indoklás után azt javasolta, hogy a bizottság a fölvetett kérdésre válaszul a következő javaslatot terjessze a konvent elé elfogadás végett:

„Mondja ki a konvent, hogy az 1867-ben tartott konventnek azon nézetéhez, — miszerint a vallásfelekezeteknek, mint olyanoknak, képviseltetését a felsőházban helyesnek nem tartja, — most is ragaszkodik.

Fentartja azonban ugyanazon conventnek abbéli kijelentését is, hogy azon esetre, ha a hazabeli többi vallásfelekezeteknek a főrendiházban való külön képvisel-

tése továbbra is meghagyatik, a jogegyenlőség elvénél fogva az ev. reform. egyház számára is hasonlót kíván. És miután azon törvényjavaslat, mely a felsőház rendezése tárgyában benyújtott, ezen kérdést napirendre hozta, erre vonatkozólag a convent azon kívánságát jelenti ki, hogy a felsőházban való képviseltetésre nézve az ev. ref. egyházban fennálló képviseleti rendszer szerint maga intézkedhessék, vagyis egyházkerületenkint maga az egyház válassza meg azon egyéneket, kik mint az egyház képviselői a felsőházban helyet foglaljanak.“

Az indítványhoz hozzászólt először *Mocsáry Lajos*, ki azt egész terjedelmében pártolja és magáévá teszi. *Kerkápoly Károly* nem ellensége annak, hogy a felekezetek a parlamentben képviselve legyenek; az indítványnak azt a részét azonban, hogy az ev. ref. egyház a főrendiházban általa eseteg betöltendő helyekre, a viselt hivatalra való tekintet nélkül, szabadon választhasson érdeemes egyéneket, ő is helyesli. *Degenfeld József* gr. épen ellenkezőleg, elvben egyetért az indítvány első pontjával, de ez idő szerint nem tartja azt kivihetőnek. Ellenben, ha az egyház, mint ilyen csakugyan helyet foglal a főrendiházban, ezt legméltóbban s legcélszerűbben főtisztviselői: a főgondnokok és a püspökök által teheti.

A bizottság ez alkalommal nem hozott határozatot.

*

— Harmadik nap —

A tanácskozás *Vay Miklós* báró és *Kun Bertalan* püspök társelnökle mellett délelőtt 10 órakor kezdődött meg.

Első tárgy: a közalap múlt évi bevételeiből ki nem osztott 9000 frt miként való felhasználásának kérdése, mire nézve a bizottság azt javasolja, hogy a jövő év számlájára vitessék át. Több, mint 12 tagnak hozzászólása után a convent elfogadta a bizottság javaslatát, elejtven mindamaz indítványokat, melyek az összeg hovatfordítását közelebbről akarták meghatározni.

Vay Miklós báró ezután, tekintettel a végrehajtó bizottság felszaporodott teendőire, indítványozza, hogy a biz. titkár díja 400 frtról 600 frtra emeltessék fel, dologi kiadásra pedig 200 frt szavaztassék meg. Némi vita után a convent ezt elfogadta.

Egy jelentős ügy került ezután szónyegre: a papi özvegy-, árva- és nyugdíjintézet kérdése. Indítványt ez iránt *Szász Domokos* tett. Javaslatát külön fogjuk közölni, itt csak azt említjük meg, hogy véleménye kapcsán a jövő évi rendes conventen tárgyalható legyen, a javaslatot a convent általában helyesléssel és változatlanul elfogadta és az ez ügyben régebben kiküldött bizottság (elnöke *Kerkápoly Károly*) ismét kiküldetett.

Szentpétery Sámuel kérdést intéz ezután, hogy mi történik a közalapra be nem fizetett hátralékokkal, melyek az összes bevételnek mintegy 40 százalékát teszik. Határozat lett, hogy az egyházkerületek hivatnak fel a hátralékok beszolgáltatására.

Elvi kérdést vetett föl a nagy-várhi gyülekezet kérvénye, melyben a közalapra való évi adóját egy tőkeösszeggel megváltani ajánlkozik. A convent, hosszabb eszmecsere után, magáévá tette a végrehajtó bizottság véleményét, mely szerint a közalapra való adózás személyi teler, s mint ilyen, községek által nem, hanem csupán egyesek által váltható meg.

Néhány kevésbé lényeges ügy elintézése után a convent ezzel befejezte a domestikával kapcsolatban álló kérdések elintézését.

Kun Bertalan püspök a presbyterián szövetség ügyében küldendő bizottság megválasztását veti ezután fel s

indítványozza, hogy ebbe a jelentést tett férfiak választásának be. Kovács Ödön ezt határozottan ellenzi, mert ez annyit tenne, mint elfogadni a jelentés proposícióit. Rövid eszmecsere után conventi bizottság küldött ki, (tagjai: Ballagi Mór, Filó Lajos, Ráday Gedeon gróf, Szász Károly és Tóth Sámuel), mely mindenekelőtt a jelentés proposíciói iránt fog véleményt adni.

A tanácskozás többé-kevésbé jelentős tárgyai közül megemlíthetjük még, hogy a convent elhatározta egy Egyetemes egyházi névtár kiadását s annak szerkesztésével Tóth Sámuel bizta meg.

A főrendiház reformjának az ev. ref. egyházat illető része iránt véleményadásra kiküldött közjogi és közgazgatási bizottság d. u. 5 órakor zárt ülésben folytatta megkezdett tanácskozását.

Először Degenfeld József gróf terjesztette elő határozati javaslatát, mely szerint: a püspökök és főgondnokok általi képviseltetést, a törvényjavaslattal egybehangzólag helyesli, csakis azon óhajának kíván kifejezést adni, hogy püspökeink és főgondnokaink közt különbség ne tétessék, s azok mind a tizen üléssel birjanak az új főrendiházban. Utánna Szász Károly dunamelléki püspök emelt szót, s adott be egy hosszabb indokollással ellátott javaslatot, melynek lényege az, hogy a ref. egyház részéről a főrendiházi tagság jogát elfogadtatni óhajtja, de csupán a teljes jogegyenlőség alapján, hogy t. i. mind az 5 egyházkerület püspökei és főgondnokai meghívassanak.

Ráday Gedeon Szász K. javaslatát pártolta.

György Endre a kormány álláspontját próbálta megokolni.

Szóltak még e kérdéshez Fejes István, Jeney Viktor, Szentpétery Sámuel. A többség végre Szász K. javaslatát fogadta el. Fejes István fenntartotta különvéleményét.

— Negyedik nap. —

Az ülést d. e 10 órakor Vay Miklós báró nyitotta meg.

Napirend előtt Vályi János bemutatta a jogügyi és közgazgatási bizottság jelentését az egyháznak a főrendiházban leendő képviseltetése tárgyában.

A napirend során első tárgy a középiskoláknak adandó államsegély kérdése.

Tóth Sámuel, mint az e tárgyban kiküldött külön bizottság előadója, terjedelmes munkálattal terjeszt be, mely részletesen kimutatja, hogy a felekezet által fentartott minden egyes középiskola mily mértékű segélyezésre van szorulva. E szerint csak a n.-enyedi, kisújszállási, hajdu-nánási, hajdu-böszörményi, m.-turi, halasi s részben a debreczeni és sárospataki gimnáziumok azok, melyek meglevő anyagi eszközeikkel a törvény és a kor követelményeinek megfelelőeknek. A többiek, miután az amugy is tulterhelt hűvek áldozatkészségére aligha lehetne ma sikeresen apellálni, kétségtelenül rászorulnak az államsegélyre. Csak hogy azok a feltételek, melyekhez a törvény a segély megadását köti, mind az egyház autonómiája szempontjából, mind általános didaktikai szempontból igen aggályosak. A bizottság azt javasolja tehát, írjon fel a convent a közoktatási miniszterhez, hogy ez a törvényben említett megszorítások nélkül, nevezetesen a nélkül, hogy a segélyezett iskolákhoz a miniszter is nevezzen ki tanárokat s a nélkül, hogy a tanárookra a legfelsőbb fegyelmi hatóságát fentartaná, s végül a nélkül, hogy az ily iskolák a kormány által meghatározott tanterv elfogadására kényszerítettnek: a kimutatott szükséghez képest

segélyezze a ref. középiskolákat fölszerelési czélokra, egyszersmindenkorrá 100,000 frttal, azonfelül pedig ugyanoly összegű évi átalánnyal. Ez összeg ne az egyes iskoláknak, hanem a conventnek, mint iskolai főhatóságnak kezébe adassék, mely annak felhasználásáról évenként részletes számadást fog a kormánynak bemutatni.

Fejes István elfogadja a javaslatot, mint a mely megfelel amaz indítványnak, melyet e tárgyban a tiszáninzeni kerület tett.

Szász Károly szintén elfogadja a javaslatot, de nem amaz érvelés értelmében, melylyel az elfogadást Fejes indokolta. Szerinte a javasolt felirat nem czéloz egyebet, minthogy a miniszter a segélyt a convent utján juttassa az egyes iskolák arról, hogy a segélyezés ne az 1883. XXX. t.-cz.-ben kikötött feltételek mellett történjék, szó sem lehet. Nem vitatkozik azon, jól van-e ez így, vagy sem; de a törvény meghozatott, az kötelez mindenkit, a minisztert is. S itt felmerült gyanúsításokkal szemben, mintha — a mint Mocsáry Lajos egy ízben mondta, — a törvény illető szakaszának létrejötténél ő lett volna a boszorkány-üst keverője, kijelenti, hogy ez nem áll. A törvénynek ép ez a szakasza az, mely benne volt a 12 év előtt, még br. Eötvös József idejében készített tervezetben is, s azóta változatlanul megmaradt. Az nem ő tőle, hanem Molnár Aladártól eredt, ő annak semmiféle keverője nem volt. Egyébként ő e feltételeket sem alkotmányi, még kevésbé didaktikai szempontból veszedelmeseknek nem tartja. A mit az előtte szóló a tankönyvekről felhozott, a szülő megkívánja jegyezni, hogy állami tankönyvek nincsenek, hanem csak az állam által, a teljesen független közoktatási tanács véleménye alapján ajánlott, vagy tankönyvül elfogadott tankönyvek. — Hogy a latin nyelvtant összehasonlító módszer alapján tanítják s a magyar nyelvtant a szerinte is kifogásolható Simonyi-féle nyelvtan alapján, a fölött lehet vitatkozni, de nem itt a konventben. Nem tartja megállhatónak az előtte szólónak azt az aggodalmát sem, hogy az olyan középiskolákban, hol a tanárok egy része a miniszter kinevezése alapján jut a tanári székbe, a tanárok közt surlódások fognak támadni. Ez sokkal inkább az egyéni simpathia kérdése. Végül ujolag kijelenti, hogy elfogadja a bizottság javaslatát oly értelemben, hogy a convent — a törvény rendelkezéseinek keretén belül — kérje a segélyt a kormánnytól.

Filó Lajos csupán annak kijelentését szeretné még a feliratba felvételni, hogy a felekezet azzal, hogy a 83-diki törvény alapján az államsegélyt igénybe veszi, az 1848. XX. t.-cz.-ben kimondott elvet megoldottnak nem tekinti. Szilágyi Dezső indítványozza, hogy a miniszterhez intézendő feliratnak — a javaslat konkluziója szellemében való — szövegezésére bizottság küldessék ki.

Kerkápoly Károly hozzájárul Szilágyi indítványához, s különösen kiemeli, hogy a feliratban kerülendő minden olyan kifejezés, mely arra engedne következtetést, mintha az egyház a közoktatás ügyében hozott áldozatainak sorát berekesztettnek tekintené. Figyelmeztet továbbá arra, hogy ama dotációk fejében, melyeket a kath. egyház az állam részéről élvez, a kormány viszont a kath. iskolák rendelkező hatósága, ily viszonyban lépni pedig a kormánnyal egy református ember sem óhajt.

Degenfeld József gróf nem fogadja el a bizottság javaslatát, mert a jelentésből nem tűnik ki eléggé, hogy az államsegélyt csakugyan szükséges igénybe venni. Ajánlja, hogy a jelentés e részben való kiegészítés végett adassék vissza a bizottságnak.

Ezután a convent a bizottság javaslatát, Szilágyi Dezső indítványa értelmében, elfogadta s a feliratot szövegező bizottság tagjaivá Szilágyi Dezsőt, Kerkápoly Károlyt, Mocsáry Lajost, Filó Lajost, Szász Károly és Tóth Sámuel választotta.

Következett a tiszántuli kerület előterjesztése, mely mellett a mármaroszi gymnasiumot fentartó pártfogóság és a kormány közt államsegély iránt kötött szerződést jóváhagyás végett bemutatja. Tóth Sámuel jelenti, hogy a kerület a jóváhagyást javasolja, oly feltétellel, hogy a szerződésből a miniszter fegyelmi főhatóságára vonatkozó passzus kihagyassék. Mocsáry Lajos azon a véleményen van, hogy az előbbi határozattal ez az ügy is eldöntetett, s a szerződésre vonatkozó intézkedés függőben tartandó addig, míg az államsegély kérdése — az imént hozott határozat folytán — általában eldől. Igen hosszas és emelkedett vita után szavazás kéretvén, Mocsáry indítványa 17 szóval 7 ellen elfogadtatott, vagyis a szerződés ügye — a közoktatási miniszterhez intézendő felirat eldőltekig — függőben marad.

Az ülés utolsó tárgya volt a tiszántuli kerület javaslata, mely szerint a belügyminiszter megkeresendő, hogy a nazarénus rajongók faluzását rendőri beavatkozással akadályozza meg; egyben az angol biblia-terjesztő társulat is fölkérendő, hogy ügynökeiül csak a törvényesen bevett vallásfelekezetekhez tartozó egyéneket bizzon meg. A javaslatot egyhangulag elfogadták.

Az ülés d. u. 2 órakor végződött.

*

— Ötödik nap. —

A főrendiházban való részvétünk nagy fontosságú vitája folyt, melyet a convent a hatodik napra, szombatra is áthozatott. A tárgy vitális jelentőségénél fogva erről részletesen a jövő számunkban.

KIVONAT A CONVENTI JEGYZŐKÖNYVBŐL.

(Az ev. ref. egyházi közalapból segélyezettettek következő egyházak:)

Lőrinczréve, szegénysége miatt, általános céljaira, segélyzendő	frt. 200
Fel-Ényed épületei kijavítására segélyzendő	100
Nagy-Lak, temploma kijavítására	100
Sz.-Mihályfalva, temploma megújítására, de nem egyszersmind a toronyra is segélyzendő	200
Csombord, elszegényedett kis egyház, minden épülete romlásnak indult vagy hiányzik; ezek javítására segélyzendő	200
M.-Kapud, temploma kijavítására, segélyzendő	100
Maros-Ujvár, papi lak építésére, mint sok áldozatot hozott új egyház, segélyzendő	300
Túr, bár szegénysége kétségtelen, de építése még halasztható lévén, most nem segélyzendő	—
Csekelaka, az építési költségvetés nem lévén mellékelve, segélyezésre nem ajánlatik	—
Istvánháza, templomépítésből maradt adóssága törlesztésére és a papilak befedésére segélyzendő	100
Hadrév, építkezési célja még halasztható lévén, nem segélyzendő	—
Mező-Nagy-Csány, épületei kisebb mérvű javítását vagyonos hivei is eszközölhetik; harangra pedig égetőbb szükségek miatt segély nem adható	—
Gerend, régi templomának, de nem egyszersmind tornyának is helyreállítására segélyzendő	300
Perecsen, templomjavításra	200
Abafája, " "	500
Erdő-Szengyel, leányegyh. templomépítésre seg.	200
Moson-Bő, temploma helyreállítására	200

Csikfalva, temploma kijavítására segélyzendő	200
Szováta, közelebből alakult leányegyh. új templomépítésre segélyzendő	200
Maros-Sz.-György, most szervezkedő leányegyh. új templom és iskolaépítésre segélyzendő	200
Nyárad-Sz.-László, leányegyház, templom építésre, segélyzendő	100
Nyomát, iskolai czélokra, segélyzendő	50
Maros-Sz.-Király, papilak építésre, 102 kat. hold földje lévén, szegényebb folyamodókra való tekintetből nem segélyezhető	—
Magyarós, adósságai törlesztésére, segélyzendő	200
Iklánd, templomépítésre, mint szegény és igen szorgalmas kis egyház, segélyzendő	300
Harczó, leányegyház, iskolaépítésre, mint szorgalmas egyház, segélyzendő	100
Hagymás-Bodon, adósságai törlesztésére, segély.	200
Kendő, iskolaépítésre, segélyzendő	100
Bede-Sz.-Háromság, papi fizetés javítására kért segélyt; de az ily czélu folyamodványok nem a gyülekezet, hanem a lelkész által lévén beadandók, bár mind a gyülekezet, mind a lelkész szegénysége kétségtelen, alaki hiány miatt nem segélyezhető	—
Maros-Keresztur, temploma bevégzésére és iskolaépítésre, segélyzendő	200
Szent-Gerlácze, kepe-megváltásra kért segélyt, mely semmi körülmények közt sem teljesíthető. Az egyházmegye és kerület a kérés célját a papi fizetés javítására módosítva, segélyezésre ajánlja; de az ily czélu kérések betérjesztésének más útja lévén, ezen alakban nem segélyezhető	—
Csóka, templomépítésre, de nem egyszersmind a toronyra is, segélyzendő	150
Lőrinczfalva, temploma helyreállítására segély.	100
Káposztás-Sz.-Miklós-Csiba, szegényebb folyamodókra való tekintetből nem segélyezhető	—
Vadasd, templomépítésre, de nem egyszersmind a toronyra is, segélyzendő	150
Nyárad-Sz.-Imre, tanítói lak építésre, segélyz.	100
Vaja, építkezése még halasztható lévén, nem segélyzendő	—
Kis-Görgény, leányegyház, új lévitai laképítésére, segélyzendő	100
Gyalakuta, adósságai törlesztésére, bár népes, de közelebből sokat építkezett egyh. segélyzendő	100
Fintaháza, adósságai törlesztésére, tekintettel arra, hogy maga felsegítésére az utolsó tíz évben sok áldozatot hozott, segélyzendő	200
Seprőd, most szervezkedő leányegyház, tekintettel a hivek által hozott tetemes áldozatokra, általános czélokra segélyzendő	100
Tompa, iskola építésre segélyzendő	100
Száltelek, leányegyh. templomépítésre, segélyz.	100
Búzás-Besenyő, kepeleszállításra kérvén, ily czélu kérés nem teljesíthető	—
Kis-Álmás, templom kijavítására segélyzendő	200
Harangláb, elszegényedett egyh. általános gyülekezeti czélokra segélyzendő	100
Hari, temploma kijavítására, mint a közelebbi években sok áldozatot hozott kis egyh. segélyz.	300
Hévíz, szegénysége miatt általános gyülekezeti czélokra segélyzendő	200
Erősa, templomjavításra és kántori laképítésre segélyzendő	400
Ikafalva, papilak építésére és templom felszerelésre, mint közelebből igen nagy áldozatokat hozott szegény község segélyzendő	500

<i>Tövis</i> , régi temploma kijavítására, tekintve, hogy e célra folyvást nagy kiadásai vannak	frt. 500
<i>Alvincz</i> , régi temploma kijavítására, mely az utóbbi években is sokat költött	400
<i>Vingárd</i> , templomjavítás befejezésre és a paplak újból fedésére, segélyzendő	150
<i>Alsó és Felső-Detrehem és M.-K/k.</i> Oláh vidéken levő ujonnan alakuló leánygyh. iskolai czélokra	200
<i>Fézeté</i> , (puszta) ujonnan alakuló fiók egyh. imaház és iskola építésre s levéltári fizetés pótlására kért segélyt; de egyh. kerülete jelentése szerint az iskola-helyiség még nem lévén megszerezve, segélyezésre nem ajánlatik	—
<i>Pitest</i> , oláhországi missio egyh. a ref. magyar iskola fenntartására	250
Erdélyi egyházak összesen:	8950

Lelkészek kérvényei:

<i>Péter Albert</i> , rápolti, csekély díjazásu, népes családú s elemi károkat szenvedett lelkész segélyz.	frt. 100
<i>Páljános Károly</i> , rákosdi, csekély díjazásu, népes családú lelkész, segélyzendő	100
<i>Tamó Gyula</i> , alpestesi lelk. bár csekély díjazásu, de mint magános fiatal ember segélyezésre nem ajánlható.	—
<i>Csiszér Pál</i> , nagy-pestényi lelkész seg. nem aj.	—
<i>Bertalan József</i> , aranyos polyáni, csekély díjazásu lelkész, segélyzendő	50
<i>Kocsis Dénes</i> , túri, csekély díjazásu, agg lelkész, segélyzendő	100
<i>Pap Dávid</i> , nagy-laki csekély díjazásu, elemi károkat szenvedett lelkész, segélyzendő	50
<i>Ferenczi József</i> , bádoki nagyon csekély díjazásu agg lelkész, segélyzendő	50
<i>Pap Elek</i> , lőrinczfalvi, csekély díjazásu, nagyon népes családú, beteg, agg lelkész, segélyzendő	100
<i>Ráduly Sámuel</i> , maros-sz.-királyi, igen csekély díjazásu s mégis adminisztratort tartó, teljesen vak, agg lelkész, segélyzendő	100
<i>Kis Pál</i> , hagymás bodoni, csekély díjazásu, beteges agg lelkész, segélyzendő	100
<i>Erdélyi Sámuel</i> , székesi, csekély díjazásu, népes családú, megnyomorodott lelkész	100
<i>Staudner Mátyás</i> , bö-mosoni lelkész, bár csekély díjazásu, de még fiatal lévén, segélyre nem ajánl	—
<i>Simon Elek</i> , vadasdi, csekély díj. s népes családú lelkész, segélyzendő	50
<i>Bogdán József</i> , gyalakutai, csek. díj. lelk. seg.	50
<i>Gáspár Lajos</i> , hagymás-bodoni tanító kérvénye figyelembe vehető nem volt, mivel a közalapból tanítók nem segélyeztetnek	—
<i>Vajda Károly</i> , száteleki, 30 frt évi fizetéssel s népes családdal bíró öreg lévita, segélyzendő	100
<i>Orbán József</i> , szőkefalvi, csek. díj. lelk. seg.	100
<i>Józsa Ferencz</i> , küsküllővári csek. díj. lelk. „	100
<i>Benedek Ferencz</i> , haranglábi esperes lelk. kerülete által segélyre nem ajánlatván, a segélyzendők közé nem vétetett fel	—
<i>Fábián Domokos</i> , egrestői lelkész-tanító, csek. díj. s családja betegeskedésére tekintettel, segélyz.	100
<i>Ágoston Mózes</i> , balázsfalvi csek. díj. lelk. „	150
<i>Lukács Ferencz</i> , mihályfalvi, nagyon csek. díj. agg lelkész, segélyzendő	100
<i>Balázs Imre</i> , fehér-egyházi. csek. díj. lelk. seg.	100
<i>Kádár Domokos</i> , égei, csek. díj. lelkész „	80

Ágoston Pál, sepsi sz.-királyi, csek. díj s népes családú lelkész, segélyzendő . . . 150
Erdélyi ker. összesen: 1930
INCZE LAJOS,
ev. ref. papnöv.

AZ ÁLL. IGAZGATÓ-TANÁCS ÜLÉSÉBŐL.

Kolozsvárt, 1884. nov. 9.

Elnökölt dr. Kolozsvári Sándor igazgató-tanácsos, mint helyettes elnök; jelen voltak Gyarmathy Miklós, Parrádi Kálmán, Székely János és dr. Szász Béla igazgató-tanácsosok, Szabó Ádám számvevő, Deák József pénztárnok és Bodor Antal titkár.

Az időközben ellátott ügyek bejelentése és helybenhagyó tudomásul vétele után előterjesztett az egyházi épületek tömeges tűzbiztosítása tárgyában beadott ajánlatok elbírálására és véleményes jelentéstételre kinevezett bizottság jelentése, melynek alapján egy a tűzbiztosítási díjakra, mint az előzetesen fennállott szerződvényi idő alatt tapasztalt méltányos eljárásra tekintettel, az első magyar általános biztosító-társaság ajánlata elvileg elfogadhatott s felszólított e biztosító-társaság ezen kedvezményezett biztosításnak a papok, tanítók s az egyházkerületi közgyűlés tagjai vagyoni felezésére nézve is leendő kiterjesztésére s más kedvezmények nyújtására.

A tacsai egyházközség által felekezeti iskolája megszüntetése alkalmával a tacsai állami iskola évi segélyezésére magára vállalt évi javadalomösszeg felvétele s kifizetése végett decan afiához intézett többszöri meghagyásra sem tétetvén intézkedés, a hátrálékból 100 forint összeg kiutaltatott decan afiát, mint kentelki papot illető tized-kárpótlási kamat terhére az állami iskolai alap javára.

Az udvarhelyi egyházmegye ajánlattal felterjesztvén a m.-dályai egyházközségünk kérvényét az iránt, hogy felekezeti iskolájának megszüntetése s iskolahelyiségének községi iskolai célra átbocsátása engedtesse meg: az egyházközség esperesi uton figyelmeztetett, hogy a község lakosai csaknem kizárólag hitsorsosaink lévén, csak azon esetben engedhető meg felekezeti iskolájának megszüntetése, ha a község két tanítónak berendezendő iskolát állitana fel, melynek egyik tanítója az énekevezéri teendőket is végezné.

A kinevezett bizottság beadván jelentését és az átadási és átvételi jegyzőkönyvet b. e. Nagy Péter püspök ur kezeltése alatt állott iratoknak és tárgyaknak, valamint ellenőrzése alatt állott egyházkerületi értékeknek a néhai püspök ur utódaitól átvételéről és nt. Szász Domokos helyettes-püspök afia kezéhez lett átadásáról felvett jegyzőkönyvet, — melynek egyik példánya az átadó örökösöknek, második példánya átvevő t. püspöknek adatott át, a harmadik példánya pedig az egyházkerületi levéltárba helyeztetett: a bizottság jelentése tudomásul vétetett s a már betelt pénztári könyvek helyett nyitandó új könyvek-re s vezetésére nézve javaslatételre bizottság nevezetett ki.

Óralya boldogfalvi egyházközség a régóta lakatlan papi lak és iskola-szoba lakhatóvá tételére szükséges költségek fedezése céljából 300 frtot kérvén kiutaltatni utasított, költség-vetés készítésére, s ha a patronusi javadalmakból nem lesz fedezhető a kiadás, azon esetben kérelme tekintetbe fog vétetni.

Ezenkívül ellátott még több, kisebb jelentőségű ügydarab. r. l.

PROTESTÁNS KÖZLÖNY

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

MEGJELENIK MINDEN VASÁRNAP.

SZERKESZTŐSÉGI SZÁLLÁS:

b.-farkas-utca 16. szám, hova a lap szellemi ügyeit illető küldemények a szerkesztő nevére címzendők.

ELŐFIZETÉSI ÁR:

Egész évre 6 frt. félévre 3 frt. évnegyedre

1 frt 50 kr.

HIRDETÉSI DIJ:

Egy négyszög centiméternyi tér egyszeri hirdetésnél 3 kr.

KÉZIRATOK NEM ADATNAK VISSZA.

KIADÓHIVATAL:

„Magyar Polgár“ nyomdája, b.-közép-utca 4. sz., hova az előfizetések és hirdetési díjak küldendők.

FELELŐS SZERKESZTŐ: SÁNDOR JÓZSEF. — KIADÓ: AJTAI K. ALBERT.

Tartalom: A convent után. — A convent. — Egyházunk a felsőházban. — Középiskoláink államsegélye. — Az országos közalapból, az erdélyi egyházkerületből segélyben részesítettetek — Az áll. igazg. tanács üléséből. — Irodalom. — Különlélek. — A szerkesztő postája. — Kiadói szó.

A CONVENT UTÁN.

Az egyesülés nagy munkáját előkészítő conventek óta legfőbb végrehajtó-testületünk egyszer sem végzett oly kimagasló és messzevágó munkákat, mint ez idén, f. hó 17—23 napjai között, Budapesten. Maga az időtartam és jó hosszú tárgysorozat eléggé jelzi az idejükhöz tartozó nagyfontosságát, de még inkább néhány azok közül a tárgyak közül, a melyek tanácskozása és elintézése alá kerültek.

Mindjárt a legelső tanácskozási tárgyak között foglalt helyet az országos közalap első próbatéte: az első kiosztás.

Ez egyesülés egyik legnevezetesebb alkotásaként az országos közalap létesítése való idején méltán üdvözölve, de, ne tagadjuk, némi aggodalommal is tekintve. Nagy várakozással néztünk elébe mindannyian s biztattuk is magunkat, hogy tehetjük is nagy reménykedéssel — de el nem titkolhattuk magunk előtt, hogy az idők teréhez és az életviszonyok nehézségéhez képest némi kételkedéssel is. S legkivált azok, kik helyzetünkönél fogva némi áttekintést nyerhettünk az ügy egész folyamata fölött, valamint, a kik tudtuk, hogy néhol és pedig épen a legnevezetesebb pontokon is, határozott ellenállás is fejlett ki e nagyjelentőségű intézmény irányában: szinte remegve gondolánk az első kimutatásra, mely a mily lélekemelő lehet vala siker esetén, épen annyira főnhagyá a félsiker, vagy épen a kudarcz lehetőségét.

Istennek, a protestantismusnak szellemét any-

nyi vész között védő Istenünknek legyen hála, hogy aggodalmaink, a mi a kudarczot illeti, teljesen, sőt még a siker mértékére is részben alaptalanok valának. Az első év, könnyen érthető, negyvenötvenezer forintnyi hátraléka mellett is, hetvenháromezer forintnyi bevétel, huszezer forinton felüli tőkésítés, negyvenezer forintot meghaladó kiosztás és kilencezer forintnyi átvitel a következő év számlájára — ime az első eredmény, melyre valóban viszonyainkat és erőnket ösmervé, nincs miért pirulva gondolnunk és rámutatnunk!

S ha mi, a kiknek ez eredmény gyakorlati előidézésében minél kevesebb részünk volt, pirulás nélkül gondolhatunk az elért sikerre, mily méltó önértéssel, sőt büszkeséggel nézhetnek azok, a kik papjaink, espereseink közül magának az eredménynek elérésében az oroszlanrészt követelhetik maguknak, a midőn tudják, tudhatják, hogy munkájuk, fáradozásaik, rábeszélésük, példájuk valának azok a viasz-sejtek, a melyek az anyaszentegyház ez édes mézét: a szükölködő testvérek és egyházak ez arany nedűjét a nagy kaptár számára összefogták és megtartották, s most egy-magának egyházkerületünknek tizenegyezer forintnyi, ez aránylag legnagyobb*) összegű, adományban térítették vissza. Hála és elismerés érte azoknak, a kiket megillet és ez szolgáljon buzdításul is a jövőre!

A második, nemkevesebb jelentős, elintézett kérdés az állam-segélynek közép-tanodáink által az 1883. XXX. tcz. értelmében leendő igénybevétele vala.

A convent egy ismeretes kis töredéke megpróbálta ugyan e kérdésből is politikai tőkét kovácsolni, s az idézett törvény merev visszautasi-

*) Aránylagos szegénységünk mellett jezt legkivált kérvényeink jól felszerelt voltának köszönhetjük. Hja! a többi egyházkerületnek nincs az átkos központosítást képviselő — igazgató-tanácsa.

tásával az 1848. XX. tcz. 3. §-ának álláspontjára helyezkedni.

A tulnyomó többség, azonban, hivatásának magaslatán nem ignorálhatta az állam törvényének követelményeit s épen azért köteles hódolattal hajolva meg az állam souverainitása előtt, kérvénnyel járult az államkormányhoz, hogy valamennyi segélyre szorult középiskoláinkat illetőleg ne az egyes testületekkel, hanem az egyetemes conventtel köttessék összleges szerződés, az igénybe veendő egész állam-segélyről e legfőbb kormányzó-testület tartozván számolással, mind a mi illeti az egyszersmindenkorra kért százezer forintnyi segélyt, mind pedig a majdan megállapítandó évi kilenczven egy pár ezer forintnyi rendszeres járulékot.

Az államsegély ily módu kiszolgáltatása iránt támasztott igény a törvény bizonyos mértékben bővebb magyarázatára szorul ugyan, remélhető azonban hogy a convent nagyméltóságú elnöksége és a teljes jóakaratu magyar kormány a megoldási módokat is megfogják találni, a reformált közoktatásügynek s egyszersmind a magyar államnak is nagy előnyére.

Legtöbb vitára a harmadik. immár teljesen közjogi természetű kérdés adott a conventen okot: felekezetiünk képviseltetése az ujan alkotandó felsőházban. Az egyház tanácskozó termében is szélbaloskodni szerető búsmagyarok e ponton is megkisértették oppositójuk érvényesítését, részint az állami törvényhozásban való részvétel merev visszautasításával, részint avval a követeléssel, hogy egyházunk felsőházi képviselőit maga az egyház válaszsza meg ciklusonként: a józan többség azonban örömmel fogadta a vallás-egyenlőség elvének e ponton leendő érvényesítését s avval az iránti ohájának adott kifejezést, hogy e képviseltetés ne csak névszerint való, hanem valamennyi egyházkerületünkre kiterjedő legyen.

Hogy a magát kiválóan nemzetinek és magyarnak érző reformált egyház a magyar nemzet törvényhozásában az őt megillető jogot gyakorolhassa, nemhogy hitczikkeinkkel, de még egyházszervezetünkkel sem ellenkezik; hogy pedig e képviselet minden egyházkerületünkre kiterjedő legyen: azt azt anyaszentegyházunk történelmi fejlődése követeli meg.

Meg lesz-e, a mai körülmények közt, a kifejezett óhaj kívánt sikere: a jövő fogja bebizonyítani, — talán épen azon az áron, hogy a r. kath. czimzetes püspökök is benn fognak maradni az új felsőházban is. Vederemo.

Ime, csak e három röviden vázolt kérdés is, mily mélyen érdeklő egyházunk életérdekének gyökereit, s a midőn ez évi conventünk ily kérdéseket oly megfelelő módon oldott meg: meg-

elégedéssel tekinthet működésére — pedig egyik még a felsoroltaknál is messzibb vágó határozatról nem is szólottunk. De erről egy más alkalommal.

L-t.

A CONVENT.

— Ötödik nap. —

A convent pénteken kezdte meg a vitát a *főrendiház reformjának* minket illető kérdéseiben. Mint már irtuk, a javaslatételre kiküldött bizottság két indítványt mutatott be: a *Szász Károlyét* és a *Fejes Istvánét*, előbbi a bizottság többségének javaslata gyanánt.

Az ülés d. e. 10 órakor nyílt meg, s néhány kevésbé jelentős ügy elintézése után *Tóth Sámuel* jegyző egyszerűen bemutatta a két javaslatot. A kisebbség javaslatát már jeleztük, a többségét külön közöljük.

Szász Károly, mint a többségi javaslat előadója, fölveti azt a kérdést, szóljon-e egyáltalán a convent, mely ez irányban felszólítást nem nyert, a főrendiház reformjához, különösen tekintve azt, hogy a parlament, mint souverain testület, kikéretlen véleményekre aligha fog hallgatni. A másik kérdés az: egyszerűen maga számára hozzon-e a convent határozatot, vagy pedig felirjon a képviselőházhoz.

Fejes István: Az összes Európában egy ref. egyházban sem érvényesült oly mérvben az önkormányzat teljessége, mint hazánkban; ez önkormányzatnak a társadalomra nézve oly áldásos hatásai voltak eddig a népek minden rétegére, hogy a meddig a ref. egyház hatása kiterjed, annak szellemi vezérlete mellett a társadalmi haladás egyensulya biztosítva van és ott társadalmi rázkódásoktól tartani sem lehet, oly hatálylyal képviseli egyházunk a szabadság és a rend eszméjét együtt. Miután látja azonban, hogy egyházunk ezeknek ellenére most a főrendiházban résztvenni kíván, ez opportunitás alapjára ráállani ő is hajlandó, de oly föltételek mellett, melyek amaz álláspontnak lehetőleg korrekтивumul szolgáljanak. E korrekтивumok többfélék lehetnek, s ezekre nézve már hajlandó azt elfogadni, a mi legczélirányosabbnak látszik. Javaslatát elfogadás végett ajánlja.

Mocsáry Lajos: Tévedés azt hinni, hogy a kormány, a jogegyenlőség megvalósításáértad helyet püspökeinknek és főgondnokainknak a felsőházban. A jogegylőség látszata csak ürügyül szolgál a kormánynak arra, hogy a kath. klérust benn tARTHASSA. Azt kérde, mi lesz a haszna, ha főfunkcionáriusaink ott fognak ülni a felsőházban? Az, hogy e testületben — minden politikai okosság ellenére, — az egyházi elem tulságos lesz, mig nem jön egy valósággal szabadelvű kor, s kidobnak onnan minket is azokkal együtt; a kiknek társaivá szegődtünk. A püspök, mint a főrendiház tagja, kénytelen lesz ex professo politikával foglalkozni. Természetesen fog ebből következni, hogy a püspök-választásnál is döntők lesznek a politikai párt-szemponatok. Így a kisebbség javaslatát egyház-alkotmányi szempontból sokkal jobbnak látván, arra szavaz.

Filó Lajos nem pártolja Fejes álláspontját; mert ha a felsőházi tagság hitelveinkkel és autonomiánkkal ellenkeznék, mint a hogy ő mondja, akkor semmiféle opportunitásból sem volna szabad elfogadni a felsőházi tagságot, mint a hogy ő elfogadni akarja. De a dolog nem úgy áll. A felsőházi képviseltetés nem ellenkezik sem hitelveinkkel, sem autonomiánkkal. Annak sem forog fenn szüksége, hogy az egyház válaszsza a képviselőt a felsőházba, s ne legyen e jog a püs-

pöki és főgondnoki álláshoz kötve. Hiszen a püspököket és főgondnokokat mi választjuk s így azok bizalmi férfaink, mintkormányzóink, legtermészetesebb képviselői egyházunknak a felsőházban is. Kifejezi, hogy a törvényjavaslat nemcsak püspökeink, de főgondnokaink is helyet foglalnak a felsőházban, s így a törvényjavaslat figyelemmel volt egyházi szervezetünk azon lényeges sajátosságára, mely szerint mi nem csupán lelkészi, hanem világi elnökök, vagyis kettős elnökség által kormányoztatunk. Minthogy azonban ő is szükségesnek látja, hogy valamennyi püspökeink és főgondnokaink helyet foglaljanak a felsőházban, ennél fogva a Szász Károly javaslatát, indokai alapján elfogadja.

Kovács Albert történelmi példákkal, nevezetesen Genfnek Calvin idejében való theokratikus alkotmányával, valamint az erdélyi ref. egyház történetével bizonyítja, hogy az egyház s az állam közti kapcsolat a kálvinizmussal nemcsak nem ellenkezik, hanem ugyszólván benne foglaltatik. Hierarchikus tendenciák fölébredésétől nincs mit tartani, mert ahhoz pénz szükséges, a mi püspökeinknek annyira nincs, hogy nem a hierarchia miatt aggódni, hanem őket tisztességesebben dotálni volna kötelességünk. Mocsáry radikalizmusával nem érthet egyet. A felsőháznak oly elemeket kell magában foglalnia, melyek konzervatív érdekeket képviselnek. Ily elem az egyház. Épen azért ő szívesen látja a felsőházban a kath. klérust s egyuttal helyet kíván ott a protestáns egyházak képviselőinek. Ohajtván azonban a képviseltetésnél a jogegyenlőségérvényesülését, helyesli a Szász Károly javaslata által kontemplált feliratot, s azt elfogadja.

Jenei Viktor a felsőház jogosultságát abban látja, ha az minden törvényjavaslatot különböző magasabb érdekek szempontjából felülvizsgál. Az egyházak ily magasabb érdekeket képviselnek, joguk van tehát rá, hogy a felsőházban helyet foglaljanak. Vakmerő állítás az, hogy a kath. klérus otléte anomália. E radikális felfogással szemben ő a történelmi jogfejlődés alapján áll, s a mint a természetben nincsenek ugrások, a politikában sem akar ilyeneket elkövetni. A jogfejlődés hozza magával, hogy már a ref. egyház képviselői se legyenek a felsőházból kizárva. Hogy e képviselők külön választassanak — mint azt Fejes kívánná — azt még gondolatnak is perhorreszkálja. Hisz akkor e választás módját meghatározó törvény vagy az államnak az egyházra, vagy az egyháznak az államra rátukmálnia kellene s illetéktelenül beavatkozni egymás jogkörébe. Elfogadja a többségi javaslatot. —

Többek hozzászólása után Tisza László, ki szintén elfogadja a javaslatot — megjegyezte, hogy az egyház nem egy arisztokratikus főrendiházba fogja képviselőit küldeni. Szeremley Sámuel kijelenti, hogy egyik javaslatot sem fogadja el.

Ezzel az ülés d. u. 2 órakor végződött.

*

— Hatodik nap. —

A convent szombaton befejezte a vitát a főrendiházban való részvétel fölött, s határozatot hozott, elfogadván a bizottsági többségnek Szász Károly által fogalmazott javaslatát.

Az ülés délelőtt 10 órakor Vay Miklós báró elnök által megnyitvatván, miután a múlt ülés jegyzőkönyve hitelesítettett.

Körmendy Sándor egyházi szempontokból kívánt a kérdéshez hozzászólni. Ő is azt vallja, hogy az egyház férfainak nincs a főrendiházban helyök, s e részben nem a Révész Imre tekintélyére hivatkozik, hanem a Krisztuséra, ki megmondá: „Az én világom nem e világból való.“ Egyéb-

ként megjegyzi, hogy a convent e kérdésben nincs feljogosítva dönteni, hanem csak az egyház egyeteme: a zsinat. Egyik javaslatot sem fogadta el.

Id. Kiss Áron: A püspökök és főgondnokok vannak jogositva az egyházat mindenkivel szemben, fel a trónig képviselni, a zsinati törvények szellemében, ha nem is bétűje szerint, eo ipso jogositvák erre a felsőházban is. Elfogadja a többségi javaslatot.

Szólásra senki sem lévén följegyezve, az előadók mondták el zárbeszédeiket.

Szász Károly igen röviden utalt a javaslat mellett előtte felszólaltak érveire, s magának a javaslatnak indokolására.

Fejes István szintén igen röviden szolt. Kovács Albert történelmi fejtegetéseivel szemben megjegyzé, hogy bármiképen alakult másutt a ref. egyház alkotmánya, nálunk presbyteriális zsinati szerkezete van, s a szót ezt fönn is kívánja tartani.

Miután még Mocsáry Lajos és Kovács Albert személyes kérdésben szólottak, következett a szavazás s a convent mintegy $\frac{2}{3}$ többséggel a bizottsági többség javaslatát fogadta el.

A misszió-bizottság jelentése alapján, melyet Körmendy Sándor terjesztett elő, a Duna felső vidékén, Moldva-Oláhorországban, Szlavoniában levő misszió-egyházaknak és lelkészeknek a convent segélyt szavazott meg. A bizottságnak azt a javaslatát, hogy a convent lépjen szövetségbe a németországi Gusztáv Adolf-egyesülettel, külön bizottsághoz utasította.

Ezután az anyakönyvi mintáivak rubrikáit állapította meg a convent.

*

— Hetedik nap. —

Az ülést d. e. 11 órakor nyitotta meg Vay Miklós báró elnök.

Tóth Sámuel jegyző előterjesztette a közjogi bizottság jelentését az egyházkerületektől felterjesztett vallási sérelmi esetek ügyében. A bizottság, minthogy a panaszok nagyrésze az illetéktelen kereszttelésekre vonatkozik, s e tekintetben a közoktatásügyi miniszter rendeleti uton intézkedett, azt javasolja, hogy az egyházkerületek felmerült sérelmeikkel egyenesen a közoktatásügyi miniszterhez való fordulatra utasítsanak, a convent csak az esetben látván a maga részéről beavatkozásnak szükségét, ha az egyházkerületek ott az orvoslást nem nyerik meg. A múltban felmerült eseteket feltüntető fölterjesztések oly hozzáadással lennének az egyházkerületekhez visszaküldendők, hogy a törvényellenesen anyakönyvbe vezetett ref. gyermekeknek a r. kath. anyakönyvből való kitörlése és az illetékes ref. egyházköztség anyakönyvébe való bevezetése a törvény alapján követeltessék és végrehajtsák. A bizottság javaslatát a convent elfogadta.

Az illavai egyház ref. lelkésze az iránt folyamodik a conventhez, hogy ő hatalmaztassék fel az Illava környékén minden ref. egyháztól igen távol lakó reformátusok vallási ellátására. A convent a kérvényt, a misszióügyi bizottsághoz tette át, mely a hasonló esetekre vonatkozó adatok egybegyűjtésével a convent által már megbízott.

Láng Károly moldva-oláhországi misszióbeli lelkész kérvényét, hogy feladatai könnyebb teljesíthetése végett az ő számára, missziója területére, utazási jegy váltassék, az illető egyházkerülethez tette át a convent.

Egyházkerületünk indítványát, hogy a népiskolai tanönyvek pályázat, vagy egyeseknek adandó megbízások útján minél előbb előállítsanak, az egyetemes tanügyi bizottsághoz tették át javaslattétel végett.

Következett ezután az ülés legfontosabb pontja, ama felirat felolvasása, melyet a convent, csütörtöki határozata értelmében, a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez az *államsegély* tárgyában intézni fog. A feliratot az e végből kiküldött külön bizottság előadója Filó Lajos szövegezte, s lapunk más helyén megtalálható.

A leiratot a convent egyhangu helyesléssel elfogadta, s szerkesztőjének, Filó Lajosnak, köszönetet szavazva, az elnökséget bizta meg, hogy az a feliratot a vallás- és közoktatási miniszternek átnyujtsa.

És ezzel a convent befejezte tárgyalásait; csupán azt határozták meg el, hogy a legközelebbi convent a jövő évi *octóber elején Pápán* fog megtartatni.

Vay Miklós báró halás köszönetét nyilvánítja a convent tagjainak támogatásukért s az elnézésért, melylyel hajlott kora gyöngíi iránt viseltettek. Köszönetét fejezte ki a jegyzőknek és Filó Lajosnak, ki az államsegély ügyében a kormányhoz intézendő fölrirat megírásával az egyházjavakra jeles szolgálatot teljesített. (Hosszas éljenzés.)

Beöthy Zsigmond a convent minden tagja nevében mond köszönetet az elnöknek, az isteni gondviselés különös kedvezését látván abban, hogy Vay Miklós báróban az egyház még mindig bírja egyik legfőbb támaszát. Kívánja, hogy az isteni kegyelem még sokáig tartsa meg az ő erejét a nemes munkára. (Hosszas éljenzés.)

A conventet *Kun* Bertalan püspök, egyházi elnök, szép imával rekesztette be.

EGYHÁZUNK A FELSŐHÁZBAN.

— Az elfogadott határozati javaslat. —

Az egyetemes convent, mint az egyetemes magyar reformált egyház képviselője, helyén valónak látja, hogy a kormány által a felsőház ujjá szervezése tárgyában a törvényhozáshoz benyújtott s már nyilvánosság elé jutott törvényjavaslat iránt, mely a magyar reformált egyházat is közérőli érdeklí, érdemlegesen nyilatkozzék s e részben a maga álláspontját megjelölje s általa jogosoknak vélt kívánalmait nyilvánítsa. Ennélfogva mindenekelőtt kijelenti, hogy a szóban levő törvényjavaslat azon intencióját, hogy az országgyűlés felsőházában, a magyar hazai közjog szerint eddig képviselt egyházak, ugymint a róm. és görög katolikus és a görögkeleti mellett, a protestáns egyházak is képviselést nyerjenek: az „e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve már az 1848: XX. t.-cz. 2. §-ában kimondott, de még eddig teljesen életbe nem léptetett s meg nem valósított“ tökéletes egyenlőség és viszonyosság felé egy újabb és fontos lépésnek tartja s mint ilyent, örömmel üdvözli. Nem kételkedik azonban kimondani, hogy azt a módot és arányt, a melyben a kormány által benyújtott törvényjavaslat a magyar reformált egyháznak a törvényhozás felsőházában képviselést kíván adni, sem méltányosnak és igazságosnak, sem általában az egyházaknak a törvényhozásban való képviseltetése elvi alapjával megegyezőnek nem tekintheti. Mert ha a tvjavaslat azon szándékolt intézkedése, mely szerint a reformált egyházat a maga öt főgondnoka és öt püspöke közül a hivatalra legidősebb három-három s így összesen hat tag képviselője, netalán az országban létező reformált vallású lelkek számának valamely más egyház, — vagy általában a többi egyházak lélekszámához való arányára van alapítva, még ha az arányosítás ily módja magában helyes és jogosult volna is, a tvjavaslatban felvett arányszám a többi, — valamennyi egyházakéhoz képest merőben helytelen a refor-

mált egyházra nézve minden irányban kedvezőtlen s így igazságtalan volna. Ámde a convent meggyőződése szerint a felsőházi képviselést nem alapulhat a lélekszám szerinti merev arányszámítás elvén, hanem vagy, mint némely felsőházaknál s némely közjogi elméletek szerint, az államot alkotó főbb elemek érdekképviselétének az elvén, vagy mint a magyar felsőháznál, a történelmi fejlődés folytonosságának az elvén kell alapulnia. A magyar felsőházban, mióta az fennáll, némely egyházak képviselve vannak és pedig nem lélekszámaik arányában, hanem történetileg megalakult, egyházi csoportosulataik szerints egyház-szervezetőknek megfelelőleg. A római katolikus, a gör. kath. és a görög keleti egyházak nem egymáshoz való lélekszámaik arányában, hanem valamennyi egyházmegyéik szerint nyertek képviselést és pedig saját (episkopális) szervezetőknek megfelelőleg, valamennyi megyés püspökei, illetőleg érsekeik által, tekintet nélkül egyes egyházmegyéik terjedelmé és lélekszáma különbségére. Ha most a törvényhozás, a vallásfelekezetek jogegyenlősége és a viszonyosság alapján elismeri a protestáns egyházak s jelesen a reformált egyháznak is a felsőházban való képviseltetése jogosultságát, ezt is ugyanazon történelmi alapon kell megvalósítania, vagy is a reformált egyházat is saját (presbiteri) szervezetének megfelelőleg, valamennyi egyházi főnökei, tehát minden főgondnoka és püspöke által (az erdélyi egyházkerületnek is, a jogegyenlőségénél fogva, csak egy főgondnokát számítva) kell képviseltetnie. Mert bár a convent a magyar reformált egyház egyetemességét s összetartozóságát, melynek épen ő maga is egyik kinyomata, mélyen érzi: de tény az, hogy a magyar reformált egyház századokon át az egyházkerületekben alakult meg s tömörült egyházi testületekké, sőt ma is egyházalkotmányilag kimondott s tényleg életbe lépett egyetemessége mellett is, egyházkerületeiben él, annál fogva törvényhozási képviselője is csak egyházkerületekre s azoknak egymásközti teljes egyenjogúságára alapítható, és pedig annyival inkább, mert a főgondnok és püspökök, nem az egyetemes egyház által, hanem egyházkerületként választatnak s így egyik sem tekinthető más, mint saját egyházkerülete illetékes képviselőjének. A convent ennél fogva a kormány által e törvényhozás elé benyújtott tvjavaslat azon szándékolt intézkedését, mely szerint öt püspöke és öt főgondnoka közül csak a hivatalára idősb három-három hivassék meg a felsőházba, sem a felsőházi érdekképviselést elvével, sem a történelmi fejlődéssel s előzményekkel megegyeztetetőknek nem tarja, s abban annál kevésbé tudta megnyugodni, mert két-két püspöknek s főgondnoknak a felsőházból kimaradásával, az öt egyházkerület közül esetleg kettő egészen képviselést nélkül maradna, vagy esetleg négy egyházi alkotmányunkkal egyenes ellentétben, vagy csak papi, vagy csak világi feje által lenne képviselve, a mit a convent, sem az egyházkerületek, sem azok egyházi főnökei teljes jogegyenlőségével, legkevésbé pedig egyházalkotmányunk alapveivel megegyeztetni nem tud. Mindezeknél fogva nem kételkedik azon jogos kívánásának adni kifejezést, hogy valamint a többi egyházaknak, ugy a reformált egyházaknak is összes egyházi főnökei a felsőházba meghívassanak, illetőleg, hogy a kormány által benyújtott törvényjavaslat ily irányban módosíttassék.

KÖZÉPISKOLÁINK ÁLLAMSEGÉLYE.

— A convent felterjesztése. —

Nagyméltóságú miniszter ur! Távol van tőlünk a szándék, hogy a törvények keretén kívül eső s jogi alap-pal egyáltalában nem bíró kedvezményeket kérjünk; mert

csak azon helyzet és intézkedést tartjuk biztosnak s alkotmányos szempontból igazoltnak, mely mindenkor a törvény és jog alapjára támaszkodik; de egyszersmind azon meggyőződésben vagyunk, hogy iskoláink segélyezésére nézve előterjesztendő kívánalmaink a fennálló törvények korlátai között teljesíthetők is; és ha ezen felfogásunkban nem csalódnunk, reményünk is van, hogy nagyméltóságod a közügy érdekében kívánalmainkat figyelmen kívül hagyni nem fogja.

És mielőtt e kívánalmakat nekány pontba foglalva, tiszteletteljesen előterjesztenők, azoknak általános jellemzésére ki kell emelnünk, hogy rájuk nézve a segélynyújtásnak és elfogadásnak általában az a módja lehet a legmegnyugtatóbb, mely úgy egyházi és iskolai autonómiáknak, mint egyházi kormányzatunk rendszerével és szellemével minél inkább összeegyeztethető. Ehhez képest a nyerendő iskolai segélyre nézve kívánalmaink a következőkben határozódnak:

1. Az egyes iskoláink szervezkedési szükségleteinek fedezésére szolgáló és egyenkénti részletes elbírálás útján majdan megállapítandó államsegély, egy összegben, mint általában szolgáltatás ki az érdekelt intézetek javára, egyetemes conventüknek, mint hazai ev. ref. egyházunk és iskoláink főhatóságának kezeibe. Ez a módzat, míg egyfelől kormányzatunk egységes szervezetének s irányának teljesen megfelelne, a kormánynak az államsegély ügyében közvetlenül esetről-esetre az egyes intézetekkel való érintkezése: úgy másfelől nagyméltóságodra nézve is az intézkedést és eljárást, nézetünk szerint, felette megkönnyítene, egyszerűsítene, sőt az intézkedés sikerének is még nagyobb biztosítására szolgálna, a mennyiben így az állami főfelügyelet mellett a convent felügyelete is közvetlenebbé tétetné arra nézve, hogy vajjon az államsegélyben részesülő kebelbeli intézetek a segély céljának minden tekintetben eleget tesznek-e? Mihelyt nagyméltóságod ezen módzatot, mint reméljük, elfogadni s arról minket értesíteni méltóztatik: azonnal intézkedni fogunk. az iránt hogy az államsegélyt igénylő egyes intézetek részéről a legpontosabb adatokkal szolgálhassunk s részletesen kimutathassuk azoknak rendelkezési alapját, felforgó szükségleteit és hogy a nyerendő államsegély micsoda hiány fedezésére fordíthatnák. — Az elbírálásnál, tisztünk szerint, mi teljes szigor mértékével fogunk eljárni, szemünk előtt tartva a lehető takarékoság követelményeit, hogy az ilyen segélyezéseknél is az állam ereje, mely sajátképen mindnyájunké is, minél inkább kiméltessék, s mellőztesenek minden oly kiadások, melyek a szervezés munkájának megfelelő keresztülvitelénél, a tanügy érdekében, nem épen okvetlenül megkívánandók. S ily eljárás mellett, tekintve, hogy intézeteink között egyetlenegy sincs olyan, mely, a szervezkedés mellett is, a fentartási költségek felénél nagyobb részét önerejéből fedezni képes nem volna, azt hisszük, hogy az igénybe veendő államsegély is a legmérsékeltebb összegben lenne megállapítható, a mi pedig az állam gazdasági szempontjából is, nézetünk szerint, figyelmet érdemlő tekintet. Egyszersmind megemlíthetjük, miként az önmagától is értendőnek véljük, hogy a segélyezésnek ezen módzata mellett is az államsegélynek miként lett felhasználásáról az évenkénti számadás az érdekelt intézetek részéről általunk mindenkor pontosan fölterjesztetnék.

2. Intézeteinket a tanulmányi rendszer tekintetében is mindenkor óhajtottuk a fennálló törvényeknek megfelelő módon a kor színvonalán tartani és jövőé is óhajtjuk, sőt intézeteinktől ezt egyenesen szigoruan meg is kívánjuk. — Bizonyosága ennek legközelebb a tanterv és rendtartási szabályzat is, melyet a középiskolai országos

törvény keletkezése után egyházunk a magaiskoláira nézve megállapítván, a magas kormányhoz annak idejében föl is terjesztett és a mely minden kifogás nélkül annak helybenhagyásával is találkozott, miután ezen mi általunk alkalmazott tanterv, és a miniszteri tanterv között mind a kettő a nevelés és oktatás ugyanazon igényeinek alapján épülvén fel, — semmiféle lényeges eltérés fenn nem forog. És ezen mi tantervünk, melyet autonom jogunknál fogva, egyszersmind a középiskolai törvény 8-dik §-ának második kikezdésére való tekintettel, megalapítottuk már eddig is, a mennyiben az anyagi erő engedte, iskoláinkban alkalmazva van, s mennyivel inkább fog az teljes alkalmazást nyerni, ha intézeteink az államsegély hozzájárulásával a törvénynek megfelelőleg rendezhetik be magokat, tekintve tehát, hogy a conventünk által megállapított és kormányi helybenhagyással is találkozott tanterv lényegében a miniszteri tantervvel teljesen megegyez, tekintve tovább, hogy a tanterv és rendtartás minden közbejövő változás esetén a kormányhoz úgy is felterjesztendő és tekintve, hogy az államsegély igénybe nem vevő felekezeti intézetekre nézve és a közoktatási törvény idézett 8. §-ának második kikezdése szerint csak olyan tanrendszer és tanterv állapítható meg, mely a közoktatásiügyi miniszter közvetlen rendelkezése alatt álló intézetek tantervének és tanrendszerének, mint minimumnak megfelel, ennél fogva e pontnál kívánalmunk abban határozódik, hogy érintetlenül hagyassék segélyezendő iskolákra nézve is a fokozatos függés elvéből és autonómiából egyenesen folyó azon kötelezettség, mely szerint azok is a conventünk által megállapított és a kormány által nem kifogásolt tanrendszer- és tantervhez, mint a mely a miniszteri tantervvel és tanrendszerrel lényegében ugys egyezik, tartoznak szorosan alkalmazkodni. — Ennek a föltételnek érvényesülése, nézetünk szerint lényegileg, teljességgel nem különbözik a középiskolai törvény 47. §-nak b) pontja alatti feltételtől, formai tekintetben azonban autonómiai álláspontunknak megfelelőbb, mert így egyházuk, mint szellemi tényező, a közoktatás ügyének fejlesztése körül a századok hosszú során gyakorolt s a nemzeti közművelődésre mindenkor emelő hatásának tapasztalt befolyását — a mihez szorosan ragaszkodni kívánunk is — fentarthatja és érvényesítheti segélyezendő iskoláinkra nézve is — és ekként összes iskoláinkban tanulmányi rendszer tekintetében is a szükséges egységet létesítheti.

3. Végül, minthogy a tanároknak lehető egyjellegűsége és a tanítás és nevelés ügyének összhangzatos vezetése szempontjából kívánatos a nyújtandó államsegély pädagogiai tekintetben is — nézetünk szerint — akkor volna megfelelőbb, ha az első sorban az intézetek dologi kiadásaira lenne fordítandó, ha ugyanazon intézetek meglevő anyagi erejüket egyenesen a tanári állomások díjazására irányozhatnák, ezen esetben mellőzhetővé válnék segélyezendő iskoláinkban a közoktatási törvény 47. §-ának d) pontja alatt olvasható második kikezdés alkalmazásának szüksége is elháríthatnák az ugyanazon intézet tanáira nézve a nem csekély kellemetlenségekre és belső surlódásokra okot szolgáltatatható kétféle jellegűség, mely szerint egyik választás, másik kinevezés szerintinek tekintethetnek. Elengedhetetlennek találjuk továbbá, hogy iskoláinkban a tanárok különbség nélkül teljesen u. n. egyházi és iskolai hatóság és törvények alatt álljanak, mert ellenkező esetben általában az iskola-fegyelem belső egysége és összhangzatos iránya veszélynek tétetné ki, s ez még a tanulók fegyelmére nézve is sokképen káros hatással lehetne. Nekünk a felség által szentesített egyházi törvényeink értelmében teljes igazságszolgáltatást biztosító szervezett fegyelmi bíróságaink vannak s ily

törvény által megszabott birói eljárás keretébe be nem illeszthető, hogy ott, a hol bírák törvényszerűleg ítéltek, mégis bármily esetben — és pedig a legfelsőbb fokon a kormány — tehát a közigazgatás döntsön véglegesen. A tanárainkra vonatkozó fegyelmi szabályzatok is a convent, mint egyházi főhatóság által megállapítottván, a közoktatási törvény 38. §-a értelmében a kormányhoz felterjesztettek és az által minden észrevétel nélkül tudomásul vétettek; idejéről, hogy elmozdítási esetekben az idézett törvény 47. §-nak második kikezdése szerint az illető felekezeti hatóság által az ítélet indokaival együtt a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez haladéktalanul ugyis felterjesztendő, e szerint mindezeket egybevéve, mondhatjuk, hogy törvényünk és intézményünk teljes biztosítékot nyújtanak az iránt, hogy tanáraink fegyelmi esetei is saját bíróságaink körében, a közigazgatás minden részvéte nélkül, is teljesen megfelelő törvényes és igazságos elintéztet nyernek. És innen magyarázhatjuk meg, hogy a közoktatási országos törvény egyetlen §-a sem állapít meg a segélyezett hitfelekezeti iskolák irányában külön fegyelmi eljárást és bíróságot, sőt ellenkezőleg, a többször idézett 47. §. ugyanazon szakasz a) b) c) pontjainak meghatározása mellett a tanintézet feletti összes igazgatási és rendelkezési, tehát a fegyelmi jogot is a felekezeti hatóságnál hagyja meg.

Ime, ezekben kivántuk középiskoláink szervezése és állami segélyezése tárgyában álláspontunkat körvonalozni és nézeteinket, óhajainkat és kívánalmainkat előterjeszteni. Azt hisszük, — mint fentebb már is kifejeztük — hogy azok a fennálló törvények keretében megadhatók és teljesíthetők és így teljes bizodalunk van, hogy azokat nagyméltóságod beható figyelmére méltatni és a kedvező megoldás felé juttatni kegyeskedik.

Az országos közalaphól, az erdélyi egyházkerületből segélyben részesítettek:*)

A) Egyházak:

	forint
Lőrinczréve	200
Fel-Enyed	100
Nagy-Lak	100
Sz.-Mihályfalva	200
Csombord	200
M.-Kapud	100
Maros-Ujvár	300
Istvánháza	100
Gerend	300
Perecsen	200
Abafája	500
Erdő-Szengyel	200
Moson-Bőő	200
Csikfalva	200
Szováta	200
Maros-Sz.-György	200
Nyárad-Szt.-László	100
Nyomát	50
Magyarós	200
Ikland	300
Harczó	100
Hagymás-Bodon	200

*) Mult számunkban, tudósítónk tévedése folytán, hibásan közöltük a segélyezett névsorát. Közleményünk az áll. Igazg. Tanács ajánlata volt; a megszavazott tételek hiteles lajstromát most közöljük.
Szerk.

Kenelő	100
Maros-Keresztur	200
Csóka	150
Lőrinczfalva	100
Vadasd	150
Nyárad-Szt.-Imre	100
Kis-Görgény	100
Gyalakuta	100
Fintaháza	200
Seprőd	100
Tompa	100
Száltelek	100
Kis-Almás	200
Harangláb	100
Hari	300
Héviz	200
Erősd	400
Ikafalva	500
Tóvis	500
Alvincz	400
Vingárd	150
Alsó és felső Detreheim és M.-Kók	200
Fekete (szupra) fiók egyház.	100
Pitest	250

Egyházak részére összesen: 9050 frt.

B) Lelkészek.

	forint
Péter Albert, rápólti	100
Páljános Károly, rákosdi	100
Bertalan József, aranyos-polyánf	50
Kocsis Dénes, turi	100
Pap Dávid, nagylaki	50
Ferenczi József, bádogi	50
Pap Elek, lőrinczfalvi	100
Raduly Sámuel, maros-szent-királyi	100
Kiss Pál, hagymás-bodoni	100
Erdélyi Sámuel, székesi	100
Simon Elek, vadasdi	50
Bogdán József, gyalakutai	50
Vajda Károly, szálteleki	100
Orbán József, szőkefalvi	100
Józsa Ferencz, küküllővári	100
Benedek Ferencz, haranglábi	100
Fábián Domokos, egrestői	100
Ágoston Mózes, balázsfalvi	150
Lukács Ferencz, mihályfalvi	100
Balog Imre, fehéregyházi	100
Kádár Domokos, égeni	80
Ágoston Pál, sepsi-szt.-királyi	150

Lelkészek részére összesen: 2030 frt.

Az erdélyi ev. ref. egyházkerületből

egyházak: 9050 frt
lelkészek: 2030 „ részére

összesen: 11080 segély rendeltetik

kiadatni.

A magyarországi ev. ref. egyház egyetemes conventének 1884. nov. 17. és több napján Budapesten tartott üléseiből kiadta

TÓTH SÁMUEL,
conventi jegyző.

AZ ÁLL. IGAZGATÓ-TANÁCS ÜLÉSÉBŐL.

Kolozsvárt, 1884. nov. 13.

Elnökölt dr. Kolozsvári Sándor igazgató-tanácsos, mint h. elnök. Jelen voltak nt. Szász Domokos h. püspök, Székely János, dr. Szász Béla, dr. Jenei Viktor és Parádi Kálmán igazgató-tanácsosok, Szabó Ádám számvető, Deák József pénztárnok, Balogh György ügyvéd és Bodor Antal titkár.

Az ülésen kívül ellátott ügyek bejelentése és helybenhagyó tudomásul vétele után a zágoni egyházközség kérésére s az egyházmegye ajánlatára helybenhagyattak a kepeváltsági alaptól úgy a papi, mint az énekvezéri fizetés engedélyezett megváltásával módosítva kiállított díjlevelek; azon hozzáadással, hogy addig, míg a kepeváltsági alap többi tőkái is szabályaink értelmében biztosítva helyeztetnek el, a kepeváltsági alap jövedelméből csakis évi 1368 frt fizetés váltható meg.

Benedek Ferencz esperes beküldi feleletét a m.-bodonai egyházközségünk iskolahelyiségének egyházhatóságunk engedélye nélkül lett átvétele tárgyában Torda-Aranyos megye tanfelügyelője által tett nyilatkozatra, melyből kitünvén, hogy a szabálytalan eljárás legfőképpen az ügyről jelentéstétel elmulasztás miatt nevezett egyházközségünk papját terheli felelőség, az ügyiratok áttétettek h. püspök afiához.

Tasnádi egyházközségünk kimutatva azt, hogy zilált anyagi helyzete miatt adósságainak kamatait s rendes kiadásait nem képes fedezni, iskolaügyének rendezésére ez idő szerint kilátása nem lehet: felekezeti iskolahelyiségének átadása mellett — az állami iskola felállítása után — iskolája megszüntetése megengedett.

A marosi és görgényi egyházmegyék előljáróságai felterjesztésére helybenhagyott Maros-Tordamegye erdőbirtokossága és az államkormány között létrejött szerződvény, mely szerint az erdők kezelése tíz évre az államnak adatik át bizonyos kezelési díj fizetése mellett.

Domján Sándor afia panaszt emelvén a kolozs-kalotai egyházmegye azon határozata ellen, melylyel magasabb összegben rovatott ki özvegy-, árvaházi tartozása, mint a mennyire első évi fizetése alapján kötelezett lenne: kérelmes az elkésztett beadott panaszával elutasított az értesítéssel, hogy a papi özvegy árvai pénztár-alap béteti követelése nem az első évben tényleg befolyó papi fizetés értéke után, hanem a tíz évi átlagos becsü szerint megállapított fizetés mennyisége után számítandó s fizetendő be.

Szebeni egyházmegye esperese tudatja, hogy a gróf Toldi udvarban lévő templom használatában hiveink ez idő szerint veszélyeztetve nincsenek s Maurer Béla birtokos megnyugtatólag nyilatkozott, annak jövőre is békében használhatása iránt; a jelentés tudomásul vétetett s felhivatott esperes az udvarban lévő templom tulajdoni vagy szolgalmi jogának nevezett egyházközségünk nevére telekkönyveztetése iránt a lépések megtételére; a tulajdonosok által erre vonatkozólag kiállított nyilatkozat be- küldetett.

Ellátott ezen kívül kevésbé közérdekű számos ügydarab.

r. l.

IRODALOM.

Nádor Kálmánnak kiadásában Budapesten immár a 10—12 füzet jelent meg az „*Ezeregy-éjszaka*“ com-

plet kiadásából. Az egész mű 36 füzetben lesz teljes és egy füzet ára 25 kr. — Ugyancsak itt jelenik meg a „*Csittvári Krónikák*“ czim alatt megindított történelmi vállalat. Utóbbi füzetei évenként 4-szer, á 50 kr látnak napvilágot.

„**Földadókulcs**“ czimű művet szándékozik kiadni *Fekete János*, kataszteri számtiszt. Az előfizetési ár szerint 1 forintba kerülő munka czélja: kinézhetni, hogy minden egyes mivelési ágaknál a birtokrészlet helyrajzi száma szerinti terület után esedékes tiszta jövedelem, ugyancsak a törvényszabta 25·5%-kal mennyi földadót hoz ki. — A tiszta jövedelem fele része a *szatmár-németi* helv. hitvallású középiskola VII. és VIII. osztálylial leendő kiegészítésére szenteltetett. Előfizetési pénzek Szatmár-Németibe szerzőhöz küldendők. — Nem érdektelen kiemelni, hogy szerző szerint, „a szám fogalma emberi elmében a legistenibb erő.“

Magyar Történelmi Életrajzokat indít meg füzetekben a „Magyar Történelmi Társulat“, a „Magyar Tudományos Akadémia Történelmi bizottságával“ egyesülve, *Szilágyi Sándor* szerkesztése alatt. A képes vállalat I. kötete 40—42 iven négy életrajzot fog tartalmazni s 8 frt árban jelenik meg. Egyes füzetek ára, a gyönyörű műmellékletek nélkül, 40 kr; tokkal együtt 50 kr. Kiadó *Méhner Vilmos*, kinek *Vörösmarty Mihály* összes művei kiadása már a 13—16-ik füzetig ért.

KÜLÖNFÉLEK.

Kolozsvárt, 1884. nov. 29.

— **Lónyay Menyhért** gróf halála fölött a főrendiház szerdán „bánatos részvétének“ jegyzőkönyvben adott kifejezést.

— **A róm. kath. Szent-László-társulat** szerdán tartott ülésén ismét megszavazta a szokásos 1500 frank Péterfillért. A titkári jelentésből kitűnt, hogy a társulat a bukaresti, plojesti és brailai (és belgrádi) kath. iskolák magyar tanítóit javadalmazással látja el. E célra évenként 1500 frt van utalványozva.

— **A h.-m.-vásárhelyi főgymnasium** felügyelőse vette azon püspöki leiratot, melyben a főgymnasiumi tanári fizetéseknek és állásoknak a zsinati törvények értelmében való rendezésére figyelmeztetett, s egy oly javaslatot nyújtott be az egyháztanács elé, a mely az egyházi adóalap teljes érintetlenül hagyása mellett legalább megközelítőleg eleget tesz a felsőbb rendeletnek. Az egyháztanács egy szívvél-lélekllel elfogadta a felügyelőség javaslatát és elhatározta, hogy a saját pénztárából fizetett tanároknak a jövő 1885. év január havától kezdve 900 frtot és 200 frt lakbért, összesen 1100 frt évi fizetést utalványoz; (eddig 800 frt és 150 frt lakbér volt a

fizetés;) az ötödéves 40 frt kárpótlék és Kovács Ferencz és neje alapítványából élvezett évi járulékok épségben hagyása mellett; a városi pénztárból fizetett három tanári szék hasonló évi díj utalványozása végett a város a törvényhatóságát elnökileg megkeresi, a törvényes rendes 10-ik tanári széket a jövő isk. év kezdetétől felállítja és arra egyelőre 800 frt fizetés mellett helyettes tanárt alkalmaz.

— **Dr. Klamarik**, cultus miniszteri osztálytanácsos, megvizsgálta az erdélyrészi gör. kel. középiskolákat is. Kedden járt a brassói román gymnasiumban. A román lapok csak ürügynek állítják az iskola-vizsgálás legújabb intézkedéseit, hogy keresztül lehessen vinni az általános magyarosítást. A conflictust kikerülhetetlennek állítják. — Ellenkezzünk-e még a magyar állam intenczióival, midőn a tudatlanság a nemzetiség sündisznó-pajzsa mögé vonul?

— **A képviselőház pénzügyi bizottsága** november 21-én tartott ülésében elfogadta azon pör-egyességet, melyet a debreczeni főiskola az Apaffy-féle kósó követelésére nézve az állam ellen indított pörben az állam és a főiskola kötött egymással. E szerint a debreczeni főiskola lemond minden igényéről, az állam pedig ennek fejében évekint 4000 forintnyi összeget fizet a főiskolának.

— **A csurgói gymn. javára.** Néhai Bujánovics Jánosné, szül. Koppy Mária budapesti lakos 1881. évi november hó 1-én Budapesten kelt fiók-végrendeletének 16-ik pontja a következő rendelkezést tartalmazza: „Hazaifiai, közjótékony és emberbaráti czélokra 15.0000 forintot rendelék. Tisza Kálmán és gróf Szapáry Gyula miniszter urakra bízom, miszerint a fenti összegről legjobb belátásuk szerint rendelkezni sziveskednének.“ A miniszterek megbízásuk, alapján közös egyetértéssel elhatározták, hogy a csurgói főgymnasiumnak: a) tanczélokra 10 ezer frtot, b) tápintézetre, vallási felekezetre tekintet nélkül 5000 frtot juttatnak.

— **Papválasztás.** Sepsi-Szentgyörgy püspöki vizsgálat alatt álló egyházközség 2-ik papi állomására, — a kijelöltek sorából Bodor Géza püspöki titkár visszalépven — a 3 pályázó (Ujvárosi István, Tamó Gyula és Péntek Ferencz) közül közfelkiáltással, *Ujvárosi István* jeles készültségű és vonzó előadással bíró ifju lelkész afia, jelenben kolozsvári káplán választatott meg.

Szabó János kőrös-tarcsai lelkészt — mint a beküldött gyászjelentésből részvétellel olvassuk — szomorú csapás érte. Első éves gazdász növendék fia, *Lajos*, 3 heti súlyos szenvedés után, élete 19-ik évében folyó hó 15-én meghalt. Nyugodjék csendesen!

— **Nagy derűtséget keltett** conventünkön az aradi polgármesteri hivatalnak egy határozata, melyet Ferenczy Antal ó-aradi ref. lelkész terjesztett föl a conventhez, további intézkedést kérve. A nevezett lelkész ugyanis fölmerült esetek alkalmából az iránt fordult az aradi polgármesteri hivatalhoz, hogy a bábákat protestáns gyermekek megkeresztelésétől tiltsa el mert ez a hitfelekezet álláspontjával ellenkezik. Az aradi polgármesteri hi-

vatal elutasította a lelkészt kérelmével s kimondta, „hogy a születendő kisdedeknek szükség esetében nemcsak a bábák, sőt más egyén általi megkeresztelését nemcsak hogy be nem tiltjuk, sőt épen a keresztény vallás szelleméből kiindulva, azt úgy vallási, mint egyéb szempontokból szükségesnek tartjuk s így ez iránt intézkedni nem fogunk.“ A convent Arad város polgármesteri hivatalának bölcs határozatát a belügyminiszterhez terjeszti fel, mert a belügyminiszternek egy régiebb rendelete eltiltotta már a bábákat a protestáns gyermekek megkeresztelésétől.

— **Bigamia-e?** Az ó-aradi ref. lelkész kérdést intéz az iránt a conventhez, mi a teendője a lelkésznek oly egyénnel szemben, kiknek családi és hitfelekezeti viszonyai meg nem állapíthatók, ha azok nála házasságkötés czéljából jelentkeznek. E kérdés tisztázását azért tartja szükségesnek, hogy a lelkészek a *bigamia* vétségében való részességtől megóvassanak. A convent — Szász Károly felszólalása után, ki az anyakönyvi rovatok teljesebbé tételének szükségét hangsúlyozta, a kérdést javaslattal végett a közigazgatási bizottsághoz tette át.

— **A stockhoimi kormány** pörbe fogta Strindberg svéd költőt, a miért legújabb munkájában kigunyolta az urvacsorájának szentségét. A svéd közvélemény a költő mellett foglalt állást! Nagy kitüntetéssel fogadta őt nemrég: midőn Stockholmba érkezett. A sajtóügyi esküdtszék e hó 17-dikén tárgyalta az érdekes pört és Strindberget teljesen fölmenté. A tárgyalás hallgatósága és az utcán összegyűlt közönség lelkes óvációkban részesíté a költőt. Haladunk!

— **Lángész és örült.** Budapesten dr. Oláh Gyula felolvasásokat tartott a lángész és az örült hasonlóságáról, a felolvasásból kivehetőleg, azonosságáról. Miért említjük meg itt? — Azért, mert a physiologia ujabban igen merész tolakodást folytat s egy-egy korlátolt eszű természettudós itéletet mer mondani a lélek oly mélységeiről és magaslatairól, hová ő el nem ér. Ezek helyezik a fenséges jellemeket, a vallásalapítókat, az ihlett szíveket az örültek kategóriába! Laikosoknak olvasva fel, elveszik ezek előtt a Luther, Kálvin, Jean Paul-féle szellemeknek hitelét, rideg tudákosságra riasztanak. Hiszen már a hitet is kedélykorságnak kezdik nevezni. A vakandokok!

A SZERKESZTŐ POSTÁJA.

B. S. Ór.-Boldogfalva. A lapról intézkedtünk. Tér-
szüke akadályoz. — *H. J. Bűrökös.* Lap megy. Rátérünk.
— *V. L. Csucs.* A kérdésről már fölös számmal van kéz-
iratunk. — *N. A. M.-Bodon.* Közelebbről. — *Cs. J. S.-*
Szentgyörgy. Jó lenne némi keresztény-bölcsészeti jegyzet-
tekkel kíséreni s valamely kritikai szemponttal adni neki
pointet.

KIADÓI SZÓ.

A „Protestáns Közlöny“ előfizetői mintegy 100-an hátrálékban lévén előfizetési díjaikkal, közelebből körlevélben kérettek fel hátrálékaik beküldésére. A vállalat fenntartása érdekében ez uton is felkéretnek mindazon t. lap-tartók, kik hátrálékban vannak, hogy hátrálékaikat minél előbb beküldeni sziveskedjenek!